İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

yapay zeka (GTP-plus) incelemesi

KİTAP METNİ: ZÂT-ÜL-BAHT 2

KİTAP METNİ: AHADİYET 15

KİTAP METNİ: ULÛHİYET 20

KİTAP METNİ: ALLAHIN GÜZEL İSİMLERİ 24

KİTAP METNİ: RUBUBİYET 29

KİTAP METNİ: SAMEDÂNÎYET 33

KİTAP METNİ: MUHAMMEDIYET NURU 37

KİTAP METNİ: İNSAN-I KAMİL 45

KİTAP METNİ: KUR'AN 50

KİTAP METNİ: EHLİBEYT 74

KİTAP METNİ: KELÎME-İ TEVHİD 82

KİTAP METNİ: DİN 88

KİTAP METNİ: İNSAN 94

KİTAP METNİ: MELEKLER 106

KİTAP METNİ: NEFS VE NEFSİN DERECELERİ 109

KİTAP METNİ: İLİM 112

KİTAP METNİ: İLMİHAL 119

KİTAP METNİ: İMAN NURU ve GERÇEK AHLÂK 125

KİTAP METNİ: ZÂT-ÜL-BAHT

Zât-ül-Baht, Amâ'da yani, henüz isimler ve sıfatlarla vasıflanmayıpda tenzih mertebesinde olan bir Zât'tır ki, akıl yoluyla bilinmesi ve bildirilmesi imkânsızdır. O'nu tayin edecek bir isim, tarif edecek bir sıfat yoktur.

Onunla hükmolunacak. hiç bir şey yoktur. O, hiç bir şeye nisbet olunmaz. Yaradılmışların en yücesi ve kâinatın ruhu olan Peygamberimizin: «Yâ Rabbî! İlimle keşfedilemeyen ve akıl nuruyla kendisine erişmek mümkün olmayan Zât mertebesi hakkındaki hayretimi ziyade et.» diye buyurduğu makam işte bu, Zât-ül-Baht makamıdır. Hayretin o mertebeye karşı ziyadeleşmesini istemek, Zât ül-Baht mertebesinin her ilişkiden, her şeyden tamamiyle münezzeh olduğunu isbat eder.

Peygamberimiz Efendimiz: «Kânallâhü ve lem ye kûn meahu şey'ün ve el'âne kemâkân» (Allah vardı, kendisiyle beraber hiç bir şey yoktu ve şimdi de yine öylece olduğu gibidir.) şerefli sözüyle Tenzih mertebesini ifade buyurmuşlardır.

Ebi Zeynel Akıylî'den bir rivayette de: «Yâ Resulullah! Cenab-ı Hakk bu âlemleri yaratmadan önce nerede idi?» sorusuna Peygamberimiz: «Amâ'da idi, altmda ve üstünde hava olmayıp kendi Zât-ül-Baht'ı vardı. Gerek ruh ve gerek vücut olsun kendisiyle beraber hiç bir şey yoktu.» buyurmuşlardır. Kur'ân'da 42/11: « Leyse kemislihî şey'ün ve hüvessemiül'basıyr.» buyurulmuştur. Burada, «Leyse ke mislihî şey'ün» kerim âyetinin açıkladığı mânâ, Zât-ül Baht mertebesi, «Ve hüvessemiül'basıyr» yüce âyeti ise, sıfat ile beraber olan Zât mertebesidir. Allah'ın bize ihsan buyurmuş olduğu işitmek, görmek sıfatlariyle kendi Zât-ı Uluhiyetini tavsif buyurması, rübubiyet mertebesini bize bildirmek içindir.

Zât-ül-Baht, yani diğer bir ifade ile Zât-ı Hakk, Tenzih ve Âmâ mertebesinde iken Zât'ının bilinmesini murat etti evvelâ isimlerinin ve sıfatlarmm çıkıp göründüğü Muhammediyet nurunu yaratıp onda tecelli ederek İlâhî ve kevnî âlemlere nizam buldurdu. Sonra Ruh-ül Mevcudat olan Muhammediyet nuruna beşer libası giydirdi. Nitekim: «Küntü nebiyyen ve âdemü beynel'mâi vettıyn.» şerefli hadisi gösteriyor ki, Peygamberimizin nübüvvetinin bütün enbiyanm nübüvvetinden önce olması ruhaniyet ve maneviyeti itibariyle olup, maddiyet ve beşeriyeti cihetiyle değildir. Daha açık bir tâbirle, bu âlemin her asrında görünen resul, Muhammediyet nurudur ki/yaratılışta bir beşer libası ile insanlara görünür.

Sonuç olarak denilebilir ki, Hakk'ın Zâtı, isimlerinden ve sıfatlarından münezzehtir. Çünkü Hakk'ın isimleri, Zât'ından sıfatlarını talep ettikleri için bu isimler insanın zuhuruna sebep oldukları gibi, sıfatları da Hakk'ın Zât'ının mir'atı olan insanın hakikati ve kendisinin zuhuruna sebep olmuşlardır.

GPT-Sayfa 1-2. ZÂT-ÜL-BAHT, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

"***Ebi Zeynel Akıylî'den (***Ebû Rezîn el-Akıylî***) bir rivayette de: «Yâ Resulullah! Cenab-ı Hakk bu âlemleri yaratmadan önce nerede idi?» sorusuna Peygamberimiz: «Amâ'da idi, altında ve üstünde hava olmayıp kendi Zât-ül-Baht'ı vardı. Gerek ruh ve gerek vücut olsun kendisiyle beraber hiç birşey yoktu.»***

Bu rivayetin kaynağı, klasik hadis literatüründe "Amâ Hadisi" olarak bilinen rivayettir ve râvisi Ebû Rezîn el-Ukaylî (Ebû Rezîn el-Akıylî / Ebî Rezîn el-ʿUḳaylî)'dir.

Grok AI : Metnin orijinali: Ebû Rezîn sorar: "Yâ Resûlallah! Allah âlemi yaratmadan önce neredeydi?" Peygamber Efendimiz (s.a.v.): **"Amâ'da idi. Altında ve üstünde hava yoktu."** (veya benzeri ifadelerle) buyurur. Rivayette "Zât-ül-Baht" ifadesi tasavvufî yorumlarda eklenmiş bir açıklama olabilir.

Başlıca hadis kaynakları
Tirmizî, Tefsir bölümü (Sûre 12 ile ilgili).
Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (IV, 11).
İbn Mâce ve diğer Müsned'ler.

- Hadisin râvisi Yezîd b. Hârûn, açıklamasında "Amâ ile kastedilen, Allah vardı ve O'nunla beraber hiçbir şey yoktu" manasını verir.
- **Ebû Rezîn el-Ukaylî** Tasavvufî eserlerde bu rivayet sıkça yorumlanır ve "Zât-ül-Baht", "Amâ" gibi terimler İbn Arabî ekolüyle ilişkilendirilir.

Kuran Açısından

- • **Yaratılışın Genel Amacı (En net âyet) Zâriyât 51/56**: "**Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.**"
- Bu âyet, yaratılışın **temel gayesini** çok açık bir şekilde ortaya koyar: **Tevhid ve kulluk** (ibadet). Tefsirlerde bu, Allah'ı tanıma (marifet), O'na itaat ve şirkten uzak durma olarak açıklanır.(*Kulların eğiteni ve öğreteni, Allah'ın ilkelerinin örnek alınması, insan biçimli Tanrı imgesinin temel misyonudur, Nedim*)
- • **Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Yeri Enbiyâ 21/107**: "**Biz seni ancak âlemlere rahmet** *(insanlara yardım olsun diye, Nedim)* **olarak gönderdik.**"
- Bu âyet, Peygamber Efendimiz'in risaletinin **âlemler için rahmet** olduğunu doğrudan belirtir. Yani yaratılış amacı olan *kulluk ve tevhidin, onun getirdiği din ve örnekliğiyle en mükemmel şekilde gerçekleştiği* vurgulanır.
- *(Muhammediyet Nuruyla nurlanmış Muhammed'e veya onun Nurundan Nurlanmış çocuklarına yaranarak Cennete gitme hayali, Şirk'ten uzaklaşıp ve Tevhid ilkesini tesis etmek için 23 yıl peygamberi ile beraber çalışan Allah'ın emeklerinin boşa gitmesi demektir, Nedim)*

Nedim Yorum: Kuran'da herhangi bir karşılığı olmayan bu bilgi, söz ve kavramların Kuran temelli islam dininde hiçbir anlamı yoktur. Allah'ın kulu ve elçisi olan Muhammed, bunları bilemez, ve Allah'ın Kuran'da söylediklerinden gayrı bir şey söylemez. Peygambere bu bilgi cibril tarafından geitirlmiş ise, Kuran'da olmalıdır. Allah'ın alemi yaratmadan önce nerede olduğu bilgisi, hiçbir insanın bir işine yaramaz. Hiçbir insan'da bu bilgiyi bilemez. Bilir ise Allah ile beraber "o" kişi de orada olmuş olması gerekir. Alem

yaratılmadan, bu bilen "kişi" de yaratılmamış olması gerekir. Dolyısıyla bu kurgu –sözler- yok hükmündedir.

Sure 42/11. Göklerin ve yerin fıtratını[1] belirleyendir. Size, kendinizden çiftler, hayvanlardan çiftler yapandır. Orada sizi bir düzen içinde üretiyor. **O'na benzer hiçbir şey yoktur. O, Her Şeyi Duyan, Her Şeyi Gören'dir**.

GROK-AI- Bu pasaj, Kur'ân-ı Kerim Şûrâ Suresi 42. âyet 11'deki "*Leyse kemislihî şey'ün ve hüve's-semi'u'l-basîr"* (O'na benzer hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir) âyetini tasavvufî bir perspektiften tevil (yorumlama) etmektedir.

Zât-ül Baht mertebesi, işitme ve görme sıfatları ile beraber olan **Zât** mertebesidir. Allah bu sayede insanlara **işitmek, görmek** sıfatlariyle kendi Zât-ını Yüksekliği bize bildirebilmek için bizleri **işitir, görür** kılmıştır, bize de bu sıfatları (özellikleri) bahşetmesi, rübubiyet mertebesini bize bildirmek içindir**, yani Rablik, terbiye etme, idare etme, olgunlaştırma, kemâle erdirmek.**

(GROK AI-bilgi, sadeleştirilmiş)
Bahsedilen mertebeler (özellikle Zât-ül Baht / Amâ / Tenzih mertebesi ve sıfatlarla beraber Zât mertebesi) Yeni Platonculuk'dan izler ve benzerlikler taşımaktadır. Karşılaştırma Plotinus ve takipçilerinin varlık hiyerarşisi üzerinden, tasavvufun (özellikle **İbn Arabî** ekolü) mertebeler nazariyesi ile yapılacaktır.

- Her iki sistem de **tek bir mutlak kaynaktan** (monizm) türeyen ***hiyerarşik bir varlık anlayışına*** dayanır ve "aşkınlık" (transcendence) ile "tecelli/emanasyon" dengesini vurgular.

- **Zât-ül Baht / Amâ (Mutlak Tenzih Mertebesi) ↔ Neoplatonizm'de "The One" (Hen / Bir)**:
  - Zât-ül Baht: Hiçbir isim, sıfat, nispet veya ilişkiyle vasıflanmayan, akıl ve hayalin ötesinde, mutlak münezzeh (tenzih) hal. "Leyse kemislihî şey'ün" âyetiyle bağdaştırılır; hiçbir şey O'na benzemez, O hiçbir şeye nisbet edilmez.
  - The One: Plotinus'ta ineffable (tarif edilemez), ötesinde varlık bile olmayan, mutlak birlik. Hiçbir kategori (zaman, mekân, çokluk) O'na uygulanamaz. Her şey O'ndan "taşar" (emanation/fayd) ama O, bunlardan etkilenmez ve münezzehtir.
- **Sıfatlarla beraber Zât mertebesi ↔ Nous (Akıl / Intellect)**:
  - Tasavvufta sıfatlar (Semî', Basîr vb.) devreye girer; tecelliler başlar, isimler ve sıfatlar âlemi ortaya çıkar.
  - Neoplatonizm'de The One'dan ilk taşma: Nous (İlahi Akıl). Burada ilk çokluk ve formlar (idealar) belirir. Bir'den sonra gelen ilk "belirlenim" seviyesi.
- **Genel Yapı**:
  - Her ikisinde de **emanasyon** (fayd / taşma) fikri vardır: Mutlak'tan aşağı seviyeler "taşar" ama kaynak tükenmez.
  - Ruhun yükselişi (urûc / epistrophe): Tasavvufta manevi terbiye ve imanla Zât'a dönüş; Neoplatonizm'de contemplation (tefekkür) ve erdemle Bir'e dönüş.

Bu benzerlikler nedeniyle İbn Arabî'nin **Vahdet-i Vücud** (Unity of Being) öğretisi sıkça "İslami Neoplatonizm" olarak anılır. *(Erdemli insanın, Kamil İnsanın, İnsan-ı Kamil'İn Tanrılaşması, Tanrı ile Birleşik hale gelmesi, Nedim yorum)*

***Nedim yorum**: Kuran ayetlerini bağlamından koparıp, zorlama yorumla onları olmadık yerlerin üzerine iliştirme gayratiyle bir "yeni anlayış" oluşturma, yeni bir "tanrı" inşa etme gibi bir şey değil ise ne amaçla bunlar söylenmektedir. İnsanın tanrıyı bilmesi ne demektir? Nesini bilecektir, kimyası, fiziği, biyolojisi vb bilimsel olarak bilmesi imkanı olabilir mi? Bu yöntemlerle değil ise, nasıl bilecek? neden bilmesi gerekli, "bilmek" ten kasıt nedir? Tanrı Kuran'da Beni "BİLİN" demiyor, "BEN BİLİNMEK istedim ve Muhammedi Yarattım" de-mi-yor!! **Bana "İMAN"edin diyor**. Yani hiçbir fiziki delil olmaksızın, **benim var olduğuma (1),** sizler ve her şeyi her an yarattığıma vb **meleklerimin (2)** ve **peygamberlerimin (3**) olduğuna ve sizlere ilettiğim **kitabımdaki (4)** ilkelerime uyup uymadığına göre sizleri **din gününde (5)** yargılayacağıma inanın diyor. Bunlara İnanmak için DELİL aramayız. Kuran'ın metafiziği bundan ibarettir. Diğer her şeyi bilebiliriz, delillerini arayıp bulup kabul ederiz veya bulamayıp red ederiz. İslam olarak adlandırılan dinin mensupları sadece bu **BEŞ'e İMAN** etmekle yükümlüdürler.*

***"Zât-ül-Baht", yani diğer bir ifade ile Zât-ı Hakk, Tenzih ~ve Âmâ mertebesinde iken Zât'ının bilinmesini murat etti evvelâ isimlerinin ve sıfatlarının çıkıp göründüğü Muhammediyet nurunu yaratıp onda tecelli ederek İlâhî ve kevnî âlemlere nizam buldurdu. Sonra Ruh-ül Mevcudat olan Muhammediyet nuruna beşer libası giydirdi**."*

GROK AI-Bu metnin anlamı, Kuran ile temellendirilmesi ve kaynağı, hakkında bilgi rica ediyorum?

Bu metin, klasik İslâm tasavvufunda (özellikle İbn Arabî ekolü ve Vahdet-i Vücud çizgisinde) işlenen "Hakîkat-i Muhammediyye / Nûr-i Muhammedî" öğretisinin özgün bir ifadesidir. İçerdiği kavramlar ve yapı tasavvuf literatüründe yaygındır.

Anlamı (Açıklamalı):

Metin, Allah'ın Zât'ından yaratılış sürecini ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ontolojik (varlıksal) önceliğini tasavvufî mertebeler nazariyesiyle anlatır:

- **Zât-ül-Baht / Zât-ı Hakk, Tenzih ve Âmâ mertebesinde iken**: Allah'ın mutlak tenzih hali (hiçbir isim, sıfat, ilişkiyle vasıflanmayan, akıl ve idrakin ötesindeki gizli, "Amâ" perdesindeki Zât mertebesi). Bu, "Lâ taayyün" (belirlenmemişlik) halidir.
- **Zât'ının bilinmesini murat etti**: Allah'ın "bilinmek istemesi" (kudsî hadis: "Kenz-i Mahfî idim, bilinmek istedim...") (Gizli bir hazine idim bilinmek istedim) iradesi.
- **Evvelâ isimlerinin ve sıfatlarının çıktığı Muhammediyet nurunu yarattı**: İlk yaratılan şey, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının cem' edildiği **Hakîkat-i Muhammediyye** (Nûr-i Muhammedî) olur. Bu nur, ilâhî âlemlere (melekût) ve kevnî âlemlere (fizikî evren) nizam ve düzen verir; her şey ondan ve onun için yaratılır.
- **Onda tecelli ederek**: Allah, bu nurda tecelli eder (zuhur eder).
- **Sonra *Ruh-ül Mevcudat* olan *Muhammediyet nuruna* beşer libası giydirdi**: Bu nur (varlıkların ruhu), *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bedenine (beşer libası = insan elbisesi) giydirilerek dünyaya gönderilir.* Yani Peygamber'in ruhu/nuru ezelîdir, cismani varlığı ise sonradandır.

Özetle: Peygamber Efendimiz'in nuru, Allah'ın Zât'ından ilk tecelli/taayyün noktasıdır; kâinatın mayası, sebebi ve nizamıdır. Bu, "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" (Lev lâke...) kutsî hadisine dayanan bir anlayıştır.

Kur'an ile Temellendirilebilir mi?

Kısmen temellendirilir, ancak tasavvufî yorum katmanı ağır basar. Doğrudan lafzî bir delil yoktur, fakat şu âyetler ve kavramlar dayanak gösterilir:

- **Nûr Suresi 35**: "Allah göklerin ve yerin nurudur..." → Nûr-i Muhammedî yorumlarında sıkça kullanılır.
- **Şûrâ 11**: "Leyse kemislihî şey'ün..." → Tenzih mertebesi için.
- **Ahzâb 45-46**: Peygamber'in "şahit, müjdeleyici, uyarıcı, davetçi ve nurlandırıcı kandil (siracen münîra)" olarak nitelenmesi.
- **Enbiyâ 107**: "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik." → Sebeb-i mevcudat (varlıkların sebebi) yorumu.
- Yaratılış süreci ve "ilk" vurgusu için genel yaratılış âyetleri (örneğin Bakara 117, A'râf 54).

Klasik tefsirlerde (Taberî, Râzî, Elmalılı) bu kadar derin mertebe ayrımı ve "Muhammediyet nuru" doğrudan geçmez. Bu yorum, **tasavvufî te'vil** (içsel yorum) yöntemine dayanır. Bazı kelâm âlimleri ve Selefî yaklaşımlar bu tür ifadeleri "aşırı" veya "uydurma hadislere dayalı" bulabilir.

Kaynak ve Literatür:

- **Temel Tasavvufî Kaynaklar**:
  - **İbn Arabî** ve şârihleri (Abdülkerim el-Cîlî, Ahmed Avni Konuk'un Fusûsü'l-Hikem şerhi).
  - **Abdülkâdir Geylânî**, **İmam Rabbânî**, **Necdet Ardıç (Terzi Baba)** gibi sufilerin eserleri ve sohbetleri.
  - Hadis rivayetleri: "Allah ilk olarak benim nurumu yarattı" (Tirmizî, Müsned, Keşfü'l-Hafâ vb. kaynaklarda çeşitli varyantlarla geçer; bazı âlimler zayıf veya mevzû kabul eder).

Bu ifade tarzı özellikle 20. yüzyıl Türk tasavvuf / irfan kitaplarında (M. Kazım Öztürk, benzeri irfanî eserler) görülür. Tam cümleler genellikle özgün derlemelerdir.

Bu öğreti, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) duyulan derin muhabbet ve varlık felsefesini yansıtır. Daha spesifik bir yönünü (örneğin belirli bir âyet veya yazar) derinleştirmemi istersen söyle.

"Zât-ül-Baht, yani diğer bir ifade ile Zât-ı Hakk, Tenzih ve Âmâ mertebesinde iken *Zât'ının bilinmesini murat etti* evvelâ isimlerinin ve sıfatlarının çıkıp göründüğü *Muhammediyet nurunu yaratıp* onda *tecelli ederek* İlâhî ve kevnî âlemlere nizam buldurdu. Sonra Ruh-ül Mevcudat olan Muhammediyet nuruna beşer libası giydirdi. Nitekim: «Küntü nebiyyen ve âdemü beynel'mâi vettıyn.» şerefli hadisi gösteriyor ki, *Peygamberimizin nübüvvetinin bütün enbiyanm nübüvvetinden önce* **olması ruhaniyet ve maneviyeti itibariyle olup, maddiyet ve beşeriyeti cihetiyle değildir. Baha açık bir tâbirle, bu âlemin her asrında görünen resul, Muhammediyet nurudur ki/yaratılışta bir beşer libası ile insanlara görünür."**
(not: her asırda görünen resul ifadesinden kasıt, ör 20.yy veya 21. yy da ehlibeytin peygamber soyu aile üyelerinden birinin imam olarak var olacağı kastedilmektedir. buna göre yorumla, Nedim ek)

Grok AI- yukarıdaki paragraf soruldu:

Sadece Kur'an'ın açık ilkeleri temelinde, taviz vermeden değerlendiriyorum.

Paragrafın Ana İddiaları ve Kur'an Değerlendirmesi:

1. **"Zât-ül-Baht / Tenzih / Âmâ mertebesinde iken Zât'ının bilinmesini murat etti, evvelâ Muhammediyet nurunu yarattı, onda tecelli etti, âlemlere nizam verdi" → Kur'an ile çelişir.** İhlâs Suresi'ndeki **Samed** vasfi çok nettir: Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Yaratma kararını "bilinmek istemesi" üzerine bir kulun nuruna (Muhammediyet nuru) bağlamak, Allah'ın mutlak bağımsızlığını zedeler. Kur'an'da Allah'ın Zâtı

hakkında böyle **mertebe ayrımı** (Zât-ül Baht → sıfatlar → Muhammediyet nuru) yoktur. Şûrâ 11 âyeti bu şekilde yorumlanmaz.

Şura **11.**[O'dur] gökleri ve yeri yoktan var eden. O, nasıl ki hayvanlar arasında eşler [bulunmasını] irade etmişse size de kendi cinsinizden [9] eşler vermiştir ve sizi böylece çoğaltıp durmaktadır: [ama] hiçbir şey O'na benzemez ve yalnız O'dur, her şeyi işiten, her şeyi gören. [10]

> 10 İlahî irade eseri olan cinsiyete ve tabiattaki canlıların -insan ve hayvanların- tümünde aşikar olan çokluk ve iki kutupluluğa işaret eden önceki ifadenin amacı, Allah'ın birliğine ve mutlak eşsizliğine ilişkin yukarıdaki ifadeyi vurgulamaktır. "Hiçbir şey O'na benzemez" ifadesi, O'nun mevcut olan veya olabilecek her şeyden yahut insanların düşünebileceği, hayal edebileceği veya tanımlayabileceği şeylerden köklü bir "farklılık" -yalnız sıfatlardaki farklılık değil- taşıdığına işaret eder (bkz. 6:100, not 88); ve "hiçbir şey O'na denk tutulamaz" (112:4) olduğundan O'nun başka her şeyden "nasıl" bir "farklılık" gösterdiği bile, beşerî düşünce kategorilerini aşan bir konudur.

2. **"Sonra Ruh-ül Mevcudat olan Muhammediyet nuruna beşer libası giydirdi" → Kur'an'da böyle bir kavram yoktur.** Peygamber'in ruhu/nuru "varlıkların ruhu" (Ruh-ül Mevcudat) olarak nitelendirilmesi ve kâinatın nizamının buna bağlı kılınması, Zâriyât 56'daki yaratılış amacını (yalnızca kulluk) ikinci plana atar. Bu, ontolojik bir öncelik ve merkezilik atfetmektir ki Kur'an'da desteklenmez.
3. **"Küntü nebiyyen ve âdemü beynel'mâi vettıyn" [**"*Ben nebi (peygamber) idim; Âdem (a.s.) ise su ile çamur arasında iken*."**] hadisi** Bu hadis **zayıf** veya **mevzû** kabul edilir. Kur'an'da Peygamber'in nübüvvetinin "Âdem'den önce" olduğu şeklinde bir ifade **yoktur**. Kur'an, Peygamber'i **beşer** olarak takdim eder ve nübüvvetini vahye dayandırır (Ahkâf 9).
4. **"Bu âlemin her asrında görünen resul, Muhammediyet nurudur ki, yaratılışta bir beşer libası ile insanlara görünür" → Kur'an'ın en açık ilkelerine doğrudan aykırıdır.** Kur'an, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) **son peygamber** olduğunu kesin bir dille bildirir:
5. **Ahzâb 33/40**: "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat **Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur** (Hâtemü'n-Nebiyyîn). Allah her şeyi hakkıyla bilendir."
6. "Her asırda Muhammediyet nurunun beşer libası ile göründüğü" ve örneğin **20. veya 21. yüzyılda Ehlibeyt'ten bir imamın resul/imam olarak var olacağı** yorumu, **nübüvvetin hatmiyetini** (sonluğunu) açıkça ihlal eder. Bu, Kur'an'ın en temel ilkelerinden birine ters düşer.

Genel Değerlendirme:

Bu paragraf, **tasavvufî-irfanî bir sistem** içinde tutarlı olabilir ama **Kur'an'ın temel ilkeleriyle** önemli çelişkiler taşır:

- Allah'ın **Samediyet** ve **Ahadiyet**ini zedeler.
- Yaratılışı bir kulun nuruna bağlayarak tevhid anlayışını bozar.
- Peygamber'i ontolojik bir "ilk tecelli" ve "her asırda görünen nur" konumuna yükseltir.
- **Nübüvvetin sonluluğunu** (Ahzâb 40) fiilen reddeder.

Kur'an, Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.) **en güzel örnek** (Ahzâb 21) ve **âlemlere rahmet** (Enbiyâ 107) olarak yüceltir, ancak bunu **beşerî sınırlar** içinde yapar. Onu "Zât'tan ilk tecelli", "Ruh-ül Mevcudat", "her asırda görünen resul" gibi konumlara yükseltmez.

Sonuç: Bu paragraf, Kur'an'ın tenzih, tevhid, Samediyet ve Hâtemü'n-Nebiyyîn ilkeleriyle uyumlu değildir. Peygamber sevgisini aşan, felsefî-tasavvufî bir kurgudur.

(Müslüman olan veya Allah'ın son kelamı olan Kuran'a iman etmesi gereken Müslümanların tüm bu inanışlara sırtını dönmesi, şayet inanmış veya inanıyorsa hemen tövbe edip kendini düzeltmesi ve Allah'ın rahmetine sığınarak kulluğa dönmesi gerekir. Nedim yorum ek).

Aynı metnin **Chat GPT**: değerlendirilmesi:

"Zât-ül-Baht, yani diğer bir ifade ile Zât-ı Hakk, Tenzih ve Âmâ mertebesinde iken *Zât'ının bilinmesini murat etti* evvelâ isimlerinin ve sıfatlarının çıkıp göründüğü *Muhammediyet nurunu yaratıp* onda *tecelli ederek* İlâhî ve kevnî âlemlere nizam buldurdu. Sonra Ruh-ül Mevcudat olan Muhammediyet nuruna beşer libası giydirdi. Nitekim: «Küntü nebiyyen ve âdemü beynel'mâi vettıyn.» şerefli hadisi gösteriyor ki, *Peygamberimizin nübüvvetinin bütün enbiyanm nübüvvetinden önce* olması ruhaniyet ve maneviyeti itibariyle olup, maddiyet ve beşeriyeti cihetiyle değildir. Daha açık bir tâbirle, bu âlemin her asrında görünen resul, Muhammediyet nurudur ki/yaratılışta bir beşer libası ile insanlara görünür."

Bu metin, klasik **İbnü'l-Arabî ekolü** metafiziğinin oldukça tipik bir özetidir. Burada anlatılanların büyük kısmı **Kur'an ayetlerinden veya sahih hadislerden doğrudan alınmış değildir**; esas olarak tasavvufun özellikle Ekberî geleneğinde geliştirilen metafizik sistemin kavramlarıdır. Bunların önemli bir bölümü daha sonra **Abdülkerim el-Cîlî**, **Abdürrezzâk el-Kâşânî**, **Dâvûd el-Kayserî** gibi isimler tarafından sistemleştirilmiştir.

1. "Zât-ül-Baht... Âmâ mertebesinde iken..."

Burada geçen; *Zât-ül-Baht, Zât-ı Hakk, Âmâ mertebesi, Tenzih mertebesi* ifadelerinin hiçbirisi Kur'an'da geçmez. Özellikle **"Âmâ mertebesi"**, şu hadisten hareketle geliştirilmiştir: "*Allah mahlûkatı yaratmadan önce Amâ'da idi.*" Bu rivayet farklı lafızlarla nakledilmiş, isnadı hakkında hadis âlimleri arasında tartışmalar yapılmıştır. Tasavvuf ise bu rivayeti kozmolojik bir teori hâline getirmiştir.
Böylece, Lâ-taayyün, Âmâ, Zât-ı Mutlak, gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Kur'an ise bu konuda sadece şöyle der: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." (42:11) ve "Allah gökleri ve yeri yoktan yaratandır." (2:117) Kur'an, yaratılış öncesi "Âmâ mertebesi" gibi metafizik aşamalar anlatmaz.

2. "Zât bilinmeyi murat etti."

Bu ifade çok önemlidir. Bunun kaynağı meşhur **Kenz-i Mahfî hadisi**dir. "*Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim. Bunun için mahlûkatı yarattım."* Ancak burada çok önemli bir problem vardır. Bu söz **sahih hadis değildir.** Hadis âlimleri bunun Peygamber sözü olduğunu kabul etmezler. Tasavvuf ise bunu temel ilke hâline getirmiştir. Dolayısıyla *Allah bilinmek istedi*. önermesi Kur'an'dan değil, tasavvuf metafiziğinden gelir.

3. "İlk yaratılan Muhammediyet nurudur."

Bu da tasavvufta çok merkezi bir görüştür. Buna göre önce Hakikat-i Muhammediyye yaratılmıştır. Sonra ondan bütün âlemler yaratılmıştır. Kur'an'da böyle bir ifade yoktur. Kur'an Peygamber için şöyle der: "De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim." (18:110) ve "Ben peygamberlerin ilki değilim." (46:9) Burada "ilk yaratılan nur" düşüncesi bulunmaz.

4. "Allah onda tecelli etti."

Bu ifade de İbnü'l-Arabî metafiziğinin temelidir. Burada Tecelli Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının ilk defa Muhammedî hakikatte görünmesi anlamına gelir. Bu, Kur'an'ın kullandığı dil değildir. Kur'an Allah'ın yarattığını, vahyettiğini, emrettiğini anlatır. Fakat Allah'ın kendi isimlerinin önce Muhammedî hakikatte tecelli ettiğini söylemez.

5. "Sonra ona beşer libası giydirildi."

Bu artık doğrudan Hakikat-i Muhammediyye öğretisidir. **Buna göre iki Muhammed vardır**. Birisi ezelî Muhammed. Diğeri Medine'de yaşayan Muhammed. Yani ruhanî hakikat beşer elbisesi. Bu anlayış Kur'an'da bulunmaz. Kur'an'daki peygamber ise sürekli "Ben sizin gibi bir insanım." dedirtilir Allah tarafından. *(Anlaşılan, İbnü'l Arabi, Allah'ın ve de peygamberinin bilmediğini bilmektedir, ve anlaşılan bir kısım müslümanlar İbni Arabi'yi Allah'ı ve* peygamberi'ne üstün tutmaktadırlar, Nedim yorum ek)

6. "Küntü nebiyyen ve Âdemü beynel mâi vettîn" (Hadis?)

yani "*Âdem henüz su ile çamur arasında iken ben nebiydim.*" Bu rivayet çeşitli hadis kitaplarında yer alır; ancak sıhhati hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Tasavvuf bu rivayeti kelime anlamıyla alarak **ezelî nübüvvet** teorisini kurmuştur. Fakat hadisin kabul edilmesi bile "Nur-u Muhammedî yaratıldı" sonucunu zorunlu kılmaz. Çünkü hadis "Ben Allah'ın ilminde peygamber olarak takdir edilmiştim." şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim birçok hadis âlimi bu yorumu tercih etmiştir.

7. "Her asırda görünen resul Muhammediyet nurudur."

Bu artık tamamen İbnü'l-Arabî metafiziğidir. Kur'an'da böyle bir öğreti yoktur. Kur'an'a göre her peygamber ayrı bir insandır. Her biri Allah tarafından seçilmiştir. Bir "ortak nurun farklı bedenlerde görünmesi" fikri Kur'an'da bulunmaz.

8. "İsimler Zât'tan sıfatları talep etti."

Bu ifade oldukça teknik bir tasavvuf metafiziğidir. Burada anlatılan şudur:
Önce Zât↓ isimler ↓ sıfatlar ↓ âyân-ı sâbite ↓ insan ↓ âlem ↓şeklinde bir ontolojik zincir kurulmaktadır. Bu sistem tamamen İbnü'l-Arabî'nin ontolojisidir. Kur'an böyle bir ontolojik şema vermez.

Kur'an açısından değerlendirme

Kur'an'da şu ilkeler açıkça yer alır:

- Allah

1. ezelîdir.
2. yaratılmamıştır.
3. hiçbir şeye benzemez.
4. bilgisi sonsuzdur.
5. dilediğini yaratır.

- Muhammed

1. Allah'ın kulu ve resulüdür,
2. gaybı kendiliğinden bilmez (bkz. 6:50, 7:188).
3. diğer peygamberler gibi bir beşerdir (18:110)
4. peygamberlerin ilki değildir (46:9).

Buna karşılık şu fikirler

Kur'an'da açıkça bulunmaz:

- Âmâ mertebesi
- Lâ-taayyün
- Zât'ın bilinmeyi istemesi
- Nur-u Muhammedî'nin ilk yaratılan varlık olması
- Hakikat-i Muhammediyye
- İnsanın Allah'ın aynası olması
- Tecellî mertebeleriyle yaratılışın açıklanması
- Âyân-ı sâbite öğretisi

Bunlar *tasavvufî metafiziğin geliştirdiği kavramlardır.*

Metnin Mantıksal ve Felsefî Analizi

Bu metin aslında şu temel aksiyomlar üzerine kuruludur:

1. Allah'ın mutlak Zâtı vardır.
2. Zât, isim ve sıfatlardan farklıdır.
3. İsim ve sıfatlar yaratılışın sebebidir.
4. İlk yaratılan "Muhammediyet Nuru"dur .
5. Bütün evren bu ilk hakikatin açılımıdır.

Tarihî köken

Bu düşünce sistemi büyük ölçüde şu eserlerde şekillenmiştir:

- Fusûsü'l-Hikem
- el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye
- el-İnsânü'l-Kâmil
- Istılâhâtü's-Sûfiyye
- Şerhu Fusûsi'l-Hikem

Bu nedenle, metin Kur'an'ın lafzî bir açıklaması değil; Kur'an, hadisler (özellikle tartışmalı rivayetler) ve felsefî kavramların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş kapsamlı bir tasavvufî metafizik yorumudur.

Bütün sistem bu beş öncül kabul edilirse kendi içinde çalışmaktadır. Ancak bu öncüllerin her biri ayrıca ispat gerektirir.

1. "Allah bilinmeyi murat etti"

Bu cümle ilk bakışta makul görünse de önemli bir soru doğurur.

Bilinmek istemek ne anlama gelir?

Mantıksal olarak üç ihtimal vardır:

- Bilinmek bir ihtiyaçtır.
- Bilinmek bir amaçtır.
- Bilinmek yaratılmışlara yönelik bir iradedir.

İlk ihtimal (ihtiyaç) kabul edilirse, Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı anlayışıyla çelişir.
İkinci ihtimal (amaç) kabul edilirse şu soru ortaya çıkar:
Amaç, gerçekleşmediği sürece eksik kalan bir hedef midir?
Üçüncü ihtimal ise en az problemli olanıdır:
Allah'ın kullarının O'nu tanımasını dilemesi.

Bu durumda "Allah bilinmek istedi" ifadesi mecazî bir anlatım olur.

2. "İlk yaratılan Muhammediyet Nuru"

Burada şu mantıksal soru ortaya çıkar. Eğer bütün yaratılış bunun aracılığıyla olduysa, Muhammediyet Nuru; yaratılmış mıdır, yoksa ezelî midir?

Eğer yaratılmışsa

O zaman Allah → Muhammediyet Nuru → Evren şeklinde ikinci bir yaratıcı mekanizma oluşur.
Bu durumda şu soru gelir: Allah neden doğrudan yaratmadı?

Eğer ezelî ise

O zaman Allah ile birlikte ezelî ikinci bir hakikat kabul edilmiş olur.
Bu ise klasik tevhid anlayışı açısından ciddi bir metafizik problem oluşturur.
Dolayısıyla sistem bu iki seçenek arasında dikkatli bir denge kurmaya çalışır.

3. "İsimler sıfatları talep etti"

Burada dil ile ontoloji birbirine karışmaktadır.
Bir isim normalde yalnızca bir göstergedir.
"Rahman" bir kelimedir.
Metin ise bu ismi adeta bağımsız varlığı olan ontolojik bir unsur gibi ele almaktadır.
Yani isim ↓ etki ediyor ↓ talep ediyor ↓ yaratıyor şeklinde konuşuyor.
Bu, günlük mantıkta kullandığımız isim kavramından oldukça farklıdır.

4. "Tecelli"

Metindeki en merkezi kavram budur. Ancak tecelli tam olarak nedir?

- yaratmak mı?
- görünmek mi?
- yansımak mı?
- temsil edilmek mi?

Bu kavram kesin biçimde tanımlanmadığında sistemin birçok sonucu yoruma açık hâle gelir.

5. İnsan neden merkezdir?

Metin sonunda şöyle diyor. İnsan, Allah'ın isimlerinin aynasıdır.
Burada şu soru doğar. Neden insan? Neden galaksiler değil? Neden canlılık değil? Neden evren değil? Bu sorunun cevabı sistem içinde verilmez.

6. Büyük ontolojik sıçrama

Metin şu zinciri kuruyor.
Zât ↓ İsim ↓ Sıfat ↓ Muhammediyet ↓ İnsan ↓ Evren
Fakat her ok ("↓") yeni bir geçiştir. Her geçiş ayrıca açıklama ister.

Örneğin

Zât'tan isimler nasıl ortaya çıkıyor? İsimlerden sıfatlar nasıl çıkıyor?
Sıfatlardan insan neden çıkıyor? Bu geçişlerin çoğu "çünkü böyledir" şeklinde kabul edilir.

7. Kapalı sistem problemi

Neden? Muhammediyet Nuru? Çünkü isimlerin ilk tecellisidir. *Neden?* ilk tecelli odur? Çünkü Hakikat-i Muhammediyye'dir. *Nedir?* Hakikat-i Muhammediyye? İlk tecellidir.	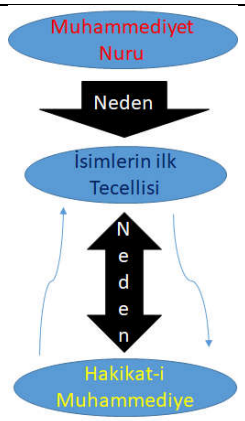	**Zât** ↓ **İsim** ↓ **Sıfat** ↓ **Muhammediyet** ↓ **İnsan** ↓ **Evren**

Bu tür metafizik sistemlerde sık görülen bir durum vardır.
Her açıklama başka bir açıklamaya dayanır.yukarıda görüldüğü gibi
Bu tür döngüsel açıklamalar, bağımsız kanıt sunmadıkları için felsefede eleştirilir.

Sonuç

Bu metin, kendi öncülleri kabul edildiğinde **iç tutarlılık göstermeye çalışan kapsamlı bir metafizik modeldir**. Ancak modelin temel kavramları (Zât, tecelli, Hakikat-i Muhammediyye, isimlerin ontolojik rolü) bağımsız olarak kanıtlanmış değildir; bunlar sistemin başlangıç varsayımlarıdır. Dolayısıyla felsefî açıdan en kritik soru şudur: **Bu sistemin doğruluğu, kendi içinde kurduğu mantıktan mı kaynaklanıyor, yoksa başlangıçta kabul ettiği metafizik öncüllerden mi?** Bu ayrım önemlidir. Bir sistem kendi içinde tutarlı olabilir; ancak bu, onun zorunlu olarak doğru olduğu anlamına gelmez.

İbnü'l-Arabî ve özellikle **Sadreddin Konevî** okunurken **en büyük hata**, kullandıkları *kavramların doğrudan Kur'an'dan geldiğinin varsayılmasıdır.* Oysa bu kavramların önemli bir kısmı yaklaşık **600 yıllık bir entelektüel birikimin** sonucudur.
Bu birikim üç ana damardan beslenmiştir:

1. **Kur'an ve hadis**
2. **Kelâm (özellikle Mu'tezile ve Eş'arî gelenek)**
3. **Yunan felsefesi (özellikle Plotinos), Yeni Platonculuk ve kısmen Aristotelesçi gelenek**

Konevî'nin eserlerinde bu üçüncü damar çok daha sistematik hâle gelir. Onun kullandığı dil, çoğu zaman bir tefsir dilinden çok bir ontoloji (varlık felsefesi) dilidir.

Aşağıda yaklaşık sekiz asırlık gelişimi kronolojik olarak özetliyorum.

<table>
<tr><th colspan="2">Hicrî 1. yüzyıl Kur'an'ın kavramsal çerçevesi (610–710)</th><th>Hicrî 2. yüzyıl (710–810)</th><th>Hicrî 3. yüzyıl (810–910)</th></tr>
<tr>
<td>Mevcut temel Kavramlar:
Allah
Rab
İlah
Ruh
Melek
Vahiy
Emir (Kun)
Arş
Kürsî
Levh-i Mahfûz
Kalem
Gayb</td>
<td>Henüz olmayan Kavramlar:
✗ Nur-u Muhammedî
✗ Hakikat-i Muhammediyye
✗ Âyân-ı Sâbite
✗ Lâ-taayyün
✗ Feyz-i Akdes
✗ Tecellî mertebeleri</td>
<td>Tasavvuf yeni oluşmaktadır.
Öne çıkan isimler:
Hasan-ı Basrî
Râbia el-Adeviyye
Bu dönemde kavramlar:
zühd
ihlâs
takvâ
muhabbet</td>
<td>İlk metafizik ifadeler görülmeye başlar.
Önemli isimler:
Zünnûn el-Mısrî
Bâyezîd-i Bistâmî
Cüneyd-i Bağdâdî
Burada ilk kez
marifet
fenâ
bekâ
gibi kavramlar gelişir.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Dolayısıyla Kur'an'ın dili daha çok vahiy, ahlâk ve sorumluluk merkezlidir, ontolojik bir sistem kurmaya çalışmaz.</td>
<td>Henüz metafizik yoktur.</td>
<td>Henüz sistematik ontoloji yoktur.
Bestami“Cübbemin altında Allah’tan başka kimse yoktur”</td>
</tr>
</table>

Aşağıda yaklaşık sekiz asırlık gelişimi kronolojik olarak özetliyorum.

Hicrî 4. yüzyıl (910–1010)	Hicrî 5. yüzyıl (1010–1110)	Hicrî 6. yüzyıl (1110–1210)	Hicrî 7. yüzyıl (1210–1310)
Artık felsefe tamamen İslam dünyasına girmiştir. Önemli isim: Fârâbî İlk defa Varlık ↓ Akıl ↓ Nefis ↓ Madde şeklindeki *emanasyon* (taşma) modeli İslam felsefesinde sistemleşir.	En büyük isim: İbn Sînâ Burada çıkan yeni kavramlar: - Vacibu'l-vücud - Mümkinü'l-vücud - Mahiyet - Varlık - İlk Akıl	Burada iki büyük damar birleşmeye başlar. İbn Sina ve Gazzâlî Gazzâlî filozofları eleştirir; fakat onların birçok kavramsal aracını da kullanır.	Şimdi sahneye Muhyiddin İbnü'l-Arabî çıkar ve ilk defa sistem kurulur. Yeni Kavramlar: - Hakikat-i Muhammediyye - Âyân-ı Sâbite - Tecellî - Lâ-taayyün - Taayyün-i Evvel - Taayyün-i Sânî - İsimlerin mertebeleri - İnsan-ı Kâmil
Bu model doğrudan Plotinos'un "Bir'den taşma" öğretisini hatırlatır.	Bunların çoğu daha sonra tasavvuf tarafından yeniden yorumlanacaktır.	Bu dönem, *İbnü'l-Arabî'nin* geleceği zemini hazırlar.	Bunların büyük kısmı bu sistematik hâliyle daha önce mevcut değildir.

Kaynak Haritsı

Plotinos	M. İbnü'l-Arabî	S. Konevî
Bir (The One)	Taayyün-i Sânî	Mutlak Zât
Bir'in mutlak aşkınlığı	Lâ-taayyün	Lâ-taayyün
Nous (İlk Akıl)	Taayyün-i Evvel	İlk Taayyün
Nous'un ilk tezahürü (Soul) (tam karşılığı değildir ama işlevsel benzerlik taşır)	Hakikat-i Muhammediyye	Hakikat-i Muhammediyye
İdealar (Nature)	İsimlerin mertebeleri	İsimler
Nous'taki ideaların örnekleri(Matter)	A'yân-ı Sâbite	A'yân-ı Sâbite
Emanasyon (taşma)	Tecellî	Tecellî
Ruh ve duyulur âlem		Kevn
Mikrokozmos	İnsan-ı Kâmil	İnsan-ı Kâmil

The One ↓ Nous ↓ Soul ↓ Nature ↓ Matter
Mutlak Zât ↓ İlk Taayyün ↓ Hakikat-i Muhammediyye ↓ İsimler ↓ A'yân ↓ Âlem

Her iki sistem de **tek bir mutlak ilkeden başlayıp, ara mertebeler üzerinden çokluğa geçişi** açıklamaya çalışır. Ancak aralarında önemli farklar da vardır:

- Plotinos'ta taşma (**emanation**) zorunlu ve ontolojik bir süreçtir.
- İbnü'l-Arabî ve Konevî'de yaratma, ilâhî irade ile ilişkilendirilir; her ne kadar "tecellî" dili kullanılsa da Allah'ın iradesi korunmaya çalışılır.
- Konevî, sistemi Kur'an'daki ilâhî isimler ve vahiy kavramlarıyla bütünleştirmeye çalışır;
- Plotinos ise tamamen felsefî bir çerçeve sunar.

Benim kanaatime göre, İbnü'l-Arabî ve özellikle Konevî'nin sistemini anlamanın anahtarı **tek tek kavramları değil, kullandıkları ontolojik mimariyi** incelemektir. Bu mimari:

- Kur'an'ın Allah tasavvurunu,
- kelâmın sıfat tartışmalarını,
- İbn Sînâ'nın varlık metafiziğini,
- ve Yeni Platonculuğun "birden çokluğa geçiş" modelini

aynı çatı altında yeniden düzenlemektedir.

Bu nedenle Konevî okunurken yalnızca tasavvuf değil; **Plotinos, Proklos, Fârâbî ve İbn Sînâ** da bilinirse metinler çok daha anlaşılır hâle gelir. Bununla birlikte, tarihçiler arasında bu ilişkinin niteliği konusunda farklı görüşler vardır. Kimi araştırmacılar bunu güçlü bir düşünsel etkileşim olarak değerlendirirken, kimileri ortak felsefî problemlere verilen özgün cevaplar olarak görür. Bu yüzden "Konevî = Plotinos" gibi bire bir özdeşlik kurmak yerine, **yapısal benzerlikler ve kavramsal dönüşümler** üzerinden okumak daha isabetli bir yaklaşımdır.

Kur'an	Plotinos	İbn Sînâ	İbnü'l-Arabî	Konevî
Allah	Bir (The One)	Vacibu'l-Vücûd	Zât	Mutlak Zât
"Ol" (Kun)	Emanasyon	Sudûr	Tecellî (belirme)	Taayyün
İlâhî isimler	İdealarla doğrudan özdeş değil	Akledilir formlar	Esmâ (İsimler)	Esmânın mertebeleri
Yaratma	Taşma	Sudûr	Tecellî	Taayyün (görünür olma)

KİTAP METNİ: AHADİYET

(Allah'ın Birlik Makamı)

«Ahadiyet», Allah'ın yüce Zât katında gizli olan isimlerinden istenilen ipuçlarının hâzinesi ve Birlik âleminin yansıdığı makamdır. İsimler taleplerini oradan almayı başarırlar. Ahadiyet, Amâ mertebesinin, Hüviyet-i Mutlaka (*) ise Tenzih mertebesinin tasarrufu altındadır.

(*) Hüviyet-i Mutlaka : Bu, Allah'ın yüce Zât katından gelen bir isimdir ki, bütün âlemi çevrelemiş ve her şey O'nun kuşatış ve sahipliği altında isimsizleşmiştir. Yaradılmış olanlar üzerindeki bu sahiplik ilâhi isimlerin tecellisidir. Bilginler buna «Tabiat» diyorlarsa da, aslında bu, Allah'ın ezeli gücü ve terbiye ediciliğidir.

Birlik mertebesinde Allah'a hiç bir şey eş ve benzer olamaz. Alemin gösteriş ve debdebesi, yaratılmış ve yaratılmakta olanların yeniden vücuda gelmesinde aldıkları renkler ve biçimler İlâhî sıfatların gereğidir. Bir şeyin istidadı nisbetinde tecelliye mazhar olarak meydana gelmesi, meselâ bir tohumun ekildiği yerde yetişip büyüyerek meyvesini vermesi gibi. İç yüzüne akıl erdirmeğe gücümüz yetmeyen bu evren Allah'ın ezelî gücünün bir örneğidir. İnsan ne kadar geniş istidada sahip olursa olsun, isterse varlık olaylarını anlayışta tek kişi olsun, yine Allah'a benzeyemez.

Güneş, hava, aydınlık ve karanlık gibi etkenler de cisimler üzerine gelerek onlarda ne kadar yüksek bir meleke gösterse yine hiç biri Allah'a eş olamaz. Zira, bütün eşya Allah'ın birliği katında gizlidir. Bütün eşyada neşir halinde meydana çıkması düşünülen Ahadiyet yani Allah'ın bir olması, Haşr âleminde görünen Ahadiyet'in aynıdır. Kur'ân'm 36/82 : «Innemâ emrühu izâerâde şey 'en en yekûle lehû künfeyekûn.» (Bir şeyi dilediği zaman, 0'nun buyruğu sadece, o şeye «01» demektir, hemen olur.) yüce âyeti gereğince Ahadiyet (Allah'ın bir olması) ilâhlık mertebesine inerek ilminde, kudretinde saklı olan isimlere «Kün» emri üe tecelli etmesi, o emrin vücudunu halk eder. Nitekim, âyân'a «01» emriyle tecelli etmesi, «Ây ân-ı sâbite» yani ruhların (Ben, sen, o, kişiliklerinin) seçkin olarak görünmesine sebep oldu. «Kün» yüksek emri, kutsal feyizden bizi ve bütün âlemleri varlık alanına getirdi. Allah, yarattıklarının aynasında kendisini gördü, birliğinin sırrını bildirdi; isimlerin terbiye ediciliği üzerimize yayıldı ve her tarafi kapladı, var olduğuna göre, her bir vücut kendinde Allah'ın isimlerinin tecellisini gördü.

GPT-Sayfa 3-4. AHADİYET, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

ChatGPT: Bence bu metin, şimdiye kadar paylaştığınız parçalar içinde **en kritik olanıdır**. Çünkü burada artık sadece tasavvufî kavramlar anlatılmıyor; **yaratılışın nasıl gerçekleştiğine dair tam bir ontolojik model** kuruluyor. Bu nedenle onu üç düzeyde incelemek gerekir:

1. **Kur'an açısından**
2. **Bilim ve bilim felsefesi açısından**
3. **Felsefe tarihi açısından (özellikle Yeni Platonculuk ve İbn Sînâ etkisi)**

I. Kur'an açısından değerlendirme

Metnin temel önermelerini tek tek inceleyelim.

1. "Ahadiyet, Allah'ın Zât katında gizli olan isimlerin hazinesidir."

Kur'an'da Allah'ın isimleri vardır. "En güzel isimler Allah'ındır." (7:180)
Fakat Kur'an'da; isimlerin ***bir hazinede bulunduğu***, isimlerin *gizli beklediği*, isimlerin *sonra açığa çıktığı* şeklinde bir öğreti yoktur.
Kur'an'ın dili çok daha sadedir. Allah bilir. Allah diler. Allah yaratır.
Burada ise Zât ↓ Ahadiyet ↓ İsimler ↓ Tecelli
şeklinde tamamen yeni bir metafizik mekanizma kurulmaktadır.

2. "İsimler taleplerini oradan alırlar."

Kur'an açısından bunun hiçbir karşılığı yoktur. Çünkü isim bir sıfatın ismidir.
İsim istekte bulunmaz. Talep etmez. Kur'an'da hiçbir yerde Rahman isminin veya
Hakîm isminin bir talebi olduğundan söz edilmez. Bu tamamen sembolik bir metafizik anlatımdır.

3. "Bilginler buna tabiat diyor."

Bu cümle çok dikkat çekicidir. Burada iki açıklama modeli birbirine karıştırılıyor.
Bilim ↓ Tabiat Tasavvuf ↓ Allah'ın sürekli terbiyesi
Bilim hiçbir zaman tabiatın Allah'tan bağımsız olduğunu söylemez. Bilim sadece tabiatın nasıl işlediğini araştırır.

4. "Tohum örneği"

Kur'an tohum örneğini çok kullanır. Fakat Kur'an'ın amacı biyoloji anlatmak değildir.
Allah'ın kudretini göstermektir. Mesela "Ölü toprağı diriltiriz." Bu tamamen farklı bir anlatımdır.
Bu metin ise tohumu ontolojik tecellinin örneği yapmaktadır. Bu Kur'an'ın yaptığı şey değildir.

5. "Kün emriyle isimler tecelli etti."

Kur'an'da Kün doğrudan yaratma emridir. Metinde ise şöyle oluyor.
Kün ↓ İsimler ↓ A'yân ↓ Ruhlar ↓ Âlem
Bu ara basamakların hiçbiri Kur'an'da yoktur.

6. "Âyân-ı Sâbite"

Burası çok önemlidir. Kur'an'da Âyân-ı Sâbite kavramı bulunmaz.
Bu tamamen **İbnü'l-Arabî'nin** geliştirdiği metafiziktir. Kur'an Allah'ın ilminden bahseder.
Fakat Allah'ın ilminde ezelî kişilik kalıpları bulunduğunu söylemez.

7. "Allah yarattıklarının aynasında kendisini gördü."

Bence metnin en problemli cümlesi budur. Çünkü şu sorular ortaya çıkar.
Allah yaratmadan önce kendini bilmiyor muydu?
Yaratınca kendini görmeye mi başladı?
Kur'an ise Allah'ın ezelî sonsuz tam olduğunu söyler. Dolayısıyla Allah'ın yarattıkları sayesinde kendisini görmesi Kur'an'ın anlattığı Allah tasavvuruyla kolay bağdaşmaz. Tasavvuf bunu genellikle mecaz olarak yorumlar. Ancak metnin lafzı, Allah'ın yaratılmışlarda kendini "gördüğü" izlenimini vermektedir.

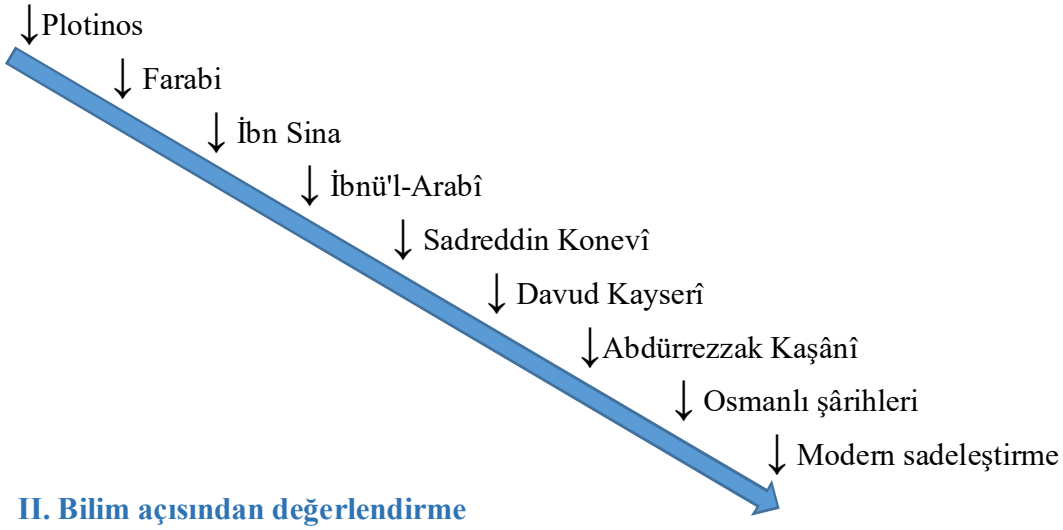

II. Bilim açısından değerlendirme

Şimdi biyoloji ve fizik açısından bakalım.

Tohum örneği

Metin diyor ki Tohum ↓ istidadına göre büyür.
Bilim der ki Tohumun büyümesi; genomu, epigenetik düzenleme, hormonlar (örneğin oksin, sitokinin, giberellin), çevresel sinyaller, su ve mineral dengesi, protein sentezi, enerji metabolizması ile açıklanır. Burada "tecelli" ölçülebilir bir değişken değildir.

"Tabiat"

Bugünkü bilimde Tabiat şunların toplamıdır. fizik kimya biyoloji termodinamik kuantum fiziği kozmoloji. Bilim tabiatın niçin var olduğunu söylemez. Nasıl işlediğini açıklar. Dolayısıyla Metafizik ve bilim burada farklı sorular sormaktadır.

III. Mantık açısından

Burada birkaç önemli problem görüyorum.

Problem 1

İsimler talep ediyor. Soru: İsim nasıl talep eder? İrade sahibi midir? Bu cevaplanmıyor.

Problem 2

Allah ↓ Kün (ol) ↓ A'yân ↓ Ruhlar ↓ İnsan

Peki neden? Bu geçişlerin gerekçesi açıklanmıyor.

Problem 3

Allah yarattıklarının aynasında kendini gördü. Bu ifade, *Allah'ın bilgisinde bir değişim meydana geldiği şeklinde anlaşılırsa,* klasik İslam düşüncesindeki "Allah'ın ilmi ezelî ve değişmezdir" ilkesiyle uyuşmaz. Eğer mecaz ise neden mecaz olduğu belirtilmiyor?

IV. Yeni Platonculuk ile karşılaştırma

Plotinos `The One ↓ Nous ↓ Ideas ↓ Soul ↓ Nature ↓ Matter`
Bu metin `Zât ↓ Ahadiyet ↓ İsimler ↓ Âyân ↓ Tecelli ↓ Âlem`

Şimdi karşılaştıralım.

Plotinos	Bu metin
The One	Zât
Nous	Ahadiyet
İdealar	İlâhî isimler
İdealar dünyası	Âyân-ı Sâbite
Emanation	Tecelli
Cosmos	Âlem

Burada **tam bir özdeşlik** olduğunu söylemek doğru olmaz;
fakat **yapısal benzerlik** dikkat çekicidir.
Her iki sistem de "mutlak birlikten çokluğun nasıl ortaya çıktığı" sorusuna,
ara mertebeler oluşturarak cevap vermeye çalışır.

V. Benim dikkatimi çeken en önemli nokta

Bence bu metindeki en büyük değişim şudur.
Kur'an'da yaratma bir fiildir. Allah yaratır.
Burada ise yaratma bir süreç hâline geliyor.
Yani

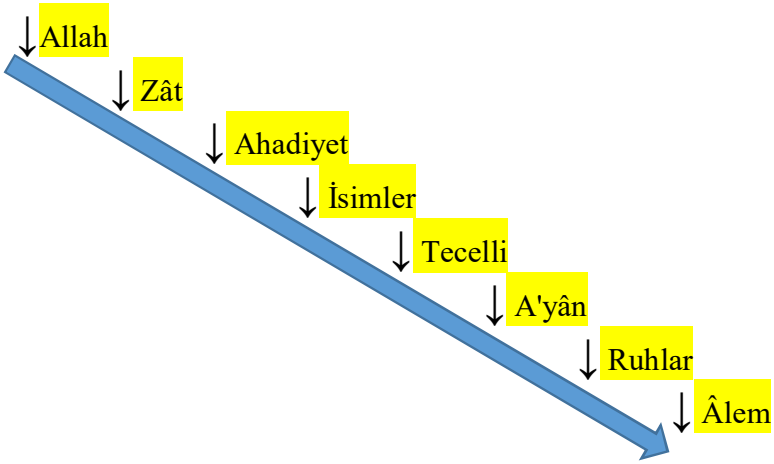

Bu, **yaratma fiilini açıklayan ayrıntılı bir metafizik modeldir**.
Kur'an ise bu kadar ayrıntılı bir ontoloji kurmaz.
Aksine birçok yerde yaratmanın nihai mekanizmasını Allah'ın iradesine bağlar:
"Bir şeyi dilediği zaman O'nun emri sadece 'Ol' demektir; o da oluverir." (36:82)

Kur'an'ın amacı, yaratılışın metafizik aşamalarını açıklamaktan çok, **yaratanın Allah olduğunu, O'nun iradesinin mutlaklığını ve insanın bu yaratılış karşısındaki sorumluluğunu** vurgulamaktır.

Son değerlendirmem

Ben bu metni bir **Kur'an tefsiri** olarak değil, bir **13. yüzyıl metafizik ontolojisi** olarak okurum. Çünkü metindeki temel kavramların büyük çoğunluğu:

- Ahadiyet (teknik anlamıyla),
- Hüviyet-i Mutlaka,
- Âmâ mertebesi,
- Âyân-ı Sâbite,
- Feyz-i Akdes,
- Feyz-i Mukaddes,
- Tecellî zinciri,
- İsimlerin talepleri,

Kur'an'ın kullandığı kavramlar değildir; bunlar özellikle **İbnü'l-Arabî ekolü** tarafından sistemleştirilmiş teknik metafizik terimlerdir.
Bir araştırmacı gözüyle baktığımda ise en önemli soru şudur:
Bu sistem, Kur'an'ın sade yaratılış öğretisini açıklamak için geliştirilmiş bir felsefî model midir; yoksa Kur'an'ın yerine geçen yeni bir ontolojik çerçeve mi oluşturmaktadır?
Bu soru, tarih boyunca hem tasavvuf taraftarları hem de eleştirmenleri arasında tartışılmıştır. Taraftarları bunun Kur'an'ın işaret ettiği hakikatleri derinleştiren bir açıklama olduğunu savunurken, eleştirmenleri Kur'an'ın söylemediği metafizik katmanların sisteme eklendiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, metni değerlendirirken **Kur'an'ın açık ifadeleri ile sonradan geliştirilen metafizik yorumları birbirinden ayırmak**, tarihsel ve metodolojik açıdan en sağlıklı yaklaşım olacaktır.

"Hüviyet-i Mutlaka" kavramını özellikle *S. Konevî, Davud Kayserî ve Avni Konuk* şerhleri çizgisinde gördüm. Bu Kur'an terimi değildir. Bu teknik tasavvuf metafiziğidir.

KİTAP METNİ: ULÛHİYET

(Allahlık Mertebesi)

Peygamberimizin bildiği ve bize bildirdiği Allah, hakiki ilâhtır. Bazı kimselerin düşündükleri Allah, kendi akıllarının icadı olduğu için yapmacık olmaktan ileri gidemez. Allah, bu evreni insan için, inşam da Allahlığını bildirmek için yaratmıştır, insanı çevreleyen eşyada Allah'm kudret ve rübubiyeti açıktır. Böyle olunca, bu gerçeği görmek ve bilmek isteyenlere en ufak bir zerre en büyük bir belgedir. Varlığın halleri ve olayları Allah'ın tasarrufu altındadır. Gelmiş, gelecek, gizli ve açık her ne varsa Allah'ın İlâhî ilminde mevcuttur. Allah'm varlığı o kadar yücedir ki, hiç bir şeyle benzerliği ve ilgisi olmadığı gibi, bir şeye yaklaşıp ondan yararlanmak noksanlığından da uzaktır. O, eşyadan bir şeyin parçası değildir. Allah, eşyay ı doğurma yoluyla veya başka mecburiyetlerle vücut meydanına getirmedi. Allah'ta bu gibi güçsüzlük ve yoksulluk yoktur. Ancak, Birliğinin sırrını açıklamak için gördüğümüz bütün eşyayı ruhlar âleminden kün emriyle oluşum âlemine getirdi. Allah'm şanı öyle büy üktür ki, eşya meydana geldikten sonra bir şeyle temas etmedi ve kendisine yardımcı olmak üzere bir şey edinmedi. Hiç bir cisim ve hastalık, uyku, ölüm gibi haller O'na ârız olmadığı gibi, kimse O'nu sahipliği altına almadı. Kendisinden hiç bir parça zuhur etmedi ve vücut alanına gelmedi. Allah, öyle bir îlâh'tır ki, Rablığının devamı için eşe ve çocuğa da ihtiyacı yoktur. Zira, Allah'a baba ve oğul ilişkisi atfedilmesinin gerçek mânâsı, Allahlıkla ilgili bağın korunması amacı iledir. Halbuki, Allah bu gibi şeylerden yücedir. Yaradılmış olanlardan hiç bir şey O'na yaklaşamaz. Allah isterse gözünün ulaştığı yere kadar bütün âlem yok olur. Allah'ın ilmi o kadar geniştir ki, geçmiş zaman, hal ve gelecek, bir nokta gibi, bilgisi altındadır. Hatâ etmez, kendisinden asılsız bir şey çıkmaz ki, sonradan telâfi etmeye çalışsın. Hiç bir şey O'nu güçsüz düşürerek çaresiz bırakamaz ki, o şeyin meydana çıkmasından dolayı kendisine bir pişmanlık gelsin. O, her yücelikten yücedir. Allah'ın ortağı yoktur ve hiç bir kimse ortak olmak yeteneğine sahip olamaz. Ortak hülyasından bile Allah münezzehtir. Her şeyde Allah'ın ef'al ve sıfatlarını görüyoruz. Biz, bu görüşten sonra nasıl olur da O'na ortak koşabiliriz?

Yaradılmış ve yaratılacak ne varsa hepsi Allah'ın kudret elindedir, istediği gibi tasarruf eder. Zuhur edenler ve var olan şeyler, O'nun iradesiyle meydana gelir. İstediğini yapan kendisidir, O'nun dilediği olur. Her şeyde gerçek tasarruf sahibi O'dur. Her şeyin yaratıcısı ve icat edenidir, öyle şanı y üce bir ilâhtır ki, yok etmek ve devamlı kılmak, ölüm ve hayat O'nun fiil ve iradesindedir. İradesi olmadıkça hiç bir şey zuhur etmez. Evrendekileri birbirlerine bağlı ve birbiri ardınca yaratması, âciz mahlûklarına şaşılacak ve hayret edilecek sanat ve kudretini göstermek içindir. Allah'tan kimse saklanamaz ve kaçamaz. Nübüvvetten ve risaletten başka bir şeyle kimsenin O'na yakınlık hâsıl etmesi mümkün değildir ve olamaz. Peygamberlerin bildirdikleri hükümlerle hoşnutluğuna uygun hareket edenlere ihsan ve ikram eder. İsyancılardan intikam alır; O'na bir şey engel olamaz. Suç işleyenlerin günahını bağışlar, kuluna herkesten ve her şeyden çok merhametli ve şefkatlidir. Allah'ın ilmi, her şeyi olmadan ve meydana gelmeden önce kapsamıştır; her şey Allahlığmm ilminde mevcuttur. Allah, kudret ve y üceliğinin gereği, hiç bir şeyi diğerinin aynı olarak yaratmaz. Zira, Tanrı töresi, bir şeyi iki kere yaratmaz ve iki şeyi de bir yapmaz. Bir yapmış olsa, etkilenenin vücudunun etküeyenden ayrı olması gerekir. Allah öyle bir «Son»dur ki, O'ndan sonra bir sonralık yoktur. Sonsuzdur, süreklidir, yok olmaz, mahvolmaz, tasarruf olunmaz, kendisinden bir şey değiştirilemez. Kur'ân'da 57/3 : «Hüvel'evvelü vel'âhirü vezzâhirü velbâtın ve hüve bikülli şey 'in alîm» (O, her şeyden öncedir. Kendisinden sonraya hiç bir şeyin kalmayacağı Son'dur; varlığı âşikârdır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir.) buyurulmuştur. Allah kuluna lütfeder, onun her halinden haberlidir Kendisine kulluk eden, yani mahlûku olup başkasının yaratamayacağı her şeye bir vücut bağışlamıştır. İster hay ır sahibi iyi ve dindar, isterse fena huylu ve günahkâr olsun, ikisine de

O’nun ilim ve iradesi eşit olarak cereyan eder. Şanı y üce Allah’ın rahmeti büy ük, kudreti sağlam ve kuluna olan kerem ve ihsanı yaygmdır. Bu evrendeki her şeyin ilmi Allah’ın katındandır, insanların O’nu tayin ve sınırlandırması mümkün değildir. Allah'ın ilmi, ancak çevreler ve kuşatır; çevrelenmiş olamaz. Allah, kullarıyla arasındaki muamelenin kendisinden olduğunu kullarma tebliğ edecek ve tamamiyle açıklayacak bir peygamber göndermedikçe onlara azap etmez. Allah, doğruluk yolunu gösteren akıl, ilim, risalet ve nübüvvet gibi manevî nurlar ve y üce kişilerle yery üzünü süslemiştir. Allah, kulunun mânâ, öz ve itikadında olanı büir. Eğer kulun niyet ve ameli Allah’ın iradesine uygun olursa Allah ona rahmet eder. Eğer kul Allah'ın emirlerine uymayacak olursa, Allah’ın iradesi onu azâba sürükler. Yerler ve gökler Allah’ı teşbih, tenzih ve takdis eder. Yery üzünde O’nu teşbih etmeyen hiç bir şey mevcut değildir. Allah'ın sebep perdeleri arasından yarattığı eşya, ancak kendisini tenzih ve takdis eder. Allah, risaletle üstün tutulmuş olan insanlığın ihtiyaçlarını ihsan ederek insanları bu âlemde ihtiyaçların en üst derecesine kadar y ükseltir. O, her şeyi yerinde icat eder, şekil ve görünüşü üzere akışına tâbi tutarak onun hakikatine uygun kolaylık gösterir. Her şeye varlığıyla şeref veren Allah için, murat ettiğini yerine getirmede bir engel ve zahmet yoktur ve olamaz. Allah kullarına sevgi gösterir; gilnah işleyenlerin hemen tövbe ederek özür dilemelerini ve onların günahlarını bağışlamasını sever. Allah, kulunun tövbesini gözler, beklemez. Zira, O’nun «Nazîr» ismi yoktur. Ulûhiyet mertebesi, teşbih mertebesidir. Kullar için bu varlıktan yararlanmak hiç bir suretle mümkün değildir.

GPT-Sayfa 5-9. ULUHİYET, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Metni üç eksende ayırarak bakacağım: Kur'an'a açık uygunluk, tartışmalı/eklenen metafizik unsurlar, kaynak ve benzerlik ihtimali. Kaynak kısmında özellikle kavramların klasik literatürdeki izini kontrol edeceğim.

Evet. Bu **Ulûhiyet** bölümü, önceki "Ahadiyet" bölümüne göre Kur'an'a **daha yakın** bir dil kullanıyor; fakat içinde yine Ekberî/tasavvufî metafiziğe ait bazı eklemeler var.

1. Kur'an'a açıkça uygun kısımlar

Metindeki şu fikirler Kur'an'la büyük ölçüde uyumludur:
Allah'ın eşi, benzeri, ortağı, çocuğu olmadığı; doğurmadığı ve doğurulmadığı vurgusu, İhlâs sûresiyle doğrudan örtüşür: "O doğurmamış ve doğurulmamıştır; hiçbir şey O'na denk değildir."
Allah'ın "Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın" oluşu zaten metinde de 57/3 ayetiyle verilmiş; ayet Allah'ın ilk, son, zâhir, bâtın ve her şeyi bilen olduğunu söyler.
Allah'ın peygamber göndermeden azap etmeyeceği ifadesi de Kur'an'a uygundur; 17/15'te "Biz bir elçi göndermedikçe azap etmeyiz" denir.
İnsanın yaratılış amacı konusunda metin "Allah, insanı Allahlığını ***bildirmek*** için yaratmıştır" diyor. Bu, Kur'an'daki "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" ayetiyle yakın yorumlanabilir; fakat Kur'an'ın kendi lafzı "**bilmek**" değil, "kulluk etmek/ibadet etmek"tir.

2. Kur'an'a yakın ama yorum içeren kısımlar

"Evren insan için yaratılmıştır" ifadesi kısmen Kur'an'daki "yeryüzündekileri sizin için yarattı" ve "göklerde ve yerde olanları sizin hizmetinize verdi" anlamındaki ayetlerle ilişkilendirilebilir. Fakat "bütün evren yalnızca insan için yaratıldı" biçiminde mutlaklaştırılırsa, bu Kur'an'dan çıkarılması daha zor bir kozmolojik iddia olur. Bu konuda klasik dinî yorumlarda "her şey insan için, insan Allah için" formülü kullanılır; fakat bu formül ayetin birebir lafzı değil, yorumudur. "Her şey Allah'ın tasarrufu altındadır", "O'nun iradesi olmadan hiçbir şey olmaz", "hayat ve ölüm O'nun elindedir" gibi ifadeler Kur'anî tevhid diliyle uyumludur.

3. Dikkatli olunması gereken tasavvufî/felsefî eklemeler

Metinde geçen **"Ulûhiyet mertebesi"**, "Allahlık" anlamında genel bir kelime olmaktan çıkıp teknik bir **varlık mertebesi** hâline getirilmiş. Bu kullanım özellikle İbnü'l-Arabî ve şârihleri çizgisinde belirgindir. Akademik bir makalede de İbnü'l-Arabî'nin, Allah'ın isim ve sıfatlarla tanındığı mertebeyi "ulûhiyet/ulûhet" olarak kullandığı ve bunu isim-sıfat toplamıyla ilişkilendirdiği belirtilir.
Yani metin iki katmanlıdır:
Birinci katman: Kur'anî tevhid, tenzih, kudret, ilim, irade.
İkinci katman: Ekberî metafizikteki "mertebeler", "tecellî", "isim-sıfat zuhuru", "ulûhiyet mertebesi". Kur'an birinci katmanı çok açık verir. İkinci katman ise Kur'an'ın doğrudan öğretisi değil, sonradan kurulmuş metafizik yorumdur.

4. Bilimsel bilgi açısından

Metindeki bilimle temas eden ana iddia şudur:
Evrenin düzeni, olayların ardışıklığı ve varlıkların birbirine bağlı yaratılması Allah'ın sanatını göstermektedir. Bilim açısından şu ayrım önemli: Bilim, "evrendeki süreçler nasıl işler?" sorusunu cevaplar: kozmoloji, fizik yasaları, kimyasal etkileşimler, biyolojik evrim, genetik, ekoloji vb. Metin ise "bütün bu düzen nihai olarak kime bağlıdır?" sorusunu cevaplamaya çalışır.

Dolayısıyla metin **bilimsel teori değildir**; deneysel olarak test edilebilir, yanlışlanabilir bir model sunmaz. Ancak bilimin açıkladığı düzeni teolojik/metafizik anlamla yorumlar.
Bilimsel açıdan sorunlu olabilecek yer şudur: "Evren insan için yaratılmıştır" ifadesi kozmolojik olarak doğrudan bilimsel bir iddia gibi alınırsa problem çıkar. Çünkü modern kozmolojiye göre evrenin büyük kısmı insan yaşamıyla doğrudan ilişkili değildir. Ama bu cümle "insan evrenden ibret alır, yararlanır, anlam çıkarır" şeklinde teolojik yorum olarak okunursa bilimle doğrudan çatışmaz.

5. Metin benzerliği ve kaynak ihtimali

Benzerlik açısından yaptığım aramada metindeki bazı kalıpların birebir klasik bir kaynağa ait olduğuna dair net sonuç çıkmadı. Özellikle şu ifadeler modernleştirilmiş/sadeleştirilmiş bir metin izlenimi veriyor:
"Bazı kimselerin düşündükleri Allah, kendi akıllarının icadı…"
"Tanrı töresi, bir şeyi iki kere yaratmaz…"
"Kullar için bu varlıktan yararlanmak mümkün değildir…"
Bunlar doğrudan İbnü'l-Arabî veya Konevî'nin üslubu gibi durmuyor; daha çok **Ekberî tasavvuf terminolojisini Türkçede açıklayan geç dönem bir şerh/özet/sadeleştirme** gibi duruyor.
Kaynak damarı büyük ihtimalle şu çizgiye bağlı:
İbnü'l-Arabî → Sadreddin Konevî → Abdürrezzâk Kâşânî / Dâvûd Kayserî → Osmanlı şârihleri → modern Türkçe sadeleştirme

Genel hüküm

Bu bölüm, "Ahadiyet" bölümünden daha Kur'anî görünür; çünkü Allah'ın birliği, benzersizliği, kudreti, ilmi, iradesi, peygamber göndermeden azap etmeme ilkesi gibi birçok ifade Kur'an'la uyumludur.
Fakat metin sadece Kur'anî akide anlatmıyor. Aynı zamanda Kur'an'daki Allah tasavvurunu **Ekberî varlık mertebeleri sistemi** içine yerleştiriyor. Bu nedenle onu "saf Kur'an tefsiri" değil, **Kur'anî tevhid diliyle desteklenmiş tasavvufî-metafizik bir ulûhiyet yorumu** olarak okumak daha doğru olur.

KİTAP METNİ: ALLAHIN GÜZEL İSİMLERİ

Bütün akılların ve hayallerin kötülük yüklü düşüncelerinden uzak, arınmış ve Peygamberimiz tarafından bilinmiş ve bize bildirilmiş Allah vardır; ve ondan başka ibadet edilmeye layık Allah yoktur. Ve bütün «Esmâ-i Hüsnâ» (Allah'ın güzel isimleri) kendi İlâhî «Zât»ı-na mahsustur.
Kur'ân 17/110 : «Kulid'ullâhe evid'urrahmân eyyen mâ ted'û felehül'esmâül'hüsnâ» (De ki: Gerek Allah deyin, gerek Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nundur.)
Kur'ân 20/8 : «Allahü lâ ilâhe illâ hû, lehül'esmâ ül'hüsnâ.» (Allah'dan başka tanrı yoktur, en güzel isimler O'nundur.)
Kur'ân 7/180 : «Ve lillâhil'esmâül'hüsnâ fed'ûhü...» (En güzel isimler Allah'ındır, O'na o isimlerle dua edin.)
Kur'ân 59/24 : «Hüvallâhül'hâlikul bâriül musavvirü lehül'esmâül'hüsnâ...» (O, var eden, güzel yaratan, yarattıklarına şekil veren, en güzel isimler kendisinin olan Allah'dır.) Her mahlûk, mazhar olduğu isimlerle Cenab-ı Hakk'ı tenzih ve takdis eder. Müminler «Hâdî» ismi ile, kâfirler «Mudili» ismi ile hamdederler. Zira; hayrı da şerri de, imanı da, küfrü de yaratan O'dur; başka yaratan yoktur. O'nsuz, ne bir şey var olabilir, ne de bir zerre hareket edebilir. Bizi ve bizim amellerimizi yaratan O'dur.
Şu evrende O'nun kudretinden başka bir kudret yoktur. Her isim, göründüğü şeyin kabiliyetiyle orantılı olarak tecelli eder. Meselâ, «Basîr» isminin gözümüze tecelli etmesiyle görmek ; «Semi'» isminin kulağımıza tecelli etmesiyle işitmek fiilleri meydana gelir.
Bu isimlerin hakikatlerinin ayrı ayrı vazife görmesiyle intizam hâsıl olur. Eğer, insanların muhtaç oldukları rızık, «Rezzâk» isminin tasarrufu ile meydana gelmemiş olsaydı, insanlar ve bütün mahlûkat açlıktan ölürdü. İnsanlara «Alîm» isminin tecellisi ile ilim verilmemiş olsaydı, insanların hayvanlardan farkı kalmazdı.

İnsanların yaratılışı gereği «Yemîn» ve «Şimâl» cihetinden, istidatlarmda «Cemâl» ve «Celâl» isimlerinin nurları birleşir ve yaşadığı müddetçe bu kabiliyet insandan ayrılmaz. Zira, âdemoğlu, bu iki ismin tecellisine mazhar olarak yaratılmıştır.

Şu halde, karşılıklı «Cemâl» ve «Celâl» isimleri, insanların istidatları sahifesi üzerinde her an hazır ve nâzırdır. iman sahibi bir kimse, imamnı gösteren «Kelime-i Tevhidi söylediği zaman «Hâdî» ismi hemen o iman sahibinde hidayet nuru ile tecelli ettiği gibi; bir kâfir de küfre sebep olan sözleri söylediği zaman, «Mudili» ismi dalâlet karanlığı ile onda tecelli eder.
istidadımız karşılıklı isimlerin mir'âtı olması dolayısıyle «Yemîn» cihetinden «Hâdî», «Şimâl» cihetinden «Mudil» isimleri aynı istidatta birleşir, insanların bir kısmının mümin, diğer kısmının kâfir olması, önce mümin olduğu halde sonra inkâr etmesi, yahut kâfir iken sonra iman etmesi bu gerçeği doğrular.

Bu tecellinin gerektirdiği iman ve küfür, değişik görünüşlerde zuhur eder. Bu iki zıt, yaratılış itibariyle insanın istidadında birleşmiştir. Fakat, hangisiyle tecelli ederse onun nuru zuhur eder. Yoksa, her ikisi birden zuhur etmez. İnsan, iradesinde bağımsız olduğundan, iyi veya kötü işleri yapmakta serbesttir. Kul, iradesini ne y önde kullanırsa Rabbisinin tecellisi o isimden zuhur eder. Peygamberimizin yüce bir hadisine göre : «Innallâhe Teâlâ müridül hayri ve şerri velâkin lemyerdâ bişşerri.» (İyi ve kötü Allah'ın iradesindedir. Fakat, kötüye rizası yoktur.) İnsanın yapmak istediği kötü işlere müsaade ederse de maşher gününde onu suçlar. Cenab-ı Hakk, bizim dilimizle Zât-ı Ulûhiyetini hamdediyor. Bu itibarla hem «Hâmid», hem de «Mahmud»dur.

Cenab-ı Hakk'm yaratıcılığını ve O'nun kurallarını aslına uygun olarak anlamak herkes için mümkün değildir. Zira, sebep perdeleri buna engel teşkil eder.

Toprağa atılan bir tohum, Allah'ın yaratıcı eline sunulmuş olur. Tohum, burada «Zahir» isminin sahipliği ve ondan gelen ilim, hayat, kudret akımları ile olgunlaştıktan sonra mahsûl elimize geçer. Bunu yediğimiz zaman ise, o besin maddesi, sindirim sistemimize dahil olunca «Zahir» isminden «Batın» isminin tasarrufuna geçmiş olur. Bu, Allah'ın «Zahir» kudret eliyle «Bâtın» kudret elinin canlılar üzerindeki sahipliğinin açık bir örneğidir.

Varlıkların, tabu hayatları gereğince yetişip büyüme ve olgunlaşmaları, «Rahman» sıfatının tecellisiyledir «Zât-ül Baht»tan «Rahman» sıfatına gelen feyiz, buradan güneşe ve güneşten de yeryüzündeki bütün varlıklara yayılır ve bu suretle güneş taşıdığı sırları, eşyaya istidatlarına uygun olarak dağıtır; hayat ve büyüyüp gelişme gibi canlıların muhtaç oldukları feyiz sebepleri bu yol ile gelir.

«Rahim» sıfatının tecellisi ise «Rahmân»da olduğu gibi, Cenab-ı Hakk'm erişilmez Zâtından gelen feyzin inanmış kullarına, hayır sahiplerine, iyi ve dindar kişilere, özü ve sözü doğru olanlara yansıyarak onları y üceltmesinde görülür. Yukarıda bir kaç örnekle gösterildiği üzere, evrende gördüğümüz tüm varlıklar Allah'ın bu güzel isimleriyle var oldular ve bu isimlerin sahipliği altınaa girdiler.

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste bildirilen ve Kur'ân'da zikri geçen, Allah'ın güzel isimlerinden doksan dokuzu, harf-i tarifler ilâvesiyle, alfabetik sıraya göre aşağıda gösterilmiş ve hizalarına da anlamlan yazılmıştır.

Seyyid Ahmed Hüsameddin Hazretlerinin beyanlarına göre, Allah'ın Kur'ân'da zikredilen isimlerinden başka, Peygamberimizin risalet vücutları vardır ki, bu da «îsm-i Âzam»dır. Buna «Allah» veya «Hüve» diyenler de vardır.

GPT-Sayfa 10-17. ALLAHIN GÜZEL İSİMLERİ, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bu bölüm, şimdiye kadar gönderdiğiniz metinler içinde **en karmaşık ve en katmanlı olanıdır**. Bunun nedeni, üç farklı düşünce sistemini aynı metin içinde birleştirmesidir:

1. **Kur'an'ın açık tevhid öğretisi**
2. **Ehl-i sünnet kelâmı (özellikle Eş'arî'nin "kesb" anlayışına yakın ifadeler)**
3. **İbnü'l-Arabî-Konevî ekolünün "isimlerin tecellisi" metafiziği**

Dolayısıyla bu metni tek cümleyle "Kur'an'a uygundur" veya "uygun değildir" diye değerlendirmek doğru olmaz. Bazı bölümleri doğrudan Kur'an'dan, bazıları ise tamamen Ekberî metafizikten gelmektedir.
Ben bunu altı başlık altında inceleyeceğim.

I. Kur'an ile tamamen uyumlu bölümler

İlk sayfa neredeyse tamamen Kur'an'dır.
Örneğin "En güzel isimler Allah'ındır." 17/110, 20/8, 7/180, 59/24, hepsi doğrudan Kur'an ayetleridir. Dolayısıyla Allah'ın güzel isimleri olduğu, bu isimlerle dua edilmesi, yaratıcı olması tamamen Kur'anîdir. Burada problem yoktur.

II. İlk metafizik kayma

Sonra metin şöyle diyor. Her mahlûk, **mazhar olduğu isimlerle** Allah'ı tesbih eder. Kur'an şunu söyler.
Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih eder. (57:1) Fakat şunu söylemez.
Her varlık belirli bir ismin mazharıdır. Bu, İbnü'l-Arabî metafiziğidir. Kur'an tesbih eder der. Bu metin hangi isimle tesbih ettiğini açıklamaya çalışıyor.

III. Hayrı da şerri de yaratan Allah'tır.

Bu çok önemli. Kur'an gerçekten Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu söyler. 39:62
Allah her şeyin yaratıcısıdır. Fakat metin şunu ekliyor. Mümin Hâdî ismiyle, kâfir Mudill ismiyle meydana gelir. İşte bu Kur'an'ın kullandığı dil değildir. Bu İlâhî isimler ontolojisidir.

IV. Basîr ismi gözü çalıştırıyor.

Metin diyor. Basîr ↓ göz ↓ görme
Semi' ↓ kulak ↓ işitme

Bilim açısından bakalım. Görme şunlarla açıklanır. retina fotoreseptörler optik sinir görme orteksi sinir iletimi Semi' veya Basîr ölçülebilir değişken değildir.
Dolayısıyla bilim bunu doğrulamaz. Fakat şöyle okunabilir. Allah görme sistemini Basîr isminin gereği olarak yaratmıştır. Bu, bilimsel açıklama değil, teolojik yorum olur.

V. Rezzâk ismi olmasa insanlar açlıktan ölürdü.

Bu cümle ilginçtir. Kur'an Allah'ın Rezzâk olduğunu söyler. Fakat biyoloji açısından gıda üretimi şunlara bağlıdır. fotosentez güneş karbon döngüsü azot döngüsü toprak mikrobiyotası su Tasavvuf bunların tamamını Rezzâk isminin görünüşü olarak yorumluyor. Bu bilimin yerine geçen açıklama değildir. Metafizik açıklamadır.

VI. Hâdî ve Mudill

İşte bence metnin en kritik kısmı burası. Metin diyor.
İnsan ↓ iradesini kullanır ↓ Hangi isme yönelirse ↓ o isim onda tecelli eder.
Bu, önceki metinlere göre çok önemli bir değişikliktir.
Çünkü burada özgür irade korunmaya çalışılıyor.

Yani Mudill ismi insanı zorla kâfir yapmıyor.
İnsan ↓ tercih ediyor. ↓ Mudill ismi ↓ tecelli ediyor.
Bu, Eş'arî kesb teorisine oldukça yakındır.

VII. Tohum örneği

Burada yine biyoloji ile metafizik birleştiriliyor.
Metin diyor. Tohum ↓ Zahir ismi ↓ hayat ↓ Batın ismi ↓ sindirim Bilim açısından bunların hiçbiri ölçülebilir değildir. Fakat şöyle okunabilir. Allah'ın yaratma sistemi bu süreçler üzerinden işler.

VIII. Rahman sıfatı güneşe feyiz gönderiyor.

İşte burada Yeni Platonculuk çok belirginleşiyor.
Metin diyor. Zât ↓ Rahman ↓ Güneş ↓ Canlılar ↓ Hayat
Bu bana doğrudan Plotinos'u hatırlatıyor.
Çünkü Plotinos'ta The One ↓ Nous ↓ Soul ↓ Nature ↓ Sun ↓ Life
şeklinde bir hayat akışı vardır. Konevî bunu İslâmîleştiriyor.

IX. En problemli bölüm

Bence şurası. Zât-ül Baht ↓ Rahman ↓ Güneş ↓ Hayat
Kur'an bunu söylemez. Kur'an çok daha basit konuşur.
Allah yağmur indirir. Toprak dirilir. Bitki çıkar. Hepsi bu.
Metin ise bunun arkasında çok katmanlı metafizik süreç anlatıyor.

X. Son cümle

İşte bence en dikkat çekici cümle. Peygamberimizin risalet vücudu İsm-i Âzamdır.
Ben bunun Kur'an'da hiçbir karşılığını bilmiyorum.
Bu, tamamen tasavvufî yorumdur. Kur'an Peygamber'i Resul Nebî Kul olarak anlatır.
İsm-i Âzam'ın Peygamber'in "risalet vücudu" olduğunu söylemez.

XI. Metin benzerliği ve kaynak analizi

Bu bölümdeki kavramların izini sürünce şu katmanlar ortaya çıkıyor:

1. Kur'an

Esmâü'l-Hüsnâ, Allah'ın yaratıcı olması, Allah'ın her şeyi bilmesi , Allah'ın Rezzâk olması Allah'ın Hâdî olması

2. Kelâm

Allah fiillerin yaratıcısıdır. İnsan irade sahibidir. Bu, özellikle Eş'arî çizgisine yakındır.

3. İbnü'l-Arabî

Şunlar doğrudan Ekberî metafiziktir.

- isimlerin tecellisi , isimlerin mazharı , Cemâl-Celâl , Zahir-Batın , Rahman feyzi

4. Konevî

Şurada çok belirgin. İsimler ↓ İstidatlar ↓ Mazharlar ↓ Tecelli
Bu tam Konevî sistemidir.

5. Osmanlı şârihleri

Şu cümleler bana göre İbnü'l-Arabî'nin dili değildir.
Mesela Rezzâk ismi olmasa insanlar açlıktan ölürdü.
Veya Basîr ismi gözümüze tecelli etti.
Bunlar çok didaktik. Muhtemelen Osmanlı son dönem şerhlerinden geliyor.

XII. Bilimsel değerlendirme

Bu bölümde biyoloji açısından özellikle ilginizi çekecek bir nokta var.

örneğin bir tohumun çimlenmesi gibi ayrıntılı mekanizmalarla açıklanır.
Metin ise aynı olayı "Zâhir isminin tecellisi" veya "Rahmân sıfatından gelen feyiz" ile açıklar. Bunlar **aynı düzlemde açıklamalar değildir**. Bilim "nasıl?" sorusunu cevaplar; metin ise "nihai anlam ve ilâhî nispet nedir?" sorusuna cevap vermeye çalışır. Bu nedenle bu ifadeler bilimsel hipotez değil, metafizik yorumlardır ve deneysel olarak doğrulanıp yanlışlanamazlar.

Genel kanaatim

Şimdiye kadar gönderdiğiniz bölümler arasında bu metin, **Kur'an ile Ekberî metafiziğin en yoğun biçimde iç içe geçtiği** metindir.

Yaklaşık bir oran vermem gerekirse, tarihsel ve kavramsal analiz açısından şu değerlendirmeyi yaparım:

- **%40–50:** Doğrudan Kur'an ve klasik tevhid öğretisi (Esmâü'l-Hüsnâ, Allah'ın ilmi, kudreti, yaratması, rahmeti).
- **%20–30:** Ehl-i sünnet kelâmı (özellikle Allah'ın fiillerin yaratıcısı olması ile insanın iradesini birlikte açıklama çabası).
- **%30–40:** İbnü'l-Arabî–Konevî ekolüne ait metafizik yorumlar (isimlerin mazharları, tecellî zinciri, Cemâl-Celâl dengesi, Rahmân feyzi, Zâhir-Bâtın'ın kozmolojik işleyişi, İsm-i Âzam'ın risalet vücuduyla ilişkilendirilmesi).

Dolayısıyla bu metni, **Kur'an'ın doğrudan anlattığı bir teoloji** olarak değil, **Kur'an ayetlerini temel alan fakat onları İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin ontolojik sistemi içinde yeniden yorumlayan bir tasavvufî metafizik metin** olarak değerlendirmek tarihsel açıdan daha isabetli görünmektedir. Bu aynı zamanda, önceki bölümlerde gözlemlediğimiz düşünsel çizgiyle de tutarlıdır: Kur'an'dan başlayan kavramlar, kelâmın etkisiyle sistemleşmekte, ardından Ekberî metafizik içinde kapsamlı bir varlık teorisine dönüştürülmektedir.

KİTAP METNİ: RUBUBİYET

Rab, terbiye eden, öğreten ve gözeten anlamına gelmektedir, Allah her şeyi her an terbiyesi altında olgunlaştırır. Âlem, bu suretle O'nun sahipliği altındadır. Varlık âlemlerini meydana getiren rübubiyet, kudret ve tasarrufundur. Allah'ın yüce Zât katından gelen İlâhî isimler bütün âlemi çevrelemiş ve her şeyi kuşatarak sahiplikleri altında isimsizleşmişlerdir. Bu, Allah'ın ezelî gücü ve terbiye ediciliğidir. Terbiye edicilik mertebesinde isimlerin tecellisinin yansıması hâline «Rab» denilir. Yaradılmışlarla yeniden yaratılmakta olanlara yansıyan isimler, İlâhî nurlardır. Hayat ve feyizler, canlılara ve cansızlara böylece geçer ve yaydırlar. Allah bizi vücuda getirdikten sonra isimlerin terbiye ediciliği bize yansır. Bu beraberlik meydana gelince vücudun talep ettiği rübubiyette manevî belirtiler âşikâr olur. Her isim, rübubiyeti icabı, terbiye ettiğinde tasarrufuyla riza gösterir. «Mudili» ismi, bir fâsıkm (Allah'ın emirlerini tanımayan kimse) vücudunda «îdlâl» (Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma) üzere tasarruf eder.

O fâsık, Mudili ismine tamamen mazhar olmuş olur. Yine, «Hâdî» (Hidayet eden, doğru yolu gösteren) ismi, tasarrufu altında olan müminde hidayet görülmesiyle razıdır. Her bir isim, rübubiyeti gereği, eşyada açıkça görünür. Bir ismin tasarrufundan diğer bir ismin tasarrufuna ve bir rübubiyetten diğer bir rübubiyete geçmesi için kulun elinde tövbe gibi bir iradesi de eksik değildir. Kur'ân'da 2/37 : «...înnehû hüvettevvabürrahıym.» (Şüphesiz Allah tövbeleri daima kabul edendir, merhametli olandır.) buyurulmuştur. Allah, Hâdî veya Mudili olsun bu iki sıfatından birisine mazhariyetini kulun kendi iradesine tevdi etmiştir. Kur'ân 96/8 : «Inne ilâ rabbikerrüc'a» (Ey .insanoğlu! Dönüş şüphesiz Rabbinedir.)

GPT-Sayfa 18-19. RUBUBİYET, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bence bu bölüm, şimdiye kadar paylaştığınız metinler içinde **Kur'an ile en uyumlu olanlardan biridir**; ancak yine de Ekberî metafiziğin teknik kavramları içine yerleştirilmiştir. Aşağıda önceki analizlerde kullandığımız yöntemle inceleyelim.

I. Kur'an'a uygunluk

1. "Rab terbiye eden, öğreten ve gözetendir."

Bu ifade büyük ölçüde Kur'an'ın "Rab" kullanımına uygundur. Kur'an'da "Rab"; yaratan, büyüten, rızık veren, yöneten, terbiye eden, hükmeden anlamlarında kullanılır.

Dolayısıyla
Allah her şeyi her an terbiyesi altında olgunlaştırır. ifadesi Kur'an'ın genel öğretisiyle uyumludur.
Burada problem görmüyorum.

2. "Allah'ın isimleri bütün âlemi kuşatmıştır."

Burada iki ayrı önerme var.

Kur'an'ın söylediği

Allah her şeyi kuşatmıştır. 2:255 65:12 7:156 vb.

Metnin söylediği

Allah'ın isimleri bütün evreni kuşatmıştır. Bu, Kur'an'ın kullandığı ifade değildir.
Kur'an Allah'ın kuşattığını söyler.
Metin ise isimlerin kuşattığını söylüyor. Bu küçük gibi görünen fark aslında Ekberî metafiziğin temelidir.

3. "İsimlerin yansımasına Rab denilir."

İşte burada Kur'an'dan tasavvufa geçiyoruz. Kur'an Rab kelimesini Allah'ın sıfatı olarak kullanır.
Metin ise Rubûbiyeti isimlerin tecellisi olarak tanımlıyor.
Bu, İbnü'l-Arabî'nin sistemidir. Kur'an'da böyle teknik tanım yoktur.

4. Hayat ve feyiz isimlerden gelir.

Kur'an şunu söyler. Allah hayat verir. Öldürür. Diriltir.
Metin ise şunu diyor. İsimler ↓ Feyiz ↓ Hayat Bu, tamamen Ekberî ontolojidir.

5. Mudill ve Hâdî

Bu bölüm bence oldukça ilginç.
Önceki metinlerde Mudill neredeyse zorunlu bir kader gibi görünüyordu.
Burada ise şu cümle geliyor. "*Kulun elinde tövbe gibi bir irade eksik değildir.*"
İşte bu, çok önemli. Çünkü sistem, özgür iradeyi yeniden korumaya çalışıyor.
Bu bana Eş'arî'nin kesb teorisini hatırlatıyor.

II. Kur'an ile problemli olabilecek noktalar

Şu cümle. "Her isim tasarrufuyla rıza gösterir."
Kur'an'da rıza gösteren Allah'tır. İsimler değildir.
Burada isimler kişileştiriliyor. Yani Rahman adeta irade sahibi oluyor.
Mudill adeta tasarruf ediyor. Bu, Kur'an'ın dili değildir.

III. Bilimsel değerlendirme (kısa)

Bu bölüm bilimle çatışan bir biyoloji veya fizik teorisi ortaya koymuyor.
Daha çok şunu söylüyor. Doğa yasalarının arkasında Allah'ın isimleri çalışmaktadır.
Bilim ↓ mekanizmayı açıklar. Metin ↓ nihai sebebi açıklar.
Dolayısıyla bilimsel teori değildir. Metafiziktir.

IV. Kaynak analizi

Şimdi en ilginç yere geldik.
Bu metni okuyunca ben hemen birkaç klasik metni hatırlıyorum.

1. İbnü'l-Arabî

Özellikle **Fusûsü'l-Hikem** Burada İlâhî isimlerin eşya üzerindeki hükümleri çok ayrıntılı anlatılır. Mesela bir isim bir kulda daha baskın olabilir. Bu fikir bu metinde aynen vardır.

2. Sadreddin Konevî

Konevî özellikle Rubûbiyet ile İsimler arasındaki ilişkiyi çok sistematik kurar. Mesela şöyle der. Her mevcut ↓ bir ismin mazharıdır. Bu metin de aynı dili kullanıyor.

3. Abdürrezzak Kaşânî

Bence bu metne en çok benzeyen dil Kaşânî'dedir. Çünkü Kaşânî İbnü'l-Arabî'yi öğretici bir dille açıklar. Bu metin de aynı şekilde öğretici.

4. Davud Kayserî

Kayserî'nin **Fusûs Şerhi** içinde Rubûbiyet çok ayrıntılı anlatılır.
Özellikle İsim ↓ Mazhar ↓ Tecelli ilişkisi.

V. Bence metnin en güçlü ipucu

Şu cümle. Bir ismin tasarrufundan diğer bir ismin tasarrufuna geçmesi...
Bu, İbnü'l-Arabî'nin en karakteristik ifadelerinden biridir.
Çünkü onda insan tek isim değildir. İnsan isimler arasında sürekli dolaşır.

VI. Metnin atıf yapılmamış muhtemel kaynakları

Bence bu bölümün arkasında yüksek olasılıkla şu kaynaklar vardır.

Metindeki ifade	Muhtemel kaynak
Her isim bir mazhar ister	Fusûsü'l-Hikem
İsimlerin tasarrufu	el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye
Rubûbiyet = isimlerin terbiyesi	Miftâhu'l-Gayb
Hâdî–Mudill dengesi	Konevî ve Istılâhâtü's-Sûfiyye
Mazhar kavramı	Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem

VII. Benim dikkatimi çeken yeni bir şey

Artık bu kitabın metodunu çözmeye başladığımızı düşünüyorum.
İlk bölümlerde

- Ahadiyet Ulûhiyet Esmâ anlatıldı.

Şimdi Rubûbiyet anlatılıyor.
Bana göre yazarın takip ettiği şema yaklaşık şöyle:

Zât↓Ahadiyet↓Ulûhiyet↓İsimler↓Rubûbiyet↓Tecellî↓Mazhar↓İnsan↓Ahlâk

Bu şema neredeyse birebir **Konevî'nin ontolojik mimarisini** takip ediyor. Ancak dili, Konevî'nin ağır Arapça felsefî üslubundan çok daha sadeleştirilmiş ve öğretici.

Bu nedenle ben, bu kitabın doğrudan özgün bir metafizik kurmaktan ziyade, **İbnü'l-Arabî–Konevî okulunun düşüncelerini Türkçe olarak sistematik biçimde özetleyen bir derleme** olduğu kanaatine giderek daha fazla yaklaşıyorum.

Bundan sonraki çalışma için bir öneri

Artık elimizde yeterince veri oluştu. Bence bundan sonra tek tek bölümleri incelemek yerine, kitabın tamamı için şu tür bir **kaynak haritası** hazırlamak çok daha verimli olacaktır:

Kitaptaki kavram	Kur'an	Hadis	İbnü'l-Arabî	Konevî	Kaşânî	Kayserî	Yeni Platonculuk
Ahadiyet	△	✗	✓	✓✓	✓	✓	✓
Ulûhiyet mertebesi	△	✗	✓	✓✓	✓	✓	△
İsimlerin tecellisi	△	✗	✓✓	✓✓	✓✓	✓	△
Rubûbiyet–isim ilişkisi	△	✗	✓	✓✓	✓	✓	△
Âyân-ı Sâbite	✗	✗	✓✓	✓✓	✓	✓	Yapısal benzerlik

Böyle bir tablo, hangi fikirlerin Kur'an'dan doğrudan geldiğini, hangilerinin kelâmî yorum olduğunu, hangilerinin ise Ekberî metafiziğin özgün katkısı olduğunu sistematik biçimde görmeyi sağlayacaktır. Bence bu, incelediğiniz kitabın düşünce kaynaklarını ortaya koymanın en sağlam yöntemlerinden biri olacaktır.

KİTAP METNİ: SAMEDÂNÎYET

Bir toplumun, peygamberi ve kitabı aracılığı ile kendisine bildirilen ve anlatılan ve bu vasıtayla öğrendiği ilâhlığa erişme mertebesi, «Samedâniyet» yani Tanrılık mertebesidir. «Samed», peygambere uymak maksadiyle bir çok insanın bir araya gelip meydana getirdikleri topluluğa denir. Bu topluluğun peygamberine ait Unsur-u Risalet, herkesin bildiği toprak, su, hava, hararet gibi dört unsurdan meydana gelen fakat olgunluk ve değer mertebelerini aşmış ve diğer insanların varlığı ile ölçülmesi mümkün olmayan latif ve temiz bir vücuttur ki, işte bu vücut, vahiy ve risaletin menzilidir. Kur'ân'ın 41/6 : «înnemâ ene beşerün misliküm... Ben de ancak sizin gibi bir insanım) yüce âyeti bu anlamı açıklar. Büyük peygamberlerin ümmetlerine yani kendisine inanıp bağlanan topluluğa yaptıkları bildiriler Tanrılık katından gelen feyizledir. Peygamberlere tecelli eden İlâhî feyizler Cebrâil aracılığı ile, insanlara gelen feyiz ise peygamberler aracılığıyla gelir. Akıl ile seçkin olup kitap ve sünnet ile iş yapmakla mükellef olanların tasarrufları Tanrılık mertebesi iledir, ibadetler iyi isler ve ilahî bilgilerle öğrenilen Allah, Peygambere inanmış, toplumun bildiği Tanrılık mertebesidir.

GPT-Sayfa 20. SAMEDANİYET, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bu bölümde özellikle "Samed" tanımı kırılma noktası gibi görünüyor; çünkü Kur'an'daki "es-Samed" anlamı ile metnin "topluluk" anlamı arasında ciddi fark var. Kaynak izi için de kavramın klasik sözlük/tefsir ve tasavvuf kullanımlarını kontrol ederek ayıracağım.
Evet, bu bölümde çok belirgin bir kırılma var. Özellikle **"Samed" tanımı**, Kur'an, tefsir ve klasik esmâ literatüründeki anlamdan ciddi biçimde ayrılıyor.

1. Kur'an'a uygunluk

Kur'an'da **es-Samed** yalnızca İhlâs sûresi 112/2'de geçer: "Allah es-Samed'dir." Klasik tefsirlerde ana anlamı şudur: **Her şey kendisine muhtaç olan, fakat kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan mutlak varlık.** Diyanet tefsiri de bağlam içinde Samed'i "var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu vâcibü'l-vücûd" olarak açıklar. TDV de Samed'in, Allah'ın yaratılmışlık özelliği taşımayıp herkesin sığınacağı yegâne varlık olduğunu belirtir.

Bu yüzden metindeki şu cümle Kur'an'a ve klasik tefsire **uygun görünmüyor**:
"Samed, peygambere uymak maksadıyla birçok insanın bir araya gelip meydana getirdikleri topluluğa denir."
Bu tanım, es-Samed'in Allah'a ait bir isim oluşunu toplumsal/dinî bir cemaate kaydırıyor. Kur'an'da "Samed" ne ümmet, ne topluluk, ne de peygamber etrafında oluşan cemaat anlamında kullanılır.
Metindeki "Ben de ancak sizin gibi bir insanım" diye atıf yapılan 41/6 ayeti ise peygamberin beşer olduğunu vurgular; fakat "***peygamberin unsur-u risalet vücudu dört unsuru aşmış latif ve temiz bir vücuttur***" sonucunu vermez. *Bu, Kur'an'dan ziyade tasavvufî-nûrânî peygamberlik anlayışına ait bir yorumdur.*

2. Kur'an'a kısmen uygun olan yerler

"Peygamberlere vahyin gelmesi", "Cebrâil aracılığı", "insanlara peygamberler aracılığıyla bildirim yapılması" genel hatlarıyla Kur'an'a uygundur. Kur'an'da vahyin peygambere indirildiği ve Cebrâil/Rûhu'l-Emîn aracılığıyla geldiği belirtilir.
Fakat metin bunu şöyle bir metafizik zincire dönüştürüyor:
Tanrılık katı → feyiz → Cebrâil → peygamber → ümmet
Kur'an vahyi anlatır; fakat bunu "Tanrılık mertebesinden feyiz akışı" diliyle sistemleştirmez. Bu, Ekberî/tasavvufî yorum katmanıdır.

3. En problemli ifade: "ilâhlığa erişme mertebesi"

Metnin ilk cümlesi çok dikkat çekici:
"... ilâhlığa erişme mertebesi, Samedâniyet yani Tanrılık mertebesidir."
Bu ifade lafzî alınırsa **çok problemli**dir. Çünkü Kur'an açısından insanın veya toplumun "ilâhlığa erişmesi" diye bir hedef yoktur. Kur'an'da insanın amacı Allah'a kulluk etmektir; Allahlaşmak veya tanrılık mertebesine yükselmek değildir.
Bunu belki yazar "Allah hakkında sahih bilgiye erişme" anlamında kullanmak istemiş olabilir. Fakat metnin dili bunu iyi ayırmıyor. "Tanrılık mertebesi" ifadesi, daha önce sizin sorduğunuz "Allah'ı anlamak mı, Tanrılaşmak mı?" sorusunu yeniden gündeme getiriyor.
Kur'an merkezli daha güvenli ifade şöyle olurdu:
İnsan, peygamber ve kitap aracılığıyla Allah'ı tanır; fakat hiçbir şekilde ilâhlık mertebesine erişmez.

4. Bilimsel değerlendirme, kısa

Bu bölüm bilimsel teori kurmuyor. "Dört unsur: toprak, su, hava, hararet" ifadesi modern bilimsel değil, Aristotelesçi/eski tabiat felsefesine ait bir çerçevedir. Modern kimya ve biyoloji açısından canlı beden dört unsurdan değil, atomlar, moleküller, hücreler, biyopolimerler, metabolik ağlar ve organizasyon düzeylerinden oluşur.
Dolayısıyla buradaki "unsur-u risaletin dört unsurdan oluşması ama latifleşmesi" bilimsel bir açıklama değildir; *klasik felsefe-tasavvuf diliyle kurulmuş metafizik/kozmolojik bir anlatıdır.*

5. Kaynak ve metin benzerliği

Bu bölümde birkaç kaynak katmanı görünüyor:
Birincisi, **Kur'an ve tefsir katmanı**: 41/6 ayeti ve vahiy-peygamberlik teması buradan geliyor.
İkincisi, **Aristotelesçi tabiat felsefesi**: "toprak, su, hava, hararet/ateş" şeklindeki dört unsur anlayışı İslam felsefesine Yunan tabiat felsefesinden geçmiş klasik bir unsurlar teorisidir.
Üçüncüsü, **Ekberî tasavvuf katmanı**: "feyiz", "mertebe", "risalet vücudu", "latif vücut", "Tanrılık katından feyiz" gibi ifadeler İbnü'l-Arabî–Konevî çizgisinin diline yakındır.
Fakat **"Samed, peygambere uymak için bir araya gelen topluluk demektir"** tanımı için klasik güvenilir bir kaynak bulamadım. Bu tanım, TDV/Diyanet/klasik tefsir çizgisindeki "Samed" anlamıyla uyuşmuyor.
Genel kanaatim: Bu bölüm, önceki "Rubûbiyet" bölümüne göre Kur'an'dan daha fazla uzaklaşıyor. Özellikle "Samed" kelimesine verilen topluluk anlamı ve "ilâhlığa erişme mertebesi" ifadesi ciddi biçimde problemli. Metin, Kur'an'daki "Allah es-Samed'dir" ilkesini, peygamber-merkezli cemaat ve feyiz metafiziğine doğru genişletiyor; bu genişletmenin klasik tefsir desteği zayıf görünüyor.

Kaynak haritası

Metindeki fikir	Kur'an	Hadis	Kelâm	Yunan/felsefe	Ekberî tasavvuf	Değerlendirme
Es-Samed Allah'ın ismidir	✓✓	✓	✓	✗	✓	Kur'anî
Samed = her şeyin muhtaç olduğu, kendisi muhtaç olmayan	✓✓	✓	✓	△	✓	Klasik anlam
Samed = peygamber etrafındaki topluluk	✗	?	✗	✗	?	Kaynak zayıf/problemli
Peygamber beşerdir	✓✓	✓	✓	✗	✓	Kur'anî
Peygamberin "latif risalet vücudu"	✗	△	△	△	✓✓	Tasavvufî yorum
Dört unsur teorisi	✗	✗	△	✓✓	✓	Eski tabiat felsefesi
Feyzin Cebrâil → peygamber → ümmet zinciriyle akması	△	△	△	△	✓✓	Ekberî-metafizik yorum
"İlâhlığa erişme mertebesi"	✗	✗	✗	△	△	Lafzî alınırsa Kur'an'a aykırı

Sembol	Anlamı
✓✓	Güçlü ve doğrudan kaynak. Bu fikir o kaynakta açıkça bulunuyor.
✓	Kaynakta var, fakat metindeki kadar ayrıntılı veya aynı terminolojiyle değil.

Sembol	Anlamı
△	Dolaylı ilişki veya yorum yoluyla bağlantı kurulabilir; doğrudan kaynak değildir.
✗	O kaynakta bulunmuyor veya açıkça desteklenmiyor.
?	Kaynağı belirsiz; şu ana kadar güvenilir bir klasik kaynak tespit edemedim.

KİTAP METNİ: MUHAMMEDIYET NURU

«Zât-ı Hakk», «Amâ» mertebesinde gizli bir hazine iken Zâtının bilinmesini murad etti; evvelâ isimlerinin ve sıfatlarının göründüğü Muhammediyet nurunu halk buyurup ondan tecelli ederek İlâhî ve kevnî âlemleri belli bir düzen içinde tertipledi. Sonra, Ruh-ül-Mevcudat olan Muhammediyet nuruna beşeriyet libâsını giydirerek asırlar boyunca Ruh-ül-mevcudat'ın beşeriyetinin yenilenmesiyle bütün eşyada göründü. Hazreti Muhammed'in nübüvvetinin bütün peygamberlerin nübüvvetinden önce olması ruhaniyet ve maneviyeti itibariyle olup maddiyet ve beşeriyeti cihetiyle değildir. Daha açık bir anlatışla, bu âlemde her asırda görünen resul Nur-u Muhammedi'dir ki, hilkatte beşeriyet libâsı ile insanlara görünür. Allah'ın Muhammed'i bize göndermesi ve bu sebeple kendisini kullarına tanıtmak için kitap indirmesi Cenâb-ı Hakk'm İlâhî lütuflanndan bir nimettir. Hazreti Muhammed'in beşerî vücudu Kur'ân'la eşittir. Kendisinin peygamber olarak gönderilişi, halkın gözünde açıkça görünmesi ve Hamd'in böylece meydana çıkıp tecelli ile Hazreti Muhammed'i getirip göstermesi peygamberlere has bir gönderiliştir. Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in resullük vücutları «Ism-i Âzamdır. Muhammed'siz Allah bilinmez. Allah'ı bilmek için Muhammed'i bilmek gereklidir. Zira O, bütün insanlara hakikî mâbut olan «İLLALLAH»daki Allah'ı bildirmek için gönderilmiştir. Bu gönderilişten zuhur eden «Allah» ismi, bizim insanlığımızla resulün insanlığının uygunluğu ve insanlığının gerektirdiği ahlâk ve sıfatlarla vasıflanmış olması ve İlâhî bilgilerde ve yaradılışın hakikatlerinde y önelmiş olduğumuz haller; bizimle Allah arasında beşeriyet âleminde temsil edilmiş bir münasebet olması nedeniyle biz Allah'ı Muhammed'den öğrenmek yeteneğine hak kazanmış oluruz. Hazreti Muhammed de Allah'ın isimlerini tebliğ ve Allah'ı bildirmek için gönderilmiştir. Bu değerlendirmeyle söylenilen «Lâ ilahe illâllah»da Allah'ı Muhammed'in aynasında görmüş oluruz. Bu suretle tebliğin sının tamamlanmış olur. Hazreti Muhammed âlemlere rahmet olarak gönderildiğinden, din y önünden bütün insanlığın terbiye ve doğru yola yöneltilmesine görevli ve Allah'ın resulü bulunmakla, Muhammed de âlemlerin rabbidir. Bu peygamberlik terbiyesiyle, fena ahlâktan iyi ahlâka, karanlıktan ışığa, Cehennem'den Cennet'e geçilir. Hazreti Muhammed'in âleme gönderilmiş olmasiyle peygamberlik nurlaimin bütün eşyaya yansıyarak onları aydınlatması, insanları eşyanın sırlarına ve cisimlerin özelliklerine vâkıf kıldı. Bu cihetle de, kendileri âlemlere rahmettir. Hazreti Muhammed'den evvelki insan topluluklarının kültürü edindikleri ilim ve fen bilgüeri nisbetindeydi, Muhammediyet nurunun, cisimlerin ve eşyanın özelliklerini ve değişik hallerini göstermesi, bu nurun Muhammed'den insana yansıması ile olmuştur. Bugün dine malik ve sahip ancak Hazreti Muhammed'dir. Zira, bütün âlemin dini Muhammed'in dinidir. Muhammed'in bütün âlemin dinine malik olması, âleme rahmet olarak gönderilmiş olmasındandır. Peygamberin bildirisiyle yapılan iş ve ibadet, Allah katında İslâm dinidir. Islâm, âhirette kazandığımız vücudun mânâsıdır. Zira, ruh âleminin güneşi, bütün yaradılmışların önderi, tek sığınılacak yer ve kendisine uyulması şart olan ancak risalettir. Peygamberlerin hepsi dünyaya velilik mertebesini taşıyarak gelirler. Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in de veliliği nübüvvet ve risaletinden öncedir. Bu veliliği hasebiyle iki âleme rahmet olarak gönderilmiş ve onları kapsamıştır. Hazreti Muhammed'in hayatı bu âlemi 63 yıl aydınlattı. Bundan peygamberlikle birlikte geçen gerçek veliliği çıkarılırsa risâlet hayatı 23 yıl olur ki, İlâhî hükümlerin tebliği bu süre içinde vuku bulmuştur. Yüce Peygamberimizin risalet güneşinden almış olduğu Muhammediyet vücudu iman ve islâmdır. Muhammed'in kutsal ruhu eşyaya vücut verilmezden evvel yaratılmakla, olgunluğu ve üstünlüğü bütün varlıkları aydınlattı. «Evvele mâ halakallâhu ruhi» yüce sözü buna işarettir. Kur'ân'ın 38/72 : «Ve nefahtü min rûhi» (...ruhumdan ona üflediğim zaman...» âyeti bu mânây ı taşımaktadır. Muhammed (S.A.S.)'in nübüvvet çemberi o kadar geniştir ki, yaratılışın başından insan soyunun kesilip son bulmasına

kadar gelecek olan feyizleri, olayları, zaman ve çağları kuşatmıştır. Bu dairenin içinden gelmiş geçmiş ve gelip geçmekte olan tüm varlıklar, O'nun nübüvvetinin şuunatiyle şereflenmektedirler.

Kur'ân'da 29/27 : «...Ve cealnâ fi zürriyyetihin' nübüvvete vel'kitâbe ve ateynâhü ecrehu fid'düny â ve innehu fil'âhireti lemines'sâlihıyn» (Soyundan gelenlere kitap ve peygamberlik verdik. Onu dünyada mükâfatlandırdık; doğrusu o âhirette de iyilerdendir.) Kur'ân'da 26/84 : «Vec'al lî lisâne sıdkın fil'âhıîrn» (Sonrakilerin beni güzel şekilde anmalarını sağla.» Kur'ân'da 35/24: «...Ve in min ümmetin illâ halâfîhâ nezir» (...geçmiş her ümmet içinde de bir uyarıcı bulunagelmiştir.) Kur'ân'da 10/47 : «Ve likülli ümmetin resûlün feizâ câe resûlühüm kudiye beynehüm bil'kıstı ve hüm lâ yuzlemûn« (Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onlara peygamberler geldiğinde aralarmda adâletle hüküm verilmiş olur.) Kur'ân'da 28/75 : «Ve neza'nâ min külli ümmetin şehiyden fekulnâ hâtû burhâneküm fealimû ennelhakka lillâhi ve dalle anhüm mâ kânû yefterûn» (Her ümmetten bir şahid çıkarır ve kesin delilinizi ortaya koyun deriz. O zaman, gerçeğin Allah'a ait olduğunu, uydurduklarının kendilerini bırakıp kaçtığını anlarlar.) Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere Resulullâh'ın vefatından sonra İlâhî feyizlerin tecelli reyam, nübüvvet ilminin devamı ve intikali, Muhammed'in (S.A.S.) her asırda zuhur ve vücudunu gösteriyor. Çünkü ehilsiz hiç bir şey bu âlemde intikal ve devam edemez. Bu intikal ve devam ilâhı isimleri üzerinde toplamış olan «İnsan-ı kâmibin vücudu ile kabildir.

GPT-Sayfa 21-24. MUHAMMEDIYET NURU, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Öncelikle şunu söyleyeyim: **Bence kitabın en kritik bölümü burasıdır.** Çünkü önceki bölümlerde (Ahadiyet, Ulûhiyet, Rubûbiyet, Esmâ) daha çok Allah'ın varlığı ve yaratılış anlatılıyordu. Burada ise artık **Hz. Muhammed'in ontolojik konumu** yeniden tanımlanıyor.
Ve evet, benim kanaatime göre **Kur'an ile en fazla gerilim oluşturan bölüm de budur.**
Bu kez analizi biraz daha akademik yapacağım.

I. Metnin ana tezi

Metnin özü şudur:

- Allah **önce Nur-u Muhammedî'yi** yarattı.↓
- **Bütün âlemi onunla yarattı.**↓
- **Her çağda görünen peygamber aslında aynı Nur-u Muhammedî'dir.**↓
- **Allah ancak Muhammed sayesinde bilinir.**↓
- **İnsan-ı Kâmil bu nurun devamıdır.**
- **Bu, tamamen Hakikat-i Muhammediyye öğretisidir**

II. Kur'an'a uygunluk analizi

Şimdi cümle cümle bakalım.

1."Allah önce Muhammediyet nurunu yarattı."

Kur'an Hayır. Kur'an bunu söylemez. Kur'an yaratılışı şöyle anlatır.
Allah ↓ "Ol" ↓ Yaratılış olur, Araya Nur-u Muhammedî koymaz.
Sınıf ● G Kaynağı Kur'an değildir. Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

2."Allah Zâtının bilinmesini murad etti."

Bu, "Kenz-i Mahfî" denilen meşhur sözün devamıdır.
Ben gizli bir hazine idim... Fakat bu söz sahih hadis değildir.
Muhaddisler bunu Peygamber sözü olarak kabul etmezler.
Dolayısıyla ● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

3. "Her asırda görünen resul Nur-u Muhammedî'dir."

Kur'an tam tersini söyler. Her peygamber kendi toplumuna gönderilmiştir.
Her ümmet için bir resul vardır. (10:47)
Ama "Musa aslında Muhammed nurudur"
Veya "İbrahim aynı nurdur" şeklinde bir öğreti yoktur.
Bu, İbnü'l-Arabî sistemidir.
● E Tasavvufun özellikle İbnü'l-Arabî–Konevî ekolünün geliştirdiği metafizik kavramdır.

4."Muhammed'in beşerî vücudu Kur'an'la eşittir."

Bu cümle beni en çok durduran cümlelerden biri oldu.
Kur'an şunu söyler. Muhammed Kur'an kendisine vahyedilen bir beşerdir.
Kur'an Muhammed'in vücudu ile eşit olduğunu hiç söylemez.
Bu ifade Kur'an açısından temellendirilemez.
● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

5."Muhammed'siz Allah bilinmez."

Bence kitabın en problemli cümlesi budur.
Kur'an ne diyor?
Kur'an Allah'ın şunlarla bilinebileceğini söyler.
gökler yer yaratılış vicdan akıl ayetler
Peygamber bunları tebliğ eder.
Ama Kur'an hiçbir yerde Allah Muhammed'siz bilinemez. demez.
Hatta Kur'an'da İbrahim Allah'ı Muhammed'den 2000 yıl önce biliyordu.
Musa biliyordu.Nuh biliyordu. Dolayısıyla bu cümle Kur'an'ın tarih anlayışıyla uyuşmuyor.
● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

6. "Muhammed âlemlerin rabbidir."

İşte burada çok dikkatli olmak gerekir.
Kur'an yalnızca Allah için Rab der.
Hiçbir peygamber Rab değildir.
Kur'an Peygamber'e şunu söyletiyor: Ben sadece bir kulum.
Dolayısıyla "Muhammed âlemlerin rabbidir."
İfadesi lafzî anlamıyla alınırsa Kur'an ile bağdaşmaz.
Muhtemelen yazar "terbiyeci" anlamında kullanıyor.
Ama kelime seçimi çok problemli.
● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

7."Muhammed'den önce ilim ve fen bugünkü seviyede değildi."

Bu cümle de tarihsel olarak problemli.
Mısır Mezopotamya Hint Çin Yunan çok gelişmiş bilim üretmişti.
Kur'an böyle bir iddia ortaya koymaz. Bilimsel olarak da doğru değildir.
● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

8."Muhammed'in ruhu bütün varlıklardan önce yaratıldı."

Burada şu hadis getiriliyor. Evvele mâ halakallahu ruhi
Fakat çok önemli bir nokta. Bu rivayet hadis otoriteleri tarafından güvenilir kabul edilmez.
Benzer şekilde "Evvelü mâ halakallahu nûrî" rivayetleri de çok tartışmalıdır.
Dolayısıyla bu sistem güvenilir hadis temeli üzerine kurulmuş değildir.
● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

9. 38:72 ayetinin yorumu

Metin diyor. Ve nefahtü min ruhi ↓ Muhammed ruhudur.
Kur'an bunu söylemez. Kur'an Adem'in yaratılışını anlatmaktadır.
Burada Muhammed'in ruhuna hiç değinmez. Bu, yorumdur.
● G Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

10. "Muhammed'in nübüvveti yaratılışın başından sonuna kadar sürmektedir."

Kur'an Muhammed'in son peygamber olduğunu söyler. (33:40)

Ama ontolojik olarak bütün zamanlarda aynı nurun devam ettiğini söylemez.
Bu, tamamen Hakikat-i Muhammediyye'dir.
E Tasavvufun özellikle İbnü'l-Arabî–Konevî ekolünün geliştirdiği metafizik kavramdır.

III. Bilimsel değerlendirme

Bu bölümde bilim açısından değerlendirilecek çok şey yok.
Çünkü tamamı metafiziktir. Deneyle ölçülemez. Yanlışlanamaz. Dolayısıyla bilim ne doğrular ne yanlışlar. Yalnız şu cümle tarihsel olarak yanlıştır. Muhammed'den önce ilim ve fen bugünkü gibi değildi.
Çünkü Mısır, Babil, Yunan, Hint, Çin çok ileri bilgi üretmişlerdi.

IV. Atıf yapılmamış kaynaklar

İşte burası bence en önemli bölüm.
Bu metni okuyunca hangi kaynaklar görünüyor?
1. Hakikat-i Muhammediyye, ↓ İbnü'l-Arabî ↓ Fusûsü'l-Hikem
2. Nur-u Muhammedî ↓ el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye
3. İnsan-ı Kâmil ↓ el-İnsânü'l-Kâmil
4. Muhammed bütün isimlerin mazharıdır. ↓ Miftâhu'l-Gayb
5. Risalet ↓ Velâyet ilişkisi ↓ Fusûsü'l-Hikem
6. "Evvele mâ halakallahu ruhi" ↓ Tasavvuf literatürü ↓ güvenilir hadis kaynakları değil.

V. Yeni Platonculuk

Burada artık benzerlik çok belirgin.
Plotinos `The One ↓ Nous ↓ Universal Soul ↓ Cosmos`
Bu metin `Allah ↓ Nur-u Muhammedî ↓ Bütün Peygamberler ↓ İnsan-ı Kâmil ↓ Âlem`
İkisi aynı değildir. Ama yapısal olarak çok benzerdir. Özellikle tek hakikat ↓ çok görünüş fikri.

VI. Kaynak haritası

Metindeki ifade	A	B	C	D	E	F	G
Hz. Muhammed beşerdir	✓	✓					
Hz. Muhammed son peygamberdir	✓	✓					
Nur-u Muhammedî ilk yaratılandır					✓	△	✓
Allah Zâtının bilinmesini istedi					✓	△	✓
Her çağda aynı Muhammed nuru görünür					✓		
Muhammed'siz Allah bilinmez					✓		✓
Muhammed âlemlerin rabbidir					△		✓
Peygamberin ruhu ilk yaratılandır		△			✓		✓
İnsan-ı Kâmil ilâhî feyzin devamıdır					✓✓	△	

Harf	Anlamı	Güven düzeyi
□ **A**	Kur'an'da açık ve doğrudan vardır.	Çok yüksek
□ **B**	Güvenilir (sahih veya hasen) hadislerde açıkça vardır.	Yüksek
□ **C**	Kur'an ve hadislerden yorum yoluyla çıkarılabilir; açık ifade değildir.	Orta
□ **D**	Kelâm âlimlerinin geliştirdiği yorumdur (Eş'arî, Mâtürîdî vb.).	Tarihsel yorum

Metindeki ifade	A	B	C	D	E	F	G
◍ **E**	Tasavvufun özellikle İbnü'l-Arabî–Konevî ekolünün geliştirdiği metafizik kavramdır.					Ekberî tasavvuf	
□ **F**	İslam felsefesi veya Yeni Platonculuk (Plotinos, Fârâbî, İbn Sînâ vb.) ile belirgin yapısal benzerlik gösterir.					Felsefî etki	
● **G**	Güvenilir bir klasik kaynak bulunamadı, ya da Kur'an/hadis anlamı önemli ölçüde değiştirilmiştir.					En problemli grup	

VII. Benim genel değerlendirmem

Şimdiye kadar incelediğimiz bölümler içinde bu metin, **Kur'an ile en fazla gerilim taşıyan metindir.** Bunun temel nedeni, Kur'an'ın Hz. Muhammed'i sürekli şu iki kimlikle tanıtmasıdır:

- Allah'ın **kulu**,
- Allah'ın **resulü**.

Bu metin ise buna ilâveten şu ontolojik rolleri yüklemektedir:

- ilk yaratılan nur,
- bütün peygamberlerin hakikati,
- yaratılışın kozmik ekseni,
- Allah'ı bilmenin zorunlu vasıtası,
- bütün çağlarda süren nübüvvet hakikati,
- ilâhî feyzin sürekli kaynağı.

Bu rollerin büyük çoğunluğu **Kur'an'ın açık ifadelerinden değil**, özellikle **İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî ve onları takip eden Ekberî geleneğin metafizik yorumlarından** gelmektedir. Ayrıca bunların önemli bir kısmı, güvenilir hadis kaynaklarına değil, tasavvuf literatüründe yaygınlaşmış fakat hadis otoritelerince sahih kabul edilmeyen rivayetlere dayandırılmaktadır.

Son olarak, önceki bölümlere göre bu bölümde benim için en kritik üç cümle şunlardır:

1. **"Muhammed'siz Allah bilinmez."**
2. **"Muhammed âlemlerin rabbidir."**
3. **"Her asırda görünen resul Nur-u Muhammedî'dir."**

Bu üç ifade, Kur'an'ın Hz. Muhammed tasvirinin sınırlarını aşan ve onu kozmik-metafizik bir konuma yerleştiren iddialardır. Bu yüzden, bu bölümü incelerken Kur'an'ın Hz. Muhammed hakkındaki açık ayetlerini (örneğin 18:110, 33:40, 46:9, 3:144) ölçü olarak elde tutmak, tarihsel ve metodolojik açıdan en güvenilir yaklaşım olacaktır.

Değerledirme sistemindeki anlamlandırmaya Bir örnek

Mesela
"Allah birdir."A Çünkü doğrudan Kur'an.
"Allah'ın 99 ismi vardır." B Çünkü meşhur hadisle gelir. Kur'an "Esmâü'l-Hüsnâ" der, ama 99 sayısını söylemez.
"Allah'ın isimleri sürekli tecelli eder." E Çünkü İbnü'l-Arabî'nin sistemidir. Kur'an bunu bu teknik anlamıyla anlatmaz.
"Nur-u Muhammedî ilk yaratılan varlıktır." E + G , E çünkü tasavvuf öğretisidir. G çünkü bunu destekleyen sahih hadis bulunmamaktadır.
"Âyân-ı Sâbite" E + F Çünkü İbnü'l-Arabî'nin sistemidir. Ayrıca İbn Sînâ ve Plotinos'un idea/mahiyet anlayışıyla çok güçlü yapısal benzerlik gösterir.

Bundan sonra bence bir harf daha ekleyelim.

Dün fark ettim ki buna ihtiyaç olacak.

Harf	Anlam
● H	Metin, Kur'an'ın açık ifadesiyle ciddi gerilim veya çelişki oluşturmaktadır.

Mesela "Muhammed âlemlerin rabbidir." Bence E + H olmalı. Çünkü tasavvufî yorumdur ama Kur'an'ın "Rab" kavramı ile ciddi gerilim oluşturuyor.

Ben bir puanlama sistemi de öneriyorum.

Her bölümün sonunda şöyle bir özet verelim.

Başlık	Puan
Kur'an'a uygunluk	4 / 10
Hadis desteği	2 / 10
Kelâm desteği	5 / 10
Tasavvuf desteği	10 / 10
Felsefî etki	9 / 10
Bilimsel iddia	Metafizik

Mesela **Muhammediyet Nuru** bölümü benim değerlendirmeme göre yaklaşık şöyle olurdu:

Ölçüt	Değerlendirme
Kur'an'a uygunluk	**3/10**
Hadis desteği	**2/10**
Kelâm desteği	**2/10**
Tasavvuf desteği	**10/10**
Yeni Platonculuk / İslam felsefesi etkisi	**9/10**
Bilim açısından	**Metafizik, sınanabilir teori değil**

Son olarak

Dün yaptığımız çalışmanın sonunda bende şu kanaat oluşmaya başladı. Bu kitap aslında iki ayrı katmandan oluşuyor.

Birinci katman

Kur'an ↓ Ayetler ↓ Temel İslam inancı

İkinci katman

İbnü'l-Arabî ↓ Konevî ↓ Kayserî ↓ Kâşânî ↓ Osmanlı şârihleri ↓ Bu kitap

Yani kitap, Kur'an'ı doğrudan açıklamaktan ziyade, **Ekberî tasavvuf metafiziğini Kur'an ayetleriyle temellendirmeye çalışan bir eser** görünümünde.

Ben bundan sonraki bölümlerde yalnızca "bu Kur'an'da var mı?" sorusuna cevap vermekle yetinmeyeceğim. Özellikle şu üç soruya sistematik cevap vermeye çalışacağım:

1. **Bu fikir Kur'an'dan gerçekten çıkar mı, yoksa ayet bu sisteme sonradan mı uygulanmıştır?**
2. **Bu fikir ilk defa kimde görülüyor? (İbnü'l-Arabî, Konevî, Kayserî, Cîlî, daha eski veya daha geç kaynaklar?)**
3. **Bu fikrin Yeni Platonculuk, İbn Sînâ metafiziği veya diğer felsefî geleneklerle yapısal benzerliği var mı?**

Bence bu üç soru, kitabın gerçek düşünsel kökenini ortaya çıkarmada en güçlü araç olacak. Bu nedenle bundan sonraki her bölümü aynı disiplinle incelemeye devam edelim.

KİTAP METNİ: İNSAN-I KAMİL

Cenab-ı Hakk'ı lây ıkı ile bilmek için Allah'ın isimlerine mazhar olarak kemal derecesine ulaşmış olan «tnsan-ı Kâmildi bilmek ve bulmak lâzımdır. Zira, bu zatın istidat ve fikrinde Kur'ân birleşmiştir. Bu âlem O'nun ilminde mevcut ve saklıdır. İnsan-ı Kâmil'in lisanı, lisan-ı Hakk'dır. Söylediği her söz tamamiyle hakikattir. İcrasına muktedir olmadığı sözü söylemez ve aslâ bir şeyden dönmez. Eğer bir şey söylemiş ise er veya geç o söz zuhur edecektir. Cenab-ı Hakk'm Hamd ve Mecd'i, her asırda eriştirip gönderdiği, sıfatlarının mazharı olan İnsan-ı KâmiFden tecelli etmektedir. însan-ı Kâmil, arif-i billahtır. Talib-i Hak ve hakikat olanlara ilâlıî hükümleri tebliğ ederek onları irşad etmek görevi icabıdır. İnsanların, hakiki hamdlerini ve samimi şükürlerini ifa ve kulluklarını tam olarak yerine getirip gerçek mutluluğu elde edebilmelerinin yolu ve çaresi, âbit ile mâbudun ayniyetini kazanmış olan ve mâbut ile kendilerinin arasını bulduran İnsan-ı Kâmil'e teslimiyetleri ile mümkündür. İnsan-ı Kâmil öyle y üce bir kitaptır ki, İlâhî ve kevnî kitapları kendi üzerinde cem etmiştir. însan-ı Kâmil, ruh ve akıl itibariyle «Kitab-ı aklimdir ki, O, «Ümm-ül Kitap»dır; kalbi itibariyle «Levh-i mahfuz; nefsi itibariyle de «Kitab-ı mahv-ü-vel-isbat»dır. însan-ı Kâmil, Ruh-ül-Mevcudat olan Muhammediyet nurunun bu âlemde devammı sağlayan, canlı cansız bütün eşyaya tasarruf ederek o nuru yansıtan bir sebep ve vasıtadır. însan-ı Kâmil'in bir iki satırla tarif ve izahı mümkün değildir. însan-ı Kâmil sözü bir tâbirdir. Okumuş, bilgili ve âlim kimseler için bu tâbirin kullanılması yanlıştır.

GPT-Sayfa 25-26. İNSAN-I KAMİL, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bence kitabın **ikinci kırılma noktası** burasıdır. İlk kırılma "Muhammediyet Nuru" bölümüydü; ikinci büyük kırılma ise "İnsan-ı Kâmil" bölümüdür. Çünkü burada artık yalnızca Hz. Muhammed'in metafizik konumu anlatılmıyor; **insan ile Allah arasındaki ilişkinin mahiyeti yeniden tanımlanıyor.**
Açık söylemem gerekirse, bu bölümü okurken artık **Kur'an merkezli İslam ile Ekberî metafiziğin en belirgin ayrışma noktalarından birine** geliyoruz.
Aynı metodolojiyle inceleyelim.

1. Metnin ana tezi

Bu bölümün ana fikri şudur:

- **İnsan Allah'ı doğrudan bilemez.** ↓
- **Allah'ın isimlerini tam olarak yansıtan İnsan-ı Kâmil gerekir.** ↓
- **İnsan-ı Kâmil Allah ile insanlar arasındaki hakiki vasıtadır.** ↓
- **Muhammediyet Nuru onun üzerinden devam eder.**↓
- **Her çağda İnsan-ı Kâmil vardır.**↓
- **İnsan ona teslim olursa Allah'a ulaşır.**

Bu aslında **İbnü'l-Arabî → Konevî → Abdülkerim el-Cîlî** çizgisinin tam merkezindeki öğretidir.
(*Nedim Yorum*: *sistematikleştirilmiş, şirk kurumu/bize teslim ol/cennete git. Bize güven **vıp** olarak seni cennete koyalım) şeytanın arayıp da bulamayacağı bir mümin tipolojisi. Cennet'e götürüyormuş gibi yapıp cehennemin ortasına götürüp bırakma sistematiği. Adam kendi kendine gidiyor, şeytanın bu insana 'ne kadar doğru olduğunu her gün hatırlatması' yeterli. "merak etme sen bilenlerdensin". Allah O nedenle ŞİRK'İ BİTİRMEK İÇİN 23 YIL UĞRAŞMIŞTI! Ama zaten şeytan böyle çalışır.*

2. Kur'an'a uygunluk analizi

Şimdi tek tek bakalım.

A) "Allah'ı hakkıyla bilmek için İnsan-ı Kâmil'i bilmek gerekir."

Kur'an ne diyor? Kur'an ise şunu söyler: Allah ↓ ayetleri ↓ akıl↓ peygamber ↓ Kur'an ile tanınır.
Mesela "Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz..." (41:53)
Ve "Düşünmez misiniz?" gibi çok sayıda ayet.
Kur'an hiçbir yerde Allah'ı tanımak için İnsan-ı Kâmil gerekir demez.

Değerlendirme Kur'an açısından

● **H (ciddi gerilim)** Metin, Kur'an'ın açık ifadesiyle ciddi gerilim veya çelişki oluşturmaktadır ve
● **E** Tasavvufun özellikle İbnü'l-Arabî–Konevî ekolünün geliştirdiği metafizik kavramdır.

B) "Bu zatın istidadında Kur'an birleşmiştir."

Bu ifade çok belirsiz. Eğer ahlâkı Kur'an'dır anlamında ise Hz. Aişe'nin hadisine yaklaşır.
Ama metnin devamına bakınca Kur'an'ın ontolojik olarak İnsan-ı Kâmil'de toplandığını söylüyor.
Kur'an bunu söylemez.

C) "Bu âlem onun ilminde mevcuttur."

İşte burada çok ciddi problem başlıyor. Kur'an şunu söyler. Allah'ın ilminde her şey vardır.
Fakat İnsan-ı Kâmil'in ilminde bütün âlem vardır demez.

Bu, İbnü'l-Arabî'nin "İnsan küçük âlemdir." öğretisinin devamıdır.
Kur'an açısından

● H Metin, Kur'an'ın açık ifadesiyle ciddi gerilim veya çelişki oluşturmaktadır

D)"İnsan-ı Kâmil'in lisanı Hakk'ın lisanıdır."

Bu cümle bence çok dikkat edilmesi gereken cümlelerden biridir. Kur'an Peygamber için bile şunu söyler. O sadece vahyedileni tebliğ eder. Fakat İnsan-ı Kâmil'in her sözü Hakk'ın sözüdür şeklinde genel bir ifade Kur'an'da yoktur. Bu, velâyet doktrinine yaklaşmaktadır.

E)"Söylediği her söz hakikattir."

Kur'an bunu yalnızca vahiy için garanti eder. Bir veli veya İnsan-ı Kâmil için böyle mutlak garanti vermez. Dolayısıyla Kur'an açısından problemli.

F) "Allah'ın Hamd ve Mecd'i her asırda İnsan-ı Kâmil'den tecelli eder."

Kur'an böyle bir öğreti vermez. Kur'an hamdin Allah'a ait olduğunu söyler. İnsan üzerinden her çağda ontolojik tecelli öğretisi yoktur.

G) "Abid ile Mabudun ayniyetini kazanmış..."

İşte bence bütün bölümün en kritik cümlesi budur. Bu ifade, lafzî olarak okunursa, Kur'an'ın tevhid anlayışıyla ciddi gerilim taşır. Çünkü Kur'an'da:

- **âbid (kul)** kul olarak kalır.
- **Ma'bûd (Allah)** Allah olarak kalır.

Kur'an'da hiçbir yerde âbid ile ma'bûd ayniyet kazanır şeklinde bir ifade yoktur.
Tasavvuf bunu çoğu zaman "fenâ" veya "irade birliği" anlamında yorumlar; fakat metin bunu açıklamadığı için ontolojik ayniyet izlenimi veriyor.
Ben olsam burada mutlaka

● **H** Metin, Kur'an'ın açık ifadesiyle ciddi gerilim veya çelişki oluşturmaktadır

işareti koyarım.

H) "İnsan-ı Kâmil Ümmü'l-Kitab'dır."

Kur'an Ümmü'l-Kitab'ı Allah katındaki kitap olarak anlatır.
İnsan-ı Kâmil'i Ümmü'l-Kitab olarak tanımlamaz.
Bu tamamen tasavvufî sembolizmdir.

I) "Levh-i Mahfuz" ↓ İnsan-ı Kâmil

Kur'an Levh-i Mahfuz'u Allah katındaki korunan levha olarak anlatır.
İnsanın kalbi olarak açıklamaz. Bu, tamamen batınî yorumdur.

J) "Muhammediyet Nuru onun üzerinden devam eder."

Bu, önceki bölümün devamıdır.
Kur'an'da böyle bir devam eden nur öğretisi yoktur.

3. Bilimsel değerlendirme

Bu bölüm (İnsan-ı Kamil) neredeyse tamamen metafiziktir.
Bilim açısından ölçülebilir tek bir önerme yoktur.
Dolayısıyla bilim ne doğrular ne yanlışlar.

4. Atıf yapılmamış muhtemel kaynaklar

Burası çok ilginç. Bu metin bana doğrudan şu eserleri çağrıştırıyor.

1. el-İnsânü'l-Kâmil
Bence en güçlü kaynak budur. Neredeyse başlık bile aynı.
2. Fusûsü'l-Hikem
Özellikle İnsan-ı Kâmil ↓ İlâhî isimlerin aynası fikri.
3. Miftâhu'l-Gayb
İnsan ↓ Kevnî kitap ↓ İlâhî kitap ilişkisi.
4. Şerhu Fusûsi'l-Hikem
Özellikle Levh-i Mahfuz ↓ İnsan ilişkisi.
5. Yeni Platonculuk
Burada çok belirgin. Plotinos ↓ Evrensel Akıl ↓ Evrensel İnsan fikri.
Tam aynı değildir. Ama yapısal benzerlik çok güçlüdür.

5. Kaynak haritası

Metindeki ifade	A	B	C	D	E	F	G	H
Allah'ın isimlerine mazhar olma	✓	△	✓	✓	✓	△		
Allah'ı tanımada peygamberin rehberliği	✓	✓						
Allah'ı bilmek için İnsan-ı Kâmil gerekir					✓✓	△	✓	✓
Âlem İnsan-ı Kâmil'in ilmindedir					✓✓	✓	✓	✓
İnsan-ı Kâmil'in sözü bütünüyle haktır					✓		✓	✓
Âbid ile Ma'bûd ayniyet kazanır					✓✓	△	✓	✓
İnsan-ı Kâmil Ümmü'l-Kitab'dır					✓✓		✓	
Kalbi Levh-i Mahfuz'dur					✓✓		✓	
Muhammediyet Nuru onunla devam eder					✓✓	△		

6. Puanlama (Bu öğrenci yanlış kitaba çalışmış, o nedenle sınıfta kalmıştır, ciddi bir Kuran eğitimi alması lazım, Nedim)

Ölçüt	Puan	Gerekçe
Kur'an'a uygunluk	**2/10**	İnsan-ı Kâmil'in Allah ile kul arasında vazgeçilmez ontolojik vasıta olması, âbid-ma'bûd ayniyeti ve Ümmü'l-Kitab/Levh-i Mahfuz yorumları Kur'an'ın açık öğretisinde yer almaz.
Sahih hadis desteği	**2/10**	İnsan-ı Kâmil kavramının bu sistematik yapısı sahih hadislerde bulunmaz.
Kelâm desteği	**1/10**	Ehl-i sünnet kelâmı böyle bir ontoloji kurmaz; Allah-kul ayrımını daha keskin korur.
Tasavvuf desteği	**10/10**	Ekberî gelenek ve özellikle Cîlî'nin öğretisiyle neredeyse tam uyumludur.
Yeni Platonculuk / İslam felsefesi etkisi	**8/10**	Evrensel insan, mikrokozmos-makrokozmos ve ilâhî hakikatin insanda toplanması gibi yapısal benzerlikler belirgindir.
Bilim açısından	**Metafizik**	Deneysel olarak sınanabilir iddialar içermez.

7. Benim genel değerlendirmem

Bu bölümü, şu ana kadar incelediğimiz bölümler içinde **Kur'an ile en fazla gerilim taşıyan ikinci bölüm** olarak görüyorum (birincisi "Muhammediyet Nuru" bölümüydü).
Bunun temel nedeni, Kur'an'ın insanı daima **kul**, Allah'ı ise daima **Ma'bûd** olarak ayırmasıdır. Kur'an'da peygamberler bile "Ben de sizin gibi bir beşerim; bana vahyediliyor" (18:110) diyerek tanıtılır. Buna karşılık bu metin, İnsan-ı Kâmil'e Allah'ı bilmenin zorunlu anahtarı, ilâhî hakikatin taşıyıcısı, Muhammediyet Nurunun sürekliliğini sağlayan merkez ve hatta "âbid ile Ma'bûd arasındaki ayniyeti gerçekleştiren" bir rol yüklemektedir.
Tarihsel açıdan baktığımda ise bu metin, **Kur'an merkezli bir antropoloji değil**, büyük ölçüde **İbnü'l-Arabî'nin metafiziğinin, Sadreddin Konevî'nin ontolojisinin ve Abdülkerim el-Cîlî'nin İnsan-ı Kâmil öğretisinin Türkçe bir özeti** görünümündedir.

Küçük bir metodoloji önerisi

Dün yaptığımız çalışmalardan sonra bence bir şey daha eklemeliyiz. Bundan sonraki her bölümün sonunda ayrıca şu soruya tek cümleyle cevap vereceğim:
"Eğer elimizde yalnız Kur'an olsaydı, bu bölümdeki hangi fikirleri yeniden kurabilirdik?"
Bu soru, metindeki fikirlerin hangilerinin doğrudan vahye, hangilerinin ise tarih içinde gelişen metafizik yorumlara dayandığını çok daha net gösterecektir. Bence çalışmamızın en güçlü kısmı da bu olacak.

KİTAP METNİ: KUR'AN

Kur'ân, Allah tarafından Hazreti Muhammed aracılığıyla gönderilen İlâhî bir kitap olup, kütüb-ü semâviyenin sonuncusudur. Bundan sonra kitap nâzil olmayacaktır. Kur'ân, Hazreti Muhammed'e 40 yaşına bastığı sırada peygamberlik gönderildiğinde, Mekke'de nazil olmaya başlamış, Medine'ye hicretinden sonra da vefatına kadar geçen 22 yıl 2 ay 22 gün zarfında 114 sûre içinde 6666 âyet olarak, hazan bir sûrenin tamamı, bazan da sûrelerin bölümleri ayrı ayrı inmiştir, ilk vahiy , Kur'ân'da 96/1: «Ikra' bismi rabbikellezî halak» (Ey Muhammed! Oku, rabbinin adıyla ki, bütün mahlûkatı yarattı.) âyeti oldu. Kur'ân'm Kadir gecesi indirildiği Kur'ân'da 97/1: «İnnâ enzelnâhü fî leyletil'kadri (Doğrusu, Biz, Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirmişizdir.) âyetiyle bildirilmiştir. Ayrıca, Kur'ân'da 44/2, 3 : «Verkitabil'mübin. Înnâ enzelnâhü fî leyletin mübâreketin innâ künnâ münzirîn» (Apaçık olan kitaba and olsun ki, Biz onu, kutlu bir gecede indirdik. Doğrusu Biz, insanları uyarmaktayız.) âyetleriyle, Kur'ân'm mübarek bir gecede indirildiği teyid edilmiştir. Kur ân m Mekke'de nâzil olan sûrelerine Mekkî, Medine de nazil olanlarına da Medenî denilmektedir. Kur'ân sûrelerinin bazılarının inişiyle o zamanki Arap toplumunda geçen olaylar arasında bağlılıklar bulunmaktadır. Islâm dininin ana kurallarını bir bütünlük içinde bildiren Kur'ân, Hazreti Muhammed'in konuştuğu, bu gün bile en mütekâmil dil olan arapça ve arapçanın en güzeli Kurey ş lehçesiyle nâzil olmuştur. Kur'ân'da 43/3 : «înna cealnâhü kur'ânen arabiyyen lealleküm ta'kılûne» (Akledesiniz diye Kur'ân'ı arapça okunan bir kitap kılmışızdır.) ve yine Kur'ân'da 20/113 : «Ve kezâlike enzelnâhü kur'ânen arabiyyen...» (işte Kur'ân'ı, arapça okunmak üzere indirdik...) buyurulmuştur. Kur'ân'ın bir âyeti nâzil olunca Peygamberimiz o âyeti eshabma bildirirdi. Bütün âyetler Peygamberimizin huzurunda kâtipleri tarafından yazıhr, bir nüshası Peyamberimize verilir, diğer suretleri üzerinde hafizlar o âyetleri ezberlerlerdi. Kur'ân, içinde insanla ilgili bütün davranışlara yer veren, onlar hakkında hükümler ve emirler ileri süren İlâhî bir kitap olması sebebiyle, değişik adlar almıştır. Kur'ân-ı Kerim, Kelâm-ı Kadîm, Furkan ve Burhan bu isimlerin en çok kullanılanlarıdır. Kur'ân, îslâmlar arasındaki bağlılık için Allah'ın onlara bir lütf ü ve inayetidir. «La tectemiu ümmeti aleddalâleti» kutlu hadisinin anlamına göre, onların etrafında toplandıkları iyilikler kitabı, ulu Kur'ân'dır. Onlar, bağlılık ve inanışları y önünden kendilerine kıymetli bir kitabın hâkim olduğunu hissederler. Kur'ân, doğru yolda bulunan bir kavmi hidayette kılar. Yani, o milleti doğru yola y öneltir, itikatsız ve amelsiz şeylerle kimse Allah'ı aldatamaz ve böyle şeylerle hiç kimse bir nimeti elde edemez.

Kur'ân'm inişinin sebepleri, o zamanki arap dünyasına bakılınca anlaşılabilir. Bilhassa, Mekke ve Medine halkı, önce gönderilen kutsal kitapların hepsinden y üz çevirmiş, birtakım putlara tapmağa başlamışlardı. Kan davaları, soygunlar, her türlü ahlâk dışı davranışlar, yoksulluk, kötülükler her tarafı sarmış; toplum, çöküşün eşiğine gelmişti. Bu ortam içinde Kur'ân, insanlara İlâhî bir buyruk olarak indirilmeğe başlandı. İlâhî bir belge olan Kur'ân'dan zamanın ihtiyaçlarına göre insanların daha fazla yararlanmaları için ilim adamları, tercüme, tâbir, tefsir ve te'vil yoluyla Kur'ân'm mânâsının açılmasına himmet sarfetmişlerdir. Tercüme : Bir kelimenin mânâsını başka bir dilde dengi olan bir keümeyle ifade etmektir ki, bu, tercüme edildiği dilin ve tercüme edenin imkânlarıyla sınırlıdır. Tercümeler hiç bir suretle Kur'ân değildir. Tâbir : Dışardan mânâya varmaktır. Buna, bilmeyerek, tefsir diyenler de vardır. Tefsir : Bir mânânın üzerindeki örtüy ü açmaktır. Yani, bir kelimenin içinde veya altmda gizli bulunan mânây ı açığa çıkarmaktır. Te'vil : Bir kelimenin aslına dönmek demektir. Yani, bir şeyi ilmen veya fiilen kendisinden murad olunan gayeye çevirmektir. Meselâ, sudan kastolunan sonuç hayat olduğuna

göre, suyu hayata irca eylemek bir tevildir. Çok defa tefsir ile te'vil eş anlamda kullanılırsa da, tefsir rivayete, te'vil ise dirayete dayanır. Te'vil ilmini bilmeyen bir kimsenin Kur'ân'dan tam bir mânâ çıkarması mümkün değildir. Bu Te'vil ilmini bilmeğe herkes muvaffak olamaz. Cenab-ı Hakk, bu ilmi bazı kullarına mahsus kılmıştır. Onlar bu ilimle kendini gösterirler. Kalb, ilhama mahal olmazsa rüsuh peyda edilmemiş olur. Kalbleri ilham yeri olmayan kimseler cak zanna tâbi olan kimse kabilindendir. Güneş, eşyanın genel yaşantısı üzerine bir etken ve kesin feyiz verici olduğu gibi, Hazreti Muhammed'e indirilen Kur'ân da canlılar âlemine şarta bağlı feyiz verici ve sınırsız bir iyilik ve fayda kaynağıdır. O'nun yüce emirlerine uyarak durmadan çalışmak lâzımdır. O'nsuz mânâ ve hakikat tecelli etmez ve y ükselme meydana gelmez. anGüneş, eşyaya olan açık ve belli ilgisi ile cisimlerde olan etkilerini fiüen ortaya çıkartır. Kur'ân ise insana eşyada olan özelliklerin, hakikatlerin mânâsını gösterir ve meydana çıkarır. Güneşten gelen feyizler maddî ve aşikârdır. Kur'ân aracüığı ile gelen feyiz manevîdir. Birisi canlılarda düzeni sağlar; diğeri ruhları, ilerleyiş ve yükselişle mânâya vardırır. Birincisi inişle olup canlıların yaradılışıdır. İkincisi y ükselişle olup ruhlarm keşif olunması ve açılışı içindir. Bunların her ikisi de insanın tamamlanmasına hizmet ederler. îlki insana ihsan edilmiş vücudun, İkincisi ise insanm kazandığı manevi yani âhirete ait vücudunun meydana gelmesi içindir. Cenab-ı Hakk Hazretlerinin tüm insanlığa indirmiş oiduğu şanı y üce Kur'ân, her biri birer «Levh-i mahfuz» olan bütün eşyayı kuşatmış, ilim ve fenleri içinde toplanmıştır. Kur ân'da 85/20-22 : «Vallâhû min verâihim hît, bel-hüve kur'ânün mecîdün fî levhin mahf ûz.» (Oysa Allah onların ardlarmdan çevirmiştir. Ey Muhammedi Doğrusu sana vahyedilen bu kitap «Levh-i mahmufuz»da sabit şanlı bir Kur'ân'dır) buyurulmuştur. Kur'ân'm «Levh-i malıfûz»u insandır. Var olan, yeniden vücuda gelmekte olan, akıl ile bilinen ve gözle görülen şeyler Kur'ân'ınmânâsıdır. Şu cihanda görülen İlâhî saltanat ve y ücelik Kur'ân'm mânâsı ile tecelli eder. Kur'ân'ın mânâsı, risalet nurudur. Kime verilmiş ise Peygamberimizin vârisi ve vaktin imamı odur. Peygamberin vârisi olan zat, tercümeye gelmeyen Kur'ân'm mânâsını söyler ve halkı İlâhî ve kevnî hakikatlere bilgili kılar. Tevrat, Zebur, Incil Kur'ân'da nasıl mevcut ise, Kur'ân' dahi «Insan-ı Kâmil»in istidatmda mevcuttur. Yoksa, Kur'ân'm şerefli sözlerine zâhiren bakıp gerçek mânâsı açıklanamaz. «Insan-ı Kâmil», İlâhî ve kevnî ilimleri üzerinde toplamıştır.

Kur'ân'â mânâ vermek ve onu söylemek yüce Peygamberimizin temiz soyuna mahsus İlâhî bir bağıştır. Peygamber efendimiz: «înne hâzel Kur'âne nüzile alâ seb'ati ahrufin ve likülli harfin zahrün ve batnün ve haddün ve matlaün.» buyuruyorlar ki, bu şerefli hadisin yüce anlamma göre, Kur'ân yedi harf üzre gelmiştir. Bu yedi harfe «Mevâkı-in nücûm» denilir ki, Kur'ân'm mânâsını meydana çıkaran parlak bir aynadır. Bu vasıta ile mânânın meydana çıkarılmasına «Telâub-u huruf » usulü denilir. Bu harflerin her birinin zâhiri, bâtmı, haddi, matlaı yani dış görünüşü, iç yüzü, gerçek değeri ve doğuşu olmak üzere dörder vechi vardır. Bu itibarla yedi harf yirmi sekiz harfe varmış oluyor ki, Kur'ân lisanında bu yirmi sekiz harf, yirmi sekiz «Kelimât-ı müteşâbihat» (insanın kalbine taallûk eden âyetler olup içtihatla ilgilidir) a eşittir. Bunlar da, nebi ve resul gibi Kur'ân'da ismi geçen yirmi sekiz peygamber namı ile bildirilmiştir.

Görünüşte harfler, kelimelerin anlamım bildirmek için bir vasıta olduğu gibi, «Kelimât-ı müteşebihat , » da mânânın meydana çıkarılmasına vasıtadır. Yanı mananın harfleri «Kelimât-ı müteşâbihât»tır. Mânâ geniş olduğundan yirmi sekiz «Kelimât-ı müteşâbihât» harfler hükmündedir ki, İbrahim, Mûsâ, îsâ, Muhammed..gibi peygamberlerin her birerleri «Kelimât-ı müteşâbihât» ve mânânın harfleridir. Bu harfler nüzûl ve urûc yani iniş ve yükseliş hassaları ile vasıflanmıştır, işbu vasıflara «Telâub-u hurûf» denilir. Bu keümelerin her biri Allah ile kulun

arasında olan mânây ı kula indirmek suretiyle gösteren, aksettiren, yararlı işlerle de yükselten bir feyizdir. Kur'ân'da 35/10 : «...îleyhi yes'adül'kelimüttayyibü vel'amelüssâlihü yerfeuhü...» (Güzel sözler O'na y ükselir, o sözleri de yararlı iş yükseltir.) buyurulmuştur. Yükseliş, risalet halidir, iniş, kitabın ismidir. Tebüğ bakmamdan, iniştir. Amel ve inanış bakımmdan ise yükseliştir. Nitekim, görünürde konuşmaya yardımcı olan harfler kelimeyi ve bir şahsın maksat ve meramım bildirdiği gibi, «Kelimât-ı müteşâbihât» da Allah'la kulun arasındaki İlâhî varidatı bildirmek için bir delil, bir yoldur. Zira, bunlar kalbten Cenâb-ı Hakk'a yükselen dua, gönülden gelen sevgi, iyi niyet ve güzel işler gibi ve Hakk'tan kalbe gelen feyizdir ki, bir tarafi feyzin mutlak menbamda, bir tarafı iman edenlerin kalbindedir. «Mevâkı-in nücûm» harfleri, tasarrufî bir şeydir ki, diğerinin icadına yardım eder, gayrinin husûlüne âlet olur. Kendisi bir şeye delâlet etmez. Kendisi bir şeydir ki. hakikatiyle anlaşılmıştır. Kendisi tam bir vücut kazanmadığı halde başkasının vücuduna âlet ve sebep olur. Nitekin insana uygulanırsa, beşer vücudunu teşkil eden cilt, adele iskelet gibi organlarla dolaşım, solunum ve sinir gibi sistemlerin her biri ayrı ayrı bir insan olamaz.

Fakat bunların birleşmesiyle insan vücuda geldiği gibi, harfler de bir kelime teşkil ederek bir tercümeyi anlamaya âlet olur. Varlık âlemiyle ilgili olan kerim âyetler, Kur'ân'ın müşahhasatıdır. Her bir âyetin bir çok şekilleri, her şeklin bir çok vecihleri, her bir vechin görünüşleri vardır. Kur'ân âyetleri bu görünüş noktasmdan tetkik edildikçe kevnî ilimler ve rablık sırları tecelli ve inkişaf eder, ilk yaradılıştan hayatın son anma kadar akıl ve anlay ışın kavray ıp içine aldığı ve alabileceği ilimler, fenler ve güzel sanatlar Kur'ân'da mevcuttur.

Şam y üce Kur'ân ile insanlara her şey bildirilmiştir. Hikmet dolu bu kitapta görülen hakikatleri ve bilgileri dikkatle incelemek ve derinliklerine inmek lâzımdır. Âlemde hiç bir şey abes yaratılmamıştır. Eşyanın aslına ve hakikatine, özellik ve yararlarına bilgili olmaya çalışmalıdır. Rabbe ait tecelliler oradan görünür ve meydana çıkar. Kur'ân'ı insanlar, ilâhı ilimleri ve kevnî bilgileri anlamaya olan istidatları nisbetinde anlayabilirler. Kur'ân, sonu olmayan bir hazinedir, insanın, akıl ve düşünce ile Kur'ân'm mânâ ve hakikatlerinin derinliğine ulaişılması mümkün değildir. Kıyamete kadar kurtuluş ve y ükselmemizin delili olan yüce Kur'ân'dan her asırda insanların edeceği istifade, zamanlarının ihtiyaçlarına göre başka başkadır. Üzülecek bir haldir ki, bu husus ihmal olunmaktadır. Nitekim, Kur'ân'ın, mânâsı açık âyetlerinden çıkarılan hükümler tatbik edilmekte olduğu halde, değişik ilim ve fenlere ait sûre ve âyetlerinin zamanımıza uygun mânâlarını araştırma hususuna gereken ehemmiyeti vermeyen ilim adamları, himmet ve gayretlerini yalnız dinî hususlara hasretmişlerdir. Şayet Kur'ân çalışmalarında çağımızın teknolojisi göz önüne alınmış olsaydı, teknik bilgi sahibi kimseler bu gibi hakikatlerin Kur'ân'da mevcut olduğunu his edecekler, ilerleme ve yükselmemizin sebeplerini bu yüce kitapta tetkik ve araştırmay ı düşüneceklerdi. Şanı y üce Kur'ân'da gelmiş ve gelecek bütün ilimler mevcuttur. Nitekim Kur'ân'ın 6/59 : .«Ve lâ ratbin ve lâ y âbisin illâ fî kitâbin mübîn» kerim âyeti bunun açık bir delilidir. Bu hakikate her müslüman inanmış ve itikat etmiş ise de bu iman ve itikat zan derecesinde kalmamalıdır. Buna tam bir kesinlikle emin olmak lâzımdır. Kur'ân'da akıl ve anlay ışın dışında hiç bir şey emir buyurulmamıştır. Lâkin herkes ondan kendi istidat ve iktidarı nisbetinde feyiz alabilir. Şayet îslâmlar ilerleme ve yükselme sebeplerini dinlerinde arayarak bu esas üzerinde y ürüselerdi, taassuptan kurtulamayan diğer milletlere örnek teşkil edecek seçkin bir hüviyet gösterebilirlerdi.

Kur’ân’m mânâsının genişliği insanların idrâkine sığmaz. Bütün kâinat Kur’ân’ın mânâsında mevcuttur. Oradan erbabına nice ilim ve fen akseder. Bu tecelli ve olgunluğa erişmiş bulunan kimseler Kur’ân’ın bir kelimesinden büyük bir kitap meydana getirecek ilim iktibas edebilirler. Kur’ân, insanları sapıklıktan doğru yola yöneltir; Allah’ı inkâr etmekten kurtararak iman, nuru verir.Kur an ın şan ve şerefi büy ük; ilim ve fen y önü çok yücedir. Son derece düzgün ve açık cümlelerle inmiştir; kavradığı anlamlar insanı şaşkınlıkta bırakır, zahirdeki sözleri ve kelimeleri insanlan mânânın hakikatlerine ulaştınr, doğruluk ve erginliğin yolunu gösterir. Hülâsa: Şanı yüce Kur’ân’ın mânâsında o kadar güzellik ve yumuşaklık vardır ki, bütün hakikatleri, ilim ve fenleri toplamış ve kuşatmıştır. İnsanların âlimi olan bir kimsenin bütün bilgisi, o inen Kur’ân’ın yanında denizden bir damla bile değildir. Çok geniş olan anlamının kapsamı akıl ve hayale sığmaz. Kur’ân, Allah’tan korkup O’na karşı gelmekten sakınarak Allah’ı arayanlar için bir belge ve bir öğüttür. insanlara gerçeği, gerçekliğine hiç şüphe olmayacak şekilde bildiren yalnız Kur’ân’dır.

Kur'ân hakkmdaki bu bilgiler Seyyit Ahmet Hüsameddin Hazretlerinin aşağıda isimleri yazılı kitaplarından alınmıştır: Esrâr-ı Ceberût-ül Âlâ, İstanbul, H. 1342 (1923), Kader Matbaası ve «Mezâhir-ül vücûd âlâ Menâbir-iş Şühûd», İstanbul, H. 1343 (1924), Ahmet Kâmil Matbaası

(Burada uzun bir metin geliyor 9 sayfa, Kuran hakkında. Burada Kuran'ı normal insanlar anlayamaza getiriliyor, 'Kuran'a mana' vermek gibi bir olgu yaratılıyor, sanki mana sözcüklerle oluşmaz, sonradan üzerine, isteyenin istediğini monte edeceği bir ilave gibi yorumlar göreceksin, neyse geliyor: senden güzel bir değerlendirme bekiyorum " (Nedim))

GPT-Sayfa 27-35. KUR'AN (1.VERSİYON), İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Ben bu "**KURAN Bölümü**" şimdiye kadar incelediklerimiz arasında **en dikkatli okunması gereken bölümlerden biri** olarak görüyorum. Kur'an'ı metnin ikinci yarısında **Kur'an'ın epistemolojisi (nasıl anlaşılacağı)** tamamen değiştiriliyor. Kur'an'ın anlaşılması için kurduğu yeni bilgi ve otorite modelidir. (GPT yorum)

1. Bölümün ana tezi

1. Kur'an'ın gerçek manasını herkes anlayamaz.
2. Te'vil ilmi herkese verilmez.
3. Mana ilahî ilhamla gelir.
4. İnsan-ı Kâmil Kur'an'ın gerçek manasını söyler.
5. Kur'an'ın Levh-i Mahfuzu insandır.
6. Kur'an'ın manası Risalet Nurudur.
7. Peygamber varisi "vaktin imamı" gerçek manayı açıklar.

Yazar, Kur'an'ın gerçek anlamının **metnin kelimelerinden** doğrudan anlaşılamayacağını; bunun ancak **te'vil ilmine** sahip seçilmiş kişiler yani ***Peygamber varisi*** ve "***vaktin imamı***" yani ***İnsan-ı Kâmil***, tarafından açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca Kur'an'ın ***Levh-i Mahfuzu'nun insan*** olduğunu, Kur'an'ın manasının ***Risalet Nuru*** (*Resullüğün bir özelliği*) olduğunu ve ***İnsan-ı Kâmil'in Kur'an'ın hakikatini kendi varlığında taşıdığını*** iddia etmektedir.
Bu nedenle bölümün gerçek konusu Kur'an değil, **Kur'an'ın anlaşılması için yeni bir dinî otorite modeli kurulmasıdır.**

Bu iddiaların hiçbiri, Kur'an'ın tarihini anlatmak için gerekli değildir. Bunların tamamı yeni bir dinî otorite anlayışı kurmaya yöneliktir.

(Yukarıdaki ilkelerin hepsi "**Allah'a**" "**Kitab'a**", "**söz**" ile oluşturulan, taşınan "Mana'ya" "Anlam Bilgisine" bilinçli bir şekilde yapılan "altını oyma" "psikolojik boşluğa düşürme, özgüven boşluğu oluşturma" gibi psikoterapik özgüvensizlik, bağımlılık üretmek üzere kurgulanmış önermelerdir ve hiçbirin BİLGİSEL, BİLİMSEL temeli, anlamı yoktur. (Nedim yorum))

2. "Kur'an" Bölümü'nün Allah'ın kitabı Kur'an'a uygunluk analizi

Yazarın temel iddiası şudur: **"Kur'an'ın gerçek anlamı herkes tarafından anlaşılamaz."** Kur'an ise şöyle demektedir: **"Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?"** (54:17) Bu ayette Kur'an, kendisini anlaşılması için kolaylaştırılmış bir kitap olarak tanıtmaktadır. Muhatap belirli bir sınıf değil, bütün insanlardır. Yazarın iddiası doğru kabul edildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: *İnsan Kur'an'ı okuyabilir; fakat gerçek anlamını bilemez. Kur'an ise tam tersini söylemektedir: İnsan okusun, düşünsün ve öğüt alsın*. Bu nedenle yazarın ulaştığı sonuç, Kur'an'ın kendi tanıtımıyla uyuşmamaktadır.

Kur’an Bölümü analitik bir inceleme ile analiz edilecek olursa, Bu bölümdeki temel yöntem dikkat çekicidir. Önce Kur'an'ın ilahî kitap olduğu anlatılmakta, **ardından Kur'an'ın anlaşılması için Kur'an'da bulunmayan yeni kavramlar devreye sokulmaktadır**. Böylece Kur'an ile okuyucu arasına; ***te'vil, ilham, İnsan-ı Kâmil, Peygamber varisi, vaktin imamı*** gibi yeni bilgi basamakları yerleştirilmektedir.

A) "Kur'an'ın gerçek manasını herkes anlayamaz."

Kur'an böyle bir ilke koymamaktadır. Aksine Kur'an, insanların kendi ayetleri üzerinde düşünmelerini istemektedir. Bu nedenle bu iddia, **Kur'an'ın söylediği bir ilke değildir.** Kur'an'da bulunmayan yeni bir dinî iddiadır.

Kur'an kendisini insanlardan gizlenmiş bir kitap olarak değil, insanların okuyup anlayacağı bir kitap olarak tanıtmaktadır.

54:17 "Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?"
38:29 "Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır ki, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar."
47:24 "Onlar Kur'an üzerinde hiç düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?"
12:2 "Biz onu akledesiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik."

B) "Te'vil ilmini bilmeyen Kur'an'dan tam mana çıkaramaz."

İşte burada ilk kırılma geliyor. Kur'an şunu söyler. "Biz Kur'an'ı öğüt almak için kolaylaştırdık." (54:17, 22, 32, 40) Bu ayet dört defa tekrar edilir. Kur'an kendisini kolaylaştırılmış olarak tanıtır. Kuran bölümü metin yazarı şunu söylüyor: Gerçek manayı ancak belirli kişiler anlayabilir. “**Kur'an'ın gerçek anlamı doğrudan metinden öğrenilemez; bu anlam ancak te'vil ilmine sahip özel kişiler tarafından açıklanabilir. ”** Bu, Kur'an'ın kendi üslubuyla çelişki oluşturuyor. Bu nedenle bölümün esas tartışılması gereken kısmı, Kur'an'ın anlaşılması için kurduğu yeni bilgi ve otorite modelidir.

Bu sistemde **te'vil**, Kur'an'ın **gerçek anlamına** ulaşmanın **yöntemi** olarak tanımlanmaktadır. Bu pasajda te’vil’e atfedilen “Kuranın gerçek anlamına ulaşma” yöntemi söylemi, Kuran’a uygun değildir. Zira Ali Imran 7’de “Allah’tan başka kimse onun **tev’ilini** (kesin anlamını) bilemez.” denmektedir. Ku’ran tev’il’i kitabı anlamak için *mutlak gerekli bir anlayış aracı olarak ortaya koymaz*, “bilgi ve kavrayışta derinleşen her insanın” yapabileceği, görebileceği ve ders çıkarabileceği bir pencere olarak değerlendirir ve *bunun mutlak gerekli olmadığını* da ifade eder. Ör. doktorun bir insanın tırnaklarındaki izlerden vitamin eksikliğini anlamasına benzetilebilir, normal insanlar bunu göremezler ama doktorun bunun bir işaret olduğunu bilmesi gibidir. Oysa metnin yazarı, tevil’in sadece peygamber evlatlarınca yapılabileceğini söyler. Bu Ali İmran 7 ile apaçık çelişki içerisinde bir beyandır. Bu durumda ‘peygamber evlatlarının Allah’ın bilgisine sahip oldukları’ anlamı çıkmaktadır. Bunun hiçbir Kur’an’i delili yoktur. Allah adildir, bilimin herhangi bir dalında herkes derinleşebilir, dolayısıyla te’vil herkese açıktır. Ancak “kesin” anlamını ancak Allah bilir.

> **Al-i İmran: 7. (Muhammed Esed)** İlahî kelâmın özü olan açık ve kesin hükümlü mesajlar ile müteşabihleri kapsayan bu ilahî kelâmı sana bahşeden O’dur. [5] Kalpleri hakikatten sapmaya meyilli olanlar, sırf kafaları karıştır[acak şeyler bul]mak [6] (gayesiyle **te'vil** yapmak) için ve ona [keyfî] anlamlar yüklemek amacıyla ilahî kelâmın müteşabih olarak ifade edilen kısmına [7] uyarlar; oysa Allah’tan başka kimse onun **tev’ilini** (kesin anlamını) bilemez. [8] Bu yüzden bilgide derinleşenler şöyle derler: “*Biz ona inanırız: [ilahî*

kelâmın] tümü Rabbimizdendir; derin kavrayış sahipleri dışında kimse bundan ders almasa da." [5-8] *açıklamalar https://www.kuranmeali.com/Sayfalar.php?sayfa=49*

C) "Kalbi ilham yeri olmayan kimse zanna tabidir."

Bu da dikkat çekici. Kur'an ölçüyü **ilham** olarak koymaz. **Zan** karşıtı '**ilm**" "**Yakin**" -hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde kalbin tatmin olduğu, mutlak ve kesin inanç ve bilgiyi ifade eder. Dolayısıyla ölçü vahiydir, akıldır, delildir. Kuran'i bir cümle "*İlme tabi olmayan kimse zanna tabidir*" olmalı idi. Yazar burada –ortaçağ- tasavvuf bilgi kuramına atıfta bulunuyor, İlim yapılmadığı dönem'de, ilham'ın bilgi kaynağı varsayıldığı döneme atıfta bulunuyor. İlham bilgi kaynağı değildir, hiçbir zamanda olmamıştır. İlham aksine zan kaynağıdır. Ve Allah zan ile hareket edilmemesini şiddetle önerir.

Yazarın, **ilham** gibi ölçülemeyen soyut bir duygulanımı bilginin kaynağı olarak sunmasının hiçbir bilimsel temeli yoktur. İlham: içe doğma, insan ruhunu ele geçiren tanrısal güç, esin" Olarak tanımlanmaktadır. Ancak ilham, herhangi bir çıktı ürettiği bilinmeyen orta çağın sözel (soyut kurgu) duygulanımları bilgi olarak itibar görebiliyor. Kurgulanan sistemde **ilham'a** bir bilgi kaynağı olarak itibar ediliyor, din sistemine eklenmektedir. **İlhamı alan** kişi ise sıradan bir mümin değil, **İnsan-ı Kâmil**dir. *İnsan-ı Kâmil*, *Kur'an'ın hakikatini bilen ve yaşayan kişi olarak tanımlanmaktadır.* Bu bilginin tarih boyunca devam edebilmesi için **Peygamber varisi** kavramı kurulmakta; her çağdaki temsilcisi ise **vaktin imamı** olarak gösterilmektedir. Böylece Kur'an'ın doğru anlaşılması, doğrudan Kur'an'a değil, bu otorite zincirine bağlanmaktadır. Bu kurguların hiç birinin hiçbir Kur'an'i temeli ve işareti yoktur.

Sonuç olarak bölüm yalnızca Kur'an'ı açıklamamaktadır. **Kur'an'ın etrafında yeni bir varlık** anlayışı (ontoloji), yeni bir bilgi anlayışı (epistemoloji) ve yeni bir dinî otorite sistemi kurmaktadır. Bölümde geçen **İnsan-ı Kâmil**, **Nur-u Muhammedî**, **Risalet Nuru**, **te'vil**, **ilham**, **Peygamber varisi** ve **vaktin imamı** kavramlarının tamamı bu sistemin birbirini tamamlayan parçalarıdır; bunlardan biri çıkarıldığında sistemin diğer parçaları da anlamını kaybetmektedir. Metin, Kur'an'ın açık ifadesiyle ciddi gerilim veya çelişki oluşturmaktadır

D) Kur'an'ın Levh-i Mahfuzu insandır.

Allah'ın kitabında **"Kur'an'ın Levh-i Mahfuzu insandır"** denilmemektedir.
Hiçbir yerde Levh-i Mahfuz ↓ İnsan demez.
Bu tamamen batınî yorumdur. Kur'an ise şöyle der. **85:21-22** "Hayır! O şerefli bir Kur'an'dır; korunmuş bir levhadadır." Ayet, Levh-i Mahfuz'u insan olarak tanımlamaz. Bu nedenle, "Levh-i Mahfuz insandır." iddiası, **Kur'an'ın değil, sonraki tasavvufî yorumların ürünüdür.**
Kur'an kendisini insanlardan gizlenmiş bir kitap olarak değil, insanların okuyup anlayacağı bir kitap olarak tanıtmaktadır. **54:17** "Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?" **38:29** "Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır ki, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar." **47:24** "Onlar Kur'an üzerinde hiç düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?" **12:2** "Biz onu akledesiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik." Bu ayetlerde dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Kur'an'ın muhatabı belirli bir zümre değildir.

E) "Kur'an'ın manası Risalet Nurudur."

Kur'an bunu söylemez. Bu, *Muhammediyet Nuru* öğretisinin *Kur'an'a uygulanmış şeklidir*. Bu ontolojide **Risalet Nuru** ve **Nur-u Muhammedî**, bütün sistemin metafizik temelini oluşturmaktadır. Kur'an yalnızca yazılı bir metin değil, bu nurun görünen ifadesi olarak kabul edilmektedir.

F) "Kur'an İnsan-ı Kâmil'in istidadında mevcuttur."

Kur'an'da "İnsan-ı Kâmil" diye bir kavram yoktur. Kur'an böyle bir makam tanımlamaz. Bu kişiye itaat edilmesini emretmez. Kur'an'ın anlamını açıklama görevi vermez. Dolayısıyla İnsan-ı Kâmil, **Kur'an'da bulunmayan yeni bir dinî makamdır.**

Kur'an'ın gerçek anlamının da bu nuru taşıyan **İnsan-ı Kâmil'de** bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu ifade çok önemlidir. Kur'an bunu söylemez.
Kur'an Allah'ın kelamıdır. İnsan-ı Kâmil'in ontolojik içeriği değildir.
Bu, Cîlî'nin İnsan-ı Kâmil öğretisine çok yakındır.

G) "Kur'an'a "mana vermek" Peygamber soyuna mahsustur."

Kur'an peygamberin görevini şöyle tanımlar. **5:99** "Peygamber'e düşen yalnızca tebliğdir." **88:21-22** "Sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin." Peygambere bile verilmeyen sürekli yorum otoritesinin, Kur'an'da adı geçmeyen başka kişilere verildiğini söylemek, **Kur'an tarafından desteklenmemektedir.** Bu görüş, Kur'an'da bulunmayan yeni bir dinî otorite oluşturmaktadır.

"Kur'ân'a mânâ vermek… Peygamberimizin temiz soyuna mahsus İlâhî bir bağıştır" cümlesi ise bölümün en problemli noktalarından biridir. Çünkü ***Kur'an'da anlamı açıklama yetkisi soy bağına tahsis edilmez***. Kur'an tekrar tekrar bütün muhataplarını düşünmeye, akletmeye, öğüt almaya çağırır. Peygamber bile insanların üzerinde zorlayıcı bir bekçi olarak konumlandırılmaz; **görevi tebliğdir**. Böyle bir metinde, Kur'an'ın gerçek anlamını belirli bir soy veya imam zincirine tahsis etmek, Kur'an'ın genel hitap ve sorumluluk düzeniyle yapısal çelişki oluşturur. Bir İnsan-ı Kamil bulamadık ise Kuran'ı anlayamayacağız demek ki! "O halde ben sorumlu değilim" diyen birini Tanrı nasıl yargılayacak? Bu durumda, Tanrı, Kuran kitabının başında, Kuran Kullanma Talimatı olarak: ***"İnsan-ı Kamil yardımıyla okunur!"*** diye belirtmesi gerekmez miydi?

Kur'an şunu söyler. Düşünün. Akledin. Tedebbür edin. Anlayın. Bu emirler bütün müminlere yöneliktir. *Kur'an hiçbir yerde şunu söylemez. Kur'an'ın gerçek manasını yalnız benim soyum bilir.* Bu, Kur'an'da bulunmayan bir öğretidir.

H) "Kur'an'ın "manası" "sözcüklerden" oluşmaz."

Bu, metnin satır aralarında sürekli hissediliyor.
Yani kelimeler ↓ işaret ↓ gerçek mana ↓ başka yerde.
Kur'an ise şunu söyler. Bunlar apaçık Arapça ayetlerdir.
Dolayısıyla Kur'an 'sözcükleri' anlamın taşıyıcısı olarak görür.
Bu metin ise 'sözcükleri' yalnızca sembol olarak görmeye başlıyor.
Burası İbnü'l-Arabî ve Batınî geleneklerin çok tipik özelliğidir.

["Burada, Kur'an'ı normal insanlar anlayamaz noktasına getiriyorlar; sonra da 'Kur'an'a mana vermek' diye yeni bir alan açıyorlar." Mana "sözcüklerin bir araya getirilerek oluşturulan cümlenin bütünlüğünden" 'kendi kendine' çıkmalı değil

miydi? Şayet öyle değil ise, siz bu cümleleri okurken anlamamanız lazım, zira benim bu sözlerin altına hangi manaları "gizlediğimi" bilmiyorsunuz !

Bunlar-ı bir İnsan-i Kamil-i ☺ Lisan-i Kelime-i Sormanız-i Lazım-i Değil m-i.

Espri bir yana, Kur'an'ın kendi daveti şu şekildedir: Kur'an'ın bütün muhataplarını düşünmeye, anlamaya ve öğüt almaya çağırır. Elbette Kur'an'ın bazı ayetlerinin daha derin ilmî tartışmalar gerektirdiği kabul edilir; ancak bu, kitabın genel mesajının anlaşılmasının belirli bir zümrenin tekelinde olduğu anlamına gelmez. (Nedim)]

I) "Kur'an'da bütün ilimler vardır."

Bu cümle çok tartışılmıştır. Kur'an 6:38 ve 16:89 ayetleri nedeniyle bazı âlimler bunu kabul etmiştir. Ancak iki farklı yorum vardır.

Birinci yorum: **Bütün ilimler açıkça Kur'an'dadır.(*ilim'in o günkü anlamı, bir şeyi bilmek, cehl, zan karşıtı anlamındadır, fizik, kimya değil Nedim)***

"Kur'an'dan bütün fenler çıkar." Cümlesi doğru değildir. Kur'an bilim üretmek için inmediğini kendisi gösteriyor. Kur'an amaç olarak hidayeti (doğru yolu gösterme) öne çıkarıyor. Bilim ondan (*ilham)* esinlenme anlamında yararlanabilir. Ama mikroskop, kuantum fiziği Kur'an'dan çıkarılamaz.

İkinci yorum: Kur'an insanın hidayeti için gerekli esasları içerir. Ben ikinci yorumu Kur'an'ın bütününe daha yakın görüyorum. Çünkü Kur'an bir fizik kimya biyoloji kitabı olduğunu söylemez.

3. Atıf yapılmamış kaynaklar

Kuran bölümünde kaynak olarak atıf yapılmamış birçok düşüncenin izleri yazarın orijinal üretimi gibi sunulmaktadır.

Kur'an'ın gerçek manasını yalnız ehli bilir. ↓ İbnü'l-Arabî ↓ Fusûs ↓ Fütûhât (Bu kaynaklarda geçer)

İnsan ↓ Levh-i Mahfuz ↓ Cîlî (Bu kaynaklarda geçer)
Kur'an ↓ İnsan-ı Kâmil ↓ Konevî (Bu kaynaklarda geçer)

Telâub-u Hurûf (Bu, yalnız İbnü'l-Arabî değil. Hurûfilik ve harf sembolizmi geleneğini de çağrıştırıyor.)

Yeni Platonculuk Bu bölümde öncekiler kadar belirgin değilse de

Hakikat ↓ Kelimelerin arkasındadır. ↓ Gerçek mana ↓ sembollerin ötesindedir.

"Mana vermek" ifadesi de metodolojik olarak sorunludur. Eğer kastedilen metnin dilsel anlamını açıklamaksa bu tefsirdir. Fakat burada anlam, lafızdan, bağlamdan ve ortak dil zemininden koparılarak özel bir batınî otoriteye bağlanmaktadır. Bu durumda artık metin açıklanmamakta; metnin üstüne, denetlenmesi zor yeni bir anlam sistemi kurulmaktadır.

Bu, Plotinos'un sembolik okuma yöntemine yakındır.

Kur'an Bölümü Nihai Değerlendirme

Bu bölümün girişinde Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilen son ilâhî kitap olduğu, Arapça nazil olduğu ve hidayet kaynağı olduğu gibi klasik İslâmî kabuller tekrar edilir. Bunlar bölümün ayırt edici tezi değildir.

Bölümün asıl tezi, daha sonra kurulan şu yapıdır: Kur'an'ın gerçek manası doğrudan metinden ve herkesin anlayışından elde edilemez; te'vil ilmi özel kullara verilmiştir; bu mana İnsan-ı Kâmil'de, Peygamber varisinde ve vaktin imamında görünür. Metin bunu açıkça "Te'vil ilmini bilmeyen bir kimsenin Kur'ân'dan tam bir mânâ çıkarması mümkün değildir" diyerek başlatır, ardından bu ilmin herkese verilmediğini, kalbin ilham mahalli olması gerektiğini söyler.

Bu nedenle bölümün Asıl Problemi, ***Kur'an'ın anlam ve otorite modelini*** yeniden kurmasıdır. Kur'an kendisini Arapça, anlaşılabilir, üzerinde düşünülmesi gereken bir hitap olarak sunar; "akledesiniz diye -Arapça bilenlere- Arapça Kur'an kıldık" gibi ayetleri zaten metin de aktarır. Buna rağmen aynı bölüm, Kur'an'ın "tam manasını" özel te'vil ehline bağlayarak, metnin anlaşıla bilirliğini fiilen hiyerarşik bir **otoriteye** devreder.

En kritik önerme şudur: "Kur'ân'ın Levh-i Mahfûzu insandır… Kur'ân'ın mânâsı Risalet Nurudur… Peygamberin vârisi olan zat, tercümeye gelmeyen Kur'ân'ın mânâsını söyler." Bu ifade Kur'an'ın kendi metinsel anlam anlayışından ayrılır. Kur'an'da Levh-i Mahfuz, insan değil, ilahî koruma ve kayıt bağlamında zikredilir. Burada ise kavram insana, oradan da özel otoriteye taşınmaktadır.

Bölümün bir başka iddiası da Kur'an'da bütün ilim ve fenlerin mevcut olduğu düşüncesidir. Metin, "ilk yaratılıştan hayatın son anına kadar… ilimler, fenler ve güzel sanatlar Kur'ân'da mevcuttur" der. Bu, Kur'an'ın hidayet kitabı oluşunu teknik-ansiklopedik bir bilgi deposu hâline genişletir. Kur'an'ın insanı düşünmeye, doğayı gözlemlemeye ve ibret almaya çağırması başka bir şeydir; bütün bilimlerin teknik içerik olarak Kur'an'da bulunduğunu iddia etmek başka bir şeydir.

Kaynak Haritası: *Kur'an'dan Sonraki Yolculuk - Bu Düşünceler Nereden Geliyor?*

İddia	Kur'an	Hadis	Kelâm	Ekberî/Tasavvufî Gelenek	Felsefî/ Hurûfî Etki	Değerlendirme
Te'vil herkesin bilemeyeceği özel ilimdir	Zayıf	Tartışmalı	Kısmen	Güçlü	Kısmen	Problemli
Kur'an'ın gerçek manasını İnsan-ı Kâmil/vaktin imamı söyler	Yok	Zayıf	Zayıf	Çok güçlü	Kısmen	Yapısal Çelişki
Kur'an'ın Levh-i Mahfuzu insandır	Yok	Yok	Zayıf	Güçlü	Kısmen	Kur'anî karşılığı zayıf
Kur'an'a mana vermek Peygamber soyuna mahsustur	Yok	Zayıf/tartışmalı	Zayıf	Güçlü	Kısmen	Çok problemli

Kaynak Haritası: *Kur'an'dan Sonraki Yolculuk - Bu Düşünceler Nereden Geliyor?*

İddia	Kur'an	Hadis	Kelâm	Ekberî/Tasavvufî Gelenek	Felsefî/ Hurûfî Etki	Değerlendirme
Kur'an'da bütün fenler vardır	Yoruma açık	Zayıf	Tartışmalı	Güçlü	Kısmen	Aşırı genişletme

Nihai Hüküm

Bu bölüm, Kur'an'ı tanıtan tarafsız bir bölüm değildir. Kur'an'ın anlamını metnin lafzı, dili ve bütün muhataplara açık hidayet yapısından uzaklaştırarak özel te'vil ehline, İnsan-ı Kâmil'e, Peygamber varisine ve vaktin imamına bağlayan hiyerarşik bir bilgi modeli kurmaktadır. Bu nedenle bölüm, Kur'an hakkında konuşuyor görünse de, sonuçta Kur'an'ın anlam, otorite ve bireysel sorumluluk yapısını ciddi biçimde yeniden tanımlamaktadır.
Yazar, Kur'an'ın sahibini –*YALANCI*- konumuna düşürdüğünün umarım farkında değildir!
Allah bu "*İman Nuru ve Gerçek Ahlak*" kitabını yazanı, okuyanı, elinde tutanı, basanı, dağıtanı.. bütün cümle alemin günahlarını bağışlasın.

Kur'an'ın gerçek anlamı doğrudan metinden öğrenilemez; bu anlam ancak te'vil ilmine sahip özel kişiler tarafından açıklanabilir.

Bu nedenle bölümün esas tartışılması gereken kısmı Kur'an hakkında verdiği giriş bilgileri değil, Kur'an'ın anlaşılması için kurduğu yeni bilgi ve otorite modelidir.

4. Tarihsel Arka Plan

Bu bölümde *kullanılan temel kavramların büyük kısmı* ***Kur'an*** *kaynaklı değildir*.
İnsan-ı Kâmil kavramı sistemli biçimde ***13. yüzyılda Muhyiddin İbnü'l-Arabî*** tarafından geliştirilmiş, daha sonra ***14-15. yüzyılda Abdülkerim el-Cîlî*** tarafından ayrıntılı bir (soyut) metafizik sisteme dönüştürülmüştür. Kur'an'da böyle bir makam bulunmamaktadır.

Nur-u Muhammedî (*Muhammediyet Nuru*) veya **Hakikat-i Muhammediyye** (Hakikat, tek başına geçtiğinde bile ima edilen) düşüncesi de Kur'an'ın açık öğretisi değildir. Bu anlayış, erken tasavvuf döneminde gelişmiş, daha sonra *özellikle* **Ekberî** gelenekte merkezî **bir metafizik ilke hâline gelmiştir.**

Ekberî Gelenek Nedir?

"Ekberî" kelimesi, **Muhyiddin İbnü'l-Arabî**'nin "***eş-Şeyhü'l-Ekber***" (En Büyük Şeyh) unvanından gelir. Ekberî gelenek, *İbnü'l-Arabî'nin kurduğu metafizik sistem*i devam ettiren düşünce okuludur. ***Başlıca temsilcileri:*** **Sadreddin Konevî, Müeyyidüddin Cendî, Dâvûd el-Kayserî, Abdürrezzâk Kâşânî, Abdülkerim el-Cîlî olarak** özellikle Osmanlı ***medreselerinde ve tarikatlarında*** bu gelenek büyük etki bırakmıştır.

Ekberî geleneğin üzerine kurulduğu temel kavramlar, bu kavramların sistemdeki görevi, Yeni Plantonculuk döneminde Yunan varlık ontolojisinden devşirildiği ve karşılığı olan kavramlar ve bu kavramların basılı olduğu temel kaynaklar, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ekberî Gelenek kavramı	İşlevi- görevi	Yeni Platonculuktaki karşılığı veya Benzeri	Başlıca Kaynak
Hakikat-i Muhammediyye	İlk yaratılan hakikat.	Nous (İlâhî Akıl)	Enneads V-VI
Nur-u Muhammedî	Kâinatın başlangıcı kabul edilen ilahî nur.	İlk sudûr eden ışık	Enneads
Feyz-i Akdes	İlk ilahî taşma (emanasyon).	Bir'den ilk taşma (emanation)	Enneads V.2
Feyz-i Mukaddes	Varlığın dış dünyada ortaya çıkışı.	Nous'tan Ruh'a ve varlığa taşma	Enneads
A'yân-ı Sâbite	Varlıkların Allah ilmindeki ezelî hakikatleri.	İdealar (Forms)	Enneads; Timaeus
İnsan-ı Kâmil	İlahî isimlerin en mükemmel aynası.	Mikrokozmos (Microcosm)	Corpus Hermeticum; Yeni Platoncu yorumlar
Tecellî	Allah'ın isim ve sıfatlarının varlıkta görünmesi.	Bir'in görünüşleri	Enneads
Vahdet-i Vücûd	Gerçek varlık yalnız Allah'tır.	Bir (The One)	Enneads
Keşif (ilham)	Bilginin doğrudan kalbe gelmesi.	Noesis (doğrudan sezgisel bilgi)	Plotinus'un mistik bilgi anlayışı
Te'vil	Ayetin bâtınî anlamına ulaşma yöntemi.		

Ekberî gelenekte BİLGİ şu şekilde oluşur.

Burada akıl ikinci plandadır. Keşif ve ilham daha üst bilgi kaynakları kabul edilir.
İslam Düşüncesine Olumlu etkileri olduğu düşünülen yönler: Tasavvuf düşüncesini sistemleştirmiştir. Varlık felsefesi geliştirmiştir. İslam sanatını ve edebiyatını etkilemiştir. Osmanlı düşünce dünyasında güçlü iz bırakmıştır.
Diğer eleştirilen yönleri: * Kur'an'da bulunmayan *metafizik (soyut) kavramlar üretmesi*. *Keşif ve ilhamı bilgi kaynağı hâline getirmesi. * Dinî otoriteyi belirli manevî şahsiyetlerde yoğunlaştırması. * Kur'an'ın açık anlamı yerine bâtınî anlamı öne çıkarması. *Yorumu zaman zaman metnin önüne geçirmesi. ** Ve ***Aklı bir tarafa bırakması ile en büyük hatayı yaparak islam toplumlarının diğer insan topluluklarından geri kalmalarına neden olmuştur.***

Ekberi geleneğin güçlü yanı, Kur'an'ın manevî yönünü derinleştirmeye çalışır.Temel varsayımı *Kur'an'ın açık anlamının ötesinde, seçilmiş kişilerin ulaşabileceği daha derin hakikatler vardır düşüncesidir*. Oysa bu varsayım Kur'an'dan açık biçimde temellendirilmesi zordur. Zira, Kur'an; "Düşünün." "Akledin." "Öğüt alın." derken, Ekberî sistem; "*Hakikate ulaşmak için keşif, ilham ve İnsan-ı Kâmil gerekir*." demektedir. İşte tartışmanın merkezinde bu fark bulunmaktadır.

Bâtınî yaklaşımda asıl anlamın zahirde değil, bâtında olduğu kabul edilir. Zahir yalnızca kabuktur. Gerçek bilgi gizlidir. Bu gizli bilgiye ise herkes ulaşamaz. Özel kişiler ***imam, *veli, *mürşid, *İnsan-ı Kâmil*** vb ulaşabilir. Tarih boyunca özellikle bazı *Şiî-Bâtınî hareketlerde* ve daha sonra ***bazı tasavvuf ekollerinde*** etkili olmuştur. **İşârî (işaret yoluyla yapılan)** tefsir, ayetin açık anlamını inkâr etmeden, onun yanında daha derin manevî anlamlar da bulunduğunu savunan yorum yöntemidir. Örneğin; Kur'an'da geçen "nur" kelimesini sadece ışık olarak değil, ilahî hakikatin sembolü olarak yorumlamak işârî yorumdur. Bu tefsir yönteminin özelliği, 1) Zahirî anlamı reddetmez, 2) İkinci bir anlam katmanı önerir, 3)Bu ikinci anlamı kesin hüküm olarak değil, manevî işaret olarak sunması beklenir. İlk dönem sûfîlerinin çoğu bu yöntemi kullanmıştır.

Tarihçiler, **İbnü'l-Arabî'nin** sisteminin yalnız Kur'an ve hadislerden değil, aynı zamanda farklı düşünce gelenekleriyle temas hâlinde geliştiğini de tartışırlar. Araştırmalarda özellikle şu etkiler üzerinde durulur: **Yeni Platonculuk (Neoplatonizm):** sudûr (emanation), varlık mertebeleri ve birlik düşüncesi. **Hermetik gelenek:** insanın kozmik merkez oluşu ve sembolik bilgi anlayışı. **Gnostik akımlar:** zahir-bâtın ayrımı ve gizli bilgi (gnosis) fikri. **İslam tasavvufu:** zühd, keşif ve velayet anlayışı. **Kelâm ve İslam felsefesi:** kavramsal çerçeve ve metafizik tartışmalar. Modern araştırmacılar bu etkilerin derecesi konusunda farklı görüşlere sahiptir; ancak İbnü'l-Arabî'nin özgünlüğü, bu unsurları *Kur'anî kavramlarla yeniden yorumlayarak kapsamlı bir metafizik sistem* hâline getirmesinde görülür.

Ancak Kur'an bu basamaklardan hiçbirini dinî otorite olarak tanımlamamaktadır. Bu nedenle bölüm, Kur'an'ı açıklamaktan çok, **Kur'an'ın üzerine yeni bir yorum sistemi kurmaktadır. Özellikle Kur'an Bölümünde kullanılan kavramların büyük kısmı Kur'an'da olmayan kelime terminolojisinin *Ekberî metafiziğin kavram* dağarcığından geldiği görülmektedir. Örneğin Kur'an'ın gerçek manasını yalnız seçilmiş kişilerin bileceği** anlayışı batınî yorum geleneklerinde ve bazı tasavvuf ekollerinde geliştirilmiş olup, Kur'an'ın açık metninden doğrudan çıkarılamamaktadır. **Dolayısıyla bölümdeki temel kavramlar, Kur'an'ın kavramları olmaktan çok, sonraki tasavvuf metafiziğinin (soyutlaması) kavramlarıdır**.

Bu kavramlar aşağıda tek tek ele alınacaktır:

- **Hakikat-i Muhammediyye [*Allah'ın isimleri yaratması*] ↔ Nous (İSİM)**

Bu **İbnü'l-Arabî**'de: İlk yaratılan hakikattir ve bütün peygamberlerin kaynağıdır. Neden Muhammed! Neden **Adem** değil? Yada Neden **İbrahim** değil? Hiçbir açıklama belirtilmemektedir. Muhammed son peygamber, ama Adem ilk peygamber. Adem'in çocukları tüm insanlık, Muhammed'in çocukları (Al'i beyt, Al-i Muhammed) / ashabı / yolundan gidenler daha belirgin.

Plotinus'ta: **Bir (The One) ↓ Nous** ↓ World Soul Nous - evrenin ilk aklıdır.
Bütün ***idea***lar burada bulunur. Bütün ***varlık*** onun aracılığıyla oluşur.
Bu nedenle birçok araştırmacı, ***Hakikat-i Muhammed*iyye ile *Nous*** arasında ciddi benzerlik görmektedir. Fakat **İbnü'l-Arabî**, bunu ***Muhammed merkezli*** hale getirmiştir.

A'yân-ı Sâbite ↔ İdealar

Bu benzerlik en açık olanıdır.
Platon'da **İdealar ezelîdir**. Değişmez. **Asıl gerçekliktir**.
İbnü'l-Arabî'de **A'yân-ı Sâbite** Allah'ın ilmindeki değişmez **hakikatlerdir**.
Bunlar yaratılmış değildir, yani henüz **dış dünyaya çıkmamışlardır**.
Oldukça benzer yapı.

Feyz-i Akdes ↔ Emanation

Plotinus yaratılış yerine emanation (taşma) fikrini kullanır.
Plotinus Bir taşar. ↓ Nous oluşur. ↓ Ruh oluşur. ↓ Madde oluşur.
İbnü'l-Arabî Feyz-i Akdes ↓ Feyz-i Mukaddes ↓ Tecellî şeklinde anlatır.
Terminoloji değişmiştir.
Yapısal benzerlik oldukça dikkat çekicidir.

İnsan-ı Kâmil ↔ Mikrokozmos

Bu daha çok Hermetik ve Yeni Platoncu geleneğin ortak etkisi olarak değerlendirilir.
İnsan (küçük evrendir) --->> Evren (büyük insandır).
İbnü'l-Arabî İnsan-ı Kâmil'i (Allah'ın isimlerinin tam aynası) olarak tanımlar.
Bu düşünce, Corpus Hermeticum geleneğiyle de ilişkilendirilmektedir.

Peki İbnü'l-Arabî bunları doğrudan Plotinus'tan mı almıştır ? Doğrudan Plotinus'u okuduğunu gösteren bir delil yoktur. Fakat 10-12. Yy'da İslam dünyasında Yeni Platoncu eserler Arapçaya çevrilmişti. Bunlardan en önemlisi büyük ölçüde Plotinus'un Enneadlar'ının Arapçaya uyarlanmış hâlidir. (İlginç olan,**"Aristoteles'in Teolojisi"** (Theology of Aristotle) adlı eser olarak çevrilmiş ancak bu eser aslında Aristoteles'in değildir.) Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'nin Yeni Platoncu kavramlarla dolaylı olarak karşılaşmış olması oldukça muhtemeldir. Modern İslam düşüncesi araştırmalarında genel kabul gören görüş, **İbnü'l-Arabî'nin Kur'an, hadis, tasavvuf, kelâm, İslam felsefesi ve Yeni Platoncu mirası kendi sisteminde yeniden yorumladığı** yönündedir.

Bu etkiler hangi eserler aracılığıyla geldi?

İbnü'l-Arabî'nin geliştirdiği metafizik sistem ile Yeni Platoncu gelenek arasında dikkat çekici kavramsal ve yapısal benzerlikler bulunmaktadır. Modern araştırmalar, bu benzerliklerin İslam dünyasında dolaşımda olan Yeni Platoncu ve Hermetik mirasın dolaylı etkileriyle açıklanabileceğini belirtmektedir. Başlıca metinler şunlardır: Enneads (dolaylı olarak Arapça uyarlamalarla), Theology of Aristotle, Liber de Causis (Arapça: Kitâbü'l-Hayr el-Mahz) , Corpus Hermeticum, Timaeus (özellikle dolaylı etkileriyle)

Kur’an Bölümünün Kurduğu Ontoloji

Bu bölümde kullanılan kavramlar birbirinden bağımsız değildir. Her biri, tek başına bir fikir değil, aynı düşünce sisteminin zorunlu parçalarıdır. Yazar önce Kur'an'ın ilahî kitap olduğunu kabul etmekte, ardından **Kur'an'ın tek başına yeterli olmadığı varsayımını** kurmaktadır. Bu noktadan sonra yeni kavramlar devreye girmektedir.

5. Sonuç

Bu bölümde Kur'an hakkında verilen, Arapça indiği, tarihî bilgiler büyük ölçüde doğrudur. Ancak bölümün asıl tezi Kur'an'ın tarihini anlatmak değildir. Asıl tez, Kur'an'ın anlaşılması için ***Kur'an'da bulunmayan yeni dinî otoriteler*** oluşturmaktır. ***İnsan-ı Kâmil, Nur-u Muhammedî, Kur'an'ın Levh-i Mahfuzu'nun insan olması, Kur'an'ın gerçek manasını yalnız Peygamber varisinin açıklaması*** gibi iddialar **Kur'an'da yer almamaktadır**. Kuran’da yer almayan kavramlar ile Kur’an’ı açıklamak, anlamlandırmak nasıl mümkün olabilmektedir? Bu kavramlar tarihsel olarak ***herhangi bir somut çıktı üretmeyi başaramamış*** tasavvuf düşüncesinde geliştirilmiş kavramlardır; **Kur'an'ın açık öğretisi değildir**.

Bu bölüm, Kur'an'ın öğretilerini açıklamakla yetinmemekte; Kur'an'da bulunmayan yeni kavramlar ve yeni dinî otoriteler ekleyerek Kur'an'ın ortaya koyduğu din anlayışını genişletmektedir. Bu nedenle bölümün temel iddiaları, Kur'an merkezli bir değerlendirmede bağlayıcı dinî öğreti olarak temellendirilememektedir.

Sonuç olarak bu bölüm, Kur'an'ı tanıtmaktan çok, Kur'an'ın üzerine yeni bir dinî yorum sistemi inşa etmektedir. Bu sistem Kur'an'dan doğrudan temellendirilemediği için, Kur'an merkezli bir değerlendirmede bağlayıcı dinî öğreti olarak kabul edilemez.

[**Oysa DİN, iyi bir mantık, biyolojik ve psikolojik antropoloji (insan tarihi), fiziksel evren bilgisi ve tarihsel metodoloji gerektiren ciddi bir çalışma alanıdır**. Çünkü Din inanç üzerine kuruludur (İslamda sadece 5 inanç vardır, -Allah, Melekler, Peygamberler, Kitaplar, Hesap Günü) altıncısı yoktur! inançlar İman haline gelir, ve İMAN’ın yaptırım gücü vardır, O nedenle birey istediği kişiden bilgi alabilir, ama asla direksiyonu kimseye bırakmamalıdır: Zira Hesap Gününde sorgulama bire bir olacaktır].

GPT-Sayfa 27-35. KUR’AN (2.VERSİYON), İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

A. KUR'AN BÖLÜMÜNÜN ANALİTİK İNCELEMESİ

Giriş

- Bu bölüm ilk bakışta Kur'an-ı Kerim'i tanıtmakta ve onun Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilen son ilahî kitap olduğunu anlatmaktadır. Kur'an'ın Arapça olarak vahyedildiği, insanlara hidayet rehberi olduğu ve Allah'ın kelamı olduğu yönündeki ifadeler, Kur'an'ın kendi beyanlarıyla büyük ölçüde uyumludur.
- Ancak metin dikkatle incelendiğinde, amacının yalnızca Kur'an'ı tanıtmak olmadığı görülmektedir.
- Yazar, Kur'an'ın gerçek anlamının doğrudan metinden öğrenilemeyeceğini;
- bunun ancak te'vil ilmine sahip,
- ilhamla desteklenmiş,
- Peygamber varisi kabul edilen seçilmiş kişiler tarafından açıklanabileceğini ileri sürmektedir.

- Böylece Kur'an'ın etrafında yeni bir bilgi ve otorite sistemi kurulmaktadır.

Bu nedenle bu inceleme, metni yalnızca ayetlerle karşılaştırmakla yetinmeyecektir.
Öncelikle yazarın kurduğu düşünce sistemi ortaya konacak; daha sonra bu sistem Kur'an'ın kendi bilgi anlayışıyla karşılaştırılacak; ardından tarihsel kökenleri, kullandığı kavramların kaynakları, mantıksal ve epistemolojik yapısı analiz edilecek; son olarak da Kur'an açısından genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Bölümün Ana Tezi

Bu bölümün temel iddiası şudur:
Kur'an ilahî bir kitaptır; ancak gerçek anlamı lafzında değil, te'vilinde gizlidir.
Bu te'vil herkese açık değildir;
yalnızca ilham ve manevî yetki sahibi seçilmiş kişiler tarafından bilinebilir.
Bu düşünce, birbirini tamamlayan şu kavramlar üzerine kurulmaktadır:

- **Kur'an'ın zahiri ve batını,**
- **Te'vil,**
- **İlham,**
- **Levh-i Mahfuz,**
- **Risalet Nuru,**
- **Peygamber varisi,**
- **İnsan-ı Kâmil,**
- **Vaktin imamı.**

Bu kavramlar bağımsız değildir; aynı epistemolojik sistemin parçalarıdır.

2. Yazarın Kurduğu Bilgi Sistemi

Metnin kurduğu sistem aşağıdaki mantık zinciri üzerine oturmaktadır:
↓**Allah**
↓**Kur'an**
↓Kur'an'ın **gerçek anlamı herkes tarafından bilinemez**.
↓**Te'vil gerekir**.
↓**Te'vil herkese verilmez**.
↓**İlham gerekir.**
↓**Levh-i Mahfuz'un hakikati** insandadır.
↓**Kur'an'ın manası Risalet Nurudur**.
↓**Bu nur Peygamber varisinde** bulunur.
↓**İnsan-ı Kâmil** *Kur'an'ın gerçek anlamını temsil eder.*
↓Mümin **Kur'an'ı bu otorite aracılığıyla öğrenir.**
Bu yapı gösteriyor ki
Metnin asıl konusu Kur'an değil, **Kur'an'a ulaşma yöntemidir.**

3. Kur'an ile Karşılaştırma

Bu bölümdeki temel iddialar
Kur'an'ın açık ifadeleriyle karşılaştırıldığında bazı önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

a) "Kur'an'ın gerçek anlamını herkes anlayamaz."

Kur'an ise şöyle der:
"Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?" (Kamer 54:17)

Kur'an kendisini insanların öğüt alabilmesi için kolaylaştırılmış bir kitap olarak tanıtır. Metin ise gerçek anlamın yalnızca belirli kişilere açık olduğunu ileri sürmektedir.

Değerlendirme

Burada Kur'an'ın doğrudan muhatap aldığı insan ile Kur'an arasına yeni bir yorum makamı yerleştirilmektedir.

b) "Kur'an'ın gerçek anlamı te'vil ile bilinir."

Kur'an şöyle buyurur:
"Bu sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır ki ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar." (Sâd 38:29)
Kur'an, insanları ayetler üzerinde düşünmeye davet eder; bu davet herhangi bir seçilmiş sınıfla sınırlandırılmaz.

Değerlendirme

Metin, düşünmeyi ikinci plana iterek te'vili belirleyici bilgi yöntemi hâline getirmektedir.

c) "İlham Kur'an'ı anlamanın şartıdır."

Kur'an ise bilgi ölçüsünü şöyle belirler:
"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme." (İsrâ 17:36)
"Onların çoğu ancak zanna uyar. Zan ise hakikat karşısında hiçbir şey ifade etmez." (Yûnus 10:36)
Kur'an'da bilgi; vahiy, akıl, delil ve tefekkür üzerine kuruludur. İlham, kişisel bir tecrübe olabilir; ancak Kur'an onu (ilhamı) dinî bilginin genel ölçüsü olarak sunmaz.

d) "Levh-i Mahfuz insandır."

Kur'an ise Levh-i Mahfuz'u şöyle tanımlar:
"Hayır! O şerefli bir Kur'an'dır; korunmuş bir levhadadır." (Burûc 85:21-22)
Kur'an Levh-i Mahfuz'un insan olduğunu söylemez.

Değerlendirme

Metin, Kur'an'daki bir kavrama yeni ve metafizik bir anlam yüklemektedir.

e) "Kur'an'ın manası Risalet Nurudur."

Kur'an şöyle der:
"Biz onu akledesiniz diye Arapça bir Kur'an yaptık." (Zuhruf 43:3)
Kur'an, anlamını ***dil üzerinden*** kurar. Metin ise anlamı ***"Risalet Nuru"*** adı verilen metafizik bir kavrama bağlamaktadır.

4. Mantıksal Analiz

Metnin mantık zinciri şu şekildedir:

- Kur'an derindir.
- Derin olduğu için herkes anlayamaz.
- O hâlde te'vil gerekir.
- Te'vil herkese verilmez.
- O hâlde seçilmiş kişiler gerekir.

İlk iki önerme tartışılabilir olmakla birlikte, "te'vil yalnız seçilmiş kişilere verilmiştir" sonucu Kur'an'ın açık ifadelerinden zorunlu olarak çıkmamaktadır.
Dolayısıyla burada mantıksal bir sıçrama bulunmaktadır.

5. Semantik Analiz

Metinde bazı Kur'an kavramlarının anlamı **genişletilmektedir.**

Kur'an'daki anlam	Metindeki anlam
Levh-i Mahfuz	İnsan
Te'vil	Seçilmiş kişilere mahsus ezoterik bilgi
Kur'an'ın anlamı	Risalet Nuru
Hidayet	Manevî tecrübe ve ilham yoluyla ulaşılan hakikat

Bu anlamlar Kur'an'ın kullandığı anlamlarla birebir örtüşmemektedir.

6. Epistemolojik Analiz

Kur'an'ın bilgi sistemi şöyledir:	**Metnin bilgi sistemi ise şöyledir:**
↓ Allah ↓ Vahiy ↓ Kur'an ↓ Akletme ↓ ↓ ↓ İnsan (Bağımsız)	↓ Allah ↓ Kur'an ↓ Te'vil ↓ İlham ↓ Peygamber varisi ↓ İnsan-ı Kâmil ↓↑ İnsan(Bağımlı) şirk riski!

İki sistem arasındaki temel fark, Kur'an ile insan arasına yeni **bilgi ve otorite** basamaklarının eklenmesidir.

7. Tarihsel Bağlam

Bu bölümde kullanılan kavramların önemli bir kısmı Kur'an terminolojisi değildir. Bunlar, İslam düşünce tarihinin sonraki dönemlerinde gelişen **tasavvufî** ve işârî gelenek içinde sistemleşmiştir.

Özellikle şu düşünceler dikkat çekmektedir:

- Kur'an'ın zahir ve batın anlamları,
- Te'vilin seçilmiş kişilere mahsus olması,
- İnsan-ı Kâmil,
- Risalet Nuru,
- Peygamber varisi,
- Levh-i Mahfuz'un insan olarak yorumlanması.

Bu düşünceler özellikle **XII-XIII. yüzyıldan** itibaren **Ekberî gelenekte** sistematik hâle gelmiştir.

8. Metnin Benzeştiği Kaynaklar

Bu bölümün düşünce yapısı en çok şu gelenek ve eserlere benzemektedir:

- İbnü'l-Arabî – *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*
- İbnü'l-Arabî – *Fuṣûṣü'l-Ḥikem*
- Abdülkerim el-Cîlî – *el-İnsânü'l-Kâmil*
- Sadreddin Konevî
- İşârî tefsir geleneği
- Ekberî metafizik

Metinde bu kaynaklara açık atıf yapılmamakla birlikte, kullanılan kavramlar ve kurulan sistem **bu literatürle büyük ölçüde benzerlik** göstermektedir.

9. Güçlü Yönleri

Metin Bölümün ilk kısmı Kur'an'ın vahiy oluşunu, son ilahî kitap oluşunu, hidayet rehberi oluşunu ve insanları doğru yola çağırmasını doğru biçimde ifade etmektedir.
Bu yönüyle **metin Kur'an'ın temel öğretisiyle uyumludur**.

10. Temel Problem

Bölümün temel problemi, Kur'an'ı tanıtması değildir.
Temel problem, ***Kur'an'ın anlaşılmasını*** **Kur'an'ın açık ifadelerine değil*; te'vil, ilham, Peygamber varisi ve İnsan-ı Kâmil*** gibi Kur'an'da dinî otorite olarak tanımlanmayan kavramlara bağlamasıdır. Böylece Kur'an'ın üzerine ***yeni bir bilgi ve otorite sistemi inşa edilmektedir***.

Sonuç

Bu bölüm Kur'an'ı tanıtarak başlamakta, ancak ilerleyen sayfalarda Kur'an'ın etrafında yeni bir epistemolojik yapı kurmaktadır. Kur'an, kendisini doğrudan insanlara hitap eden, öğüt alınması için kolaylaştırılmış ve üzerinde düşünülmesi istenen bir kitap olarak tanıtır. Buna karşılık metin, Kur'an'ın gerçek anlamını yalnızca te'vil ilmine sahip, ilhamla desteklenen ve Peygamber varisi kabul edilen seçilmiş kişilerin bilebileceğini ileri sürmektedir.
Bu nedenle bölümün temel tartışması Kur'an'ın ilahî kitap oluşu değil, **Kur'an'ın anlaşılmasında yeni bir dinî otorite modeli kurulmasıdır.** Tarihsel olarak bu model, Kur'an'ın kendi terminolojisinden değil; işârî tefsir, Ekberî tasavvuf ve İslam düşüncesinin sonraki metafizik yorumlarından beslenmektedir.

Sonuç olarak metin, Kur'an'ı açıklamakla yetinmemekte; **Kur'an'ın üzerine tarih içinde gelişmiş yeni bir bilgi ve otorite sistemi inşa etmektedir**. Kitabın geri kalan bölümlerinde de görüleceği üzere, **İnsan-ı Kâmil, Ehlibeyt, Nur-u Muhammedî** ve benzeri kavramlar *bu sistemin* **birbirini tamamlayan parçalarıdır**.

B. Metnin KURAN BÖLÜMÜ'nün Tarihsel Bağlam Analizi

Bu bölüm ilk bakışta Kur'an'ın tanıtımını yapmaktadır. Ancak metnin ikinci yarısında kullanılan kavramlar dikkatle incelendiğinde bunların büyük kısmının Kur'an'ın kendi terminolojisinden değil, İslam düşünce tarihinde daha sonra gelişen tasavvufî ve işârî gelenekten geldiği görülmektedir.

Özellikle aşağıdaki iddialar *Kur'an'ın kendi ifadeleri olmaktan ziyade*
tarih içinde gelişmiş metafizik yorumların ürünüdür.

- Kur'an'ın gerçek anlamını herkes anlayamaz.
- Te'vil ilmi herkese verilmez.
- İlham, Kur'an'ı anlamanın şartıdır.
- Levh-i Mahfuz insandır.
- Kur'an'ın manası Risalet Nurudur.
- Peygamber varisi Kur'an'ın gerçek anlamını açıklar.
- İnsan-ı Kâmil Kur'an'ın hakikatini taşır.

Bu düşünceler VII. yüzyıldaki Kur'an metninde sistematik olarak bulunmaz. Büyük ölçüde III-VII. hicrî yüzyıllar arasında gelişen tasavvuf metafiziğinin ürünüdür.

Düşünce Tarihi İçindeki Yeri

Bu bölümde kullanılan kavramlar tek bir kaynaktan gelmemektedir.

Aksine birkaç farklı düşünce geleneğinin birleşmesiyle oluşmuştur.

Düşünce Geleneği	Metindeki Yansıması
Yeni Platonculuk	Varlığın katmanlar hâlinde açıklanması, hakikatin dereceli olması
Hermetik gelenek	Gizli bilginin seçilmiş kişilere verilmesi
Gnostik gelenek	Hakikatin herkese değil seçilmişlere ait olması
Şiî imamet düşüncesi	Peygamber varisi, yaşayan rehber
İşârî tefsir	Zahir–batın ayrımı
Ekberî metafizik	İnsan-ı Kâmil, Hakikat-i Muhammediyye, Levh-i Mahfuz anlayışı

Burada okuyucu ilk defa şunu görecektir.
Bu kavramlar birbirinden bağımsız değildir.
Hepsi aynı epistemolojiyi kurmaktadır.

Metnin En Çok Benzediği Kaynaklar

Bu bölüm bana en fazla şu eserleri hatırlatıyor.

1. İbnü'l-Arabî - el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye

Çünkü Aaşağıdaki kavramlar aynı sistem içinde bulunmaktadır.

- İnsan-ı Kâmil
- Hakikat-i Muhammediyye
- Peygamber varisliği
- Te'vil
- Levh-i Mahfuz anlayışı

2. Fusûsü'l-Hikem

Özellikle
↓Peygamberlerin
↓Kelimeler
↓Hakikatler
↓İnsan
ilişkisi.
Metindeki "*Kelimât-ı Müteşâbihât*" anlatımı bunu çağrıştırmaktadır.

3. Abdülkerim el-Cîlî - el-İnsânü'l-Kâmil

Kur'an'ın İnsan-ı Kâmil'de toplandığı düşüncesi,
Kur'an'ın manasının İnsan-ı Kâmil tarafından temsil edildiği fikri,
bu esere oldukça yakındır.

4. Kuşeyrî - İşârî tefsir anlayışı.

Özellikle
↓ zahir
↓ batın
↓ işaret
↓ hakikat
basamakları.

5. Sadreddin Konevî

Te'vil,
vahdet,
kevnî ilimler,
insan merkezli kozmoloji
bakımından ciddi benzerlik göstermektedir.

Kur'an ile Fark Nerede Başlıyor?

Bence kitabın en önemli sorusu budur.
Kur'an şunu söylüyor.
"Andolsun biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık." *(Kamer 54:17)*
Metin ise şunu söylüyor.
↓ **Te'vil ilmini herkes bilemez.**
↓ **Kalp ilham almalıdır.**
↓ **Peygamber varisi gerekir.**
↓ **İnsan-ı Kâmil gerekir.**
Yani Kur'an ↓ İnsan arasına yeni bilgi basamakları eklenmektedir.
İşte **tarih boyunca tartışılan konu da budur**.

Tarihsel İşlevi

Bu düşünceler neden ortaya çıktı?
Çünkü tasavvuf yalnızca **ahlâk** üretmek istemiyordu.
Aynı zamanda **kozmoloji** üretmek istiyordu.
↓Evren
↓Allah
↓İnsan
↓Vahiy
↓Bilgi
ilişkisini **açıklayacak büyük bir metafizik sistem** kurmaya çalıştı.
İbnü'l-Arabî ile birlikte bu sistem zirveye ulaştı.
Dolayısıyla bu kavramlar Kur'an'ı açıklamak için değil,
büyük bir metafizik sistemi tamamlamak için üretilmiştir..

Sonuç "Bu düşünce neden ortaya çıktı?"

Çünkü okuyucu **neyin yanlış olduğunu** değil, **neden ortaya çıktığını** anladığında, artık o düşünceye tekrar ihtiyaç duymaz.

EK-1 Kur'an'daki Kavramlar ile Tarihsel Olarak Gelişen Dinî Kavramların Karşılaştırmalı Analizi

Kavram	Kur'an'da geçiyor mu?	Kur'an'daki anlamı	Metindeki anlamı	İlk sistemleştiren	Tarihsel kaynak	Kur'an ile ilişkisi
İnsan-ı Kâmil	Hayır	—	Kozmik rehber	İbnü'l-Arabî / Cîlî	Ekberî tasavvuf	Kur'an'da bu ad ve görev tanımlanmaz.
Hakikat-i Muhammediyye	Hayır (terim olarak)	—	İlk yaratılan hakikat	Erken tasavvuf, Ekberî gelenek	Tasavvuf metafiziği	Kur'an'da bu kavramsallaştırma yoktur.
Nur-u Muhammedî	Hayır (terim olarak)	—	İlk nur	Tasavvuf	Hadis ve tasavvuf yorumu	Kur'an'da bu isim ve teori bulunmaz.
A'yân-ı Sâbite	Hayır	—	Varlıkların ezelî hakikatleri	İbnü'l-Arabî	Ekberî ontoloji	Kur'an'da yoktur.
Feyz-i Akdes	Hayır	—	İlk tecellî	Ekberî gelenek	Yeni Platoncu etkiler	Kur'an'da yoktur.
İnsan = Levh-i Mahfuz	Hayır	Levh-i Mahfuz korunmuş ilahî levhadır.	İnsan	İşârî yorum	Tasavvuf	Anlam kayması vardır.
Te'vil yalnız seçilmişlere mahsustur	Açık olarak hayır	Te'vil kelimesi geçer; böyle bir otorite sistemi kurulmaz.	Ezoterik yorum yetkisi	İşârî/Bâtınî gelenek	Tasavvuf	Kur'an'dan doğrudan çıkarılamaz.
Vaktin İmamı	Hayır	—	Yaşayan manevî otorite	Şiî ve tasavvufî gelenek	İmamet düşüncesi	Kur'an'da bu makam tanımlanmaz.

C. Kur’an Bölümündeki Temel Uyumsuzluklar

1. “Kur’an’ın tam manasını herkes çıkaramaz; te’vil özel kişilere verilmiştir.”

Metin şöyle diyor: “Te’vil ilmini bilmeyen bir kimsenin Kur’ân’dan tam bir mânâ çıkarması mümkün değildir… bu ilmi bazı kullarına mahsus kılmıştır.”
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Andolsun, biz Kur’an’ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?”
(Kamer 54:17)
Kur’an kendisini öğüt alınsın diye kolaylaştırılmış bir kitap olarak tanıtır. Eğer gerçek anlam ancak özel kişilere verilmişse, Kur’an’ın doğrudan insanlara “öğüt alın” diye seslenmesi anlamsızlaşır.
Hüküm: Bu iddia Kur’an’ın açık hitap düzenine uymaz. Kur’an ile insan arasına özel yorumcular koyar.

2. “Kalp ilhama mahal olmazsa kişi zanna tabidir.”

Metin, Kur’an’ı anlamada ilhamı merkezi hâle getiriyor; kalbi ilham yeri olmayan kişiyi zanna tabi kimse gibi gösteriyor.
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Onların çoğu ancak zanna uyar. Oysa zan, hakikat karşısında hiçbir şey ifade etmez.”
(Yûnus 10:36)
“Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme.”
(İsrâ 17:36)
Kur’an ölçüyü ilham değil, bilgi ve delil olarak koyar. İlham kişisel bir iç duyumdur; doğrulanabilir ortak ölçü değildir.
Hüküm: İlhamı dinî bilgi kaynağı yapmak Kur’an’ın bilgi ölçüsünü değiştirir.

3. “Kur’an’ın Levh-i Mahfuzu insandır.”

Metin açıkça “Kur’ân’ın Levh-i Mahfûzu insandır” demektedir.
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Hayır! O şerefli bir Kur’an’dır; korunmuş bir levhadadır.”
(Burûc 85:21-22)
Ayet, Kur’an’ın korunmuş levhada olduğunu söyler. “Levh-i Mahfuz insandır” demez.
Hüküm: Bu yorum Kur’an’dan çıkmaz. Kur’an’daki kavram insana taşınmıştır.

4. “Kur’an’ın manası Risalet Nurudur.”

Metin, “Kur’ân’ın mânâsı, risalet nurudur” diyerek Kur’an’ın anlamını metafizik bir nur kavramına bağlamaktadır.
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Biz onu akledesiniz diye Arapça bir Kur’an kıldık.”
(Zuhruf 43:3)
Kur’an, anlamını Arapça bir hitap olarak sunar. Metin ise anlamı kelimelerden alıp “Risalet Nuru” gibi Kur’an’da tanımlanmayan bir metafizik kavrama bağlar.
Hüküm: Bu, Kur’an’ın dil merkezli anlam yapısını değiştirir.

5. “Peygamber varisi/vaktin imamı Kur’an’ın tercümeye gelmeyen manasını söyler.”

Metin, Kur’an’ın gerçek manasını Peygamber varisi ve vaktin imamına bağlamaktadır.
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Peygamber’e düşen yalnızca tebliğdir.”
(Mâide 5:99)

“Sen ancak bir öğüt vericisin; onların üzerinde zorlayıcı değilsin.”
(Ğâşiye 88:21-22)
Peygamberin görevi bile tebliğ ile sınırlandırılırken, Kur’an’da adı geçmeyen “vaktin imamı”na Kur’an’ın gerçek anlamını belirleme yetkisi verilemez.
Hüküm: Bu iddia Kur’an’ın kurmadığı bir dinî otorite sistemi kurar.

6. “Kur’an İnsan-ı Kâmil’in istidadında mevcuttur.”

Metin, Kur’an’ın İnsan-ı Kâmil’in istidadında mevcut olduğunu ve gerçek manasının zahir sözlerle açıklanamayacağını söyler.
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır ki ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar.”
(Sâd 38:29)
Kur’an, ayetleri üzerinde insanların düşünmesini ister. “Kur’an’ın gerçek manası İnsan-ı Kâmil’dedir” diye bir makam tanımlamaz.
Hüküm: İnsan-ı Kâmil kavramı Kur’an’da yoktur. Bu kavramla Kur’an’a yeni bir yorum makamı eklenmektedir.

7. “Kur’an’da bütün ilim ve fenler vardır.”

Metin, “ilk yaratılıştan hayatın son anına kadar… ilimler, fenler ve güzel sanatlar Kur’an’da mevcuttur” demektedir.
Kur’an’ın karşı ölçüsü:
“Bu Kur’an, insanlara bir açıklama, sakınanlara da bir hidayet ve öğüttür.”
(Âl-i İmrân 3:138)
Kur’an kendisini fizik, kimya, biyoloji veya teknik bilimler kitabı olarak değil; hidayet, öğüt ve açıklama kitabı olarak sunar.
Hüküm: Kur’an’ın hidayet kitabı oluşunu bilim ansiklopedisine çevirmek aşırı yorumdur.

Genel Hüküm

Bu bölümün ilk kısmı Kur’an’ın vahiy, hidayet ve Arapça hitap oluşunu anlatırken Kur’an’la uyumludur. Fakat metnin ikinci kısmı Kur’an’ın anlaşılmasını te’vil, ilham, Risalet Nuru, İnsan-ı Kâmil, Peygamber varisi ve vaktin imamı gibi Kur’an’da dinî otorite olarak tanımlanmayan kavramlara bağlar.
Sonuç: Bu bölüm Kur’an’ı açıklamakla kalmaz; Kur’an’ın üzerine yeni bir bilgi ve otorite sistemi kurar. Kur’an bunu söylemez.
tüm sorduğum soruların cevaplarını kombine edip anlamlı bir birletirme ile vermen, başına giriş ve sonuç bölümü ekleyerek birleşik bir metin alabilir miyim?
Evet, hatta **kitabın bütün bölümlerinde standart olarak kullanacağımız formatın bu olması gerektiğini düşünüyorum.** Aşağıdaki metin, şimdiye kadar konuştuğumuz bütün analizleri tek bir akademik çerçevede birleştiren örnek bir bölüm girişidir.

KİTAP METNİ: EHLİBEYT

insanların Allah'tan en fazla korkanı ve ibadet edeni şüphesiz ki, soy, ilim ve kalb temizliği bakımından en büyük ve mükemmelleri olan Ehlibeyt yanı Peygamberimizin soyundan gelenlerdir. İmam Zeynelâbidin evlâdından devam etmekte olan bu yüce Ehlibeyt, Ebî Talip oğlu Ali oğlu Hüseyin soyundan ve Fâtıma Zehra Hazretlerinin tertemiz nesebinden Hazreti Muhammed'e açık ve doğru senetlerle ve Seyyid ünvaniyle aralıksız bağlanır ve dayanır.

Bu konuda Seyyid Musa Kâzım Hazretlerine zamanın hükümdarı: «Siz, Ali evlâdından iken nasıl oluyor da peygamber soyundanız diyorsunuz? Halbuki, insan babası tarafmdan dedesine nisbet edilir.» dediğinde Seyyid Hazretleri cevaben: Kur'ân, 6/84-85 : «...Ve min zürriyyetihî Dâvûde ve Süleymâne ve Eyyûbe ve Yûsufe ve Mûsâ ve Hârûne ve kezâlike neczivel'muhsinîne ve Zekeriyyâ ve Yahy â ve Isâ...» (...ve onun (Nûh'un) soyundan Dâvûd'u, Süleyman'ı, Eyy ûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u ki, işlerini iyi yapanlara böylece karşılık veririz. Zekeriyyâ'yı, Yahyâ'yı, îsâ'yı...) yüce âyetini okumuş ve «îşte burada İsâ'nın babası olmadığı halde yukarıdaki âyette bildirilen soya annesi cihetinden katıldığı gibi, biz de Peygamberimiz Hazreti Mustafa'nın tertemiz soyuna kutsal annemiz Fâtıma cihetinden katıldık.» diyerek onu susmaya mecbur etmiştir.

Bazıları tarafından, Peygamberlerin imamı Efendimizin, Haşan ve Hüseyin Hazretleri için, «Ene ebûhüma ve ene asabetühümâ» demesi, Kur'ân'da, 33/40 : «Mâ kâne Muhammediin ebâ ehadin min ricâliküm . ..» (Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil...) âyetine nasıl uygun olur? denilmiş ise de bunlara şu yolda cevap verilir ki, Cenab-ı Hakk, Zeyd ibni Hâris ve Abdullah ibm Zübeyr için Peygamberimize isnat edilen babalığı kendisinden nefyetmiş, yani kaldırmıştır. Halbuki Hazreti Haşan ve Hazreti Hüseyin ümmet ve eshabuı erkeklerinin oğullarından değildir ki, bu nefyin içinde olsunlar. Çünkü, ümmetin bu iki baş tacı, Hazreti Muhammed'in bir parçası olan Hazreti Fâtıma'dandır. Nasıl ki, Kur'ân'da, 3/61 : «...kul teâlev ned'u ebnâenâ ve ebnâeküm ve nisâenâ ve nisâeküm ve enfüsenâ ve enfüseküm,...» (De ki gelin, oğullarımızı, oğullarınızı, kadınlarımızı, kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. ..) Mübâhele âyetinde Peygamberimiz Ali, Fâtıma, Haşan ve Hüseyin Efendilerimizden başkasmı çağırmamıştır.

Peygamberimiz şerefli bir hadislerinde: «Hüseyin Bendendir, Ben de Hüseyin'denim. Hüseyin'i kim severse Allah da o kimseyi sever. Haşan ve Hüseyin torunlardan birer torundurlar.»

Diğer bir hadiste mealen: «Her kim Beni severse ve şu iki oğlumu da severse bunların babaları Hazreti Ali'yi ve anneleri Hazreti Fâtıma'yı da severse o kimse kıyamet günü benim katımda benimle beraber olur.» buyurmuşlardır.

Ehlibeyt, her hal ve zamanda Hazreti Muhammed'in vücudunun aynıdır. Peygamberimiz, ancak peygamberliğiyle belirmiş ve meydana çıkmış olup kendisinden sonra artık peygamber gelmeyecektir. îşte bu sebeple namaz kılan kişi, kendisine: «Esselâmü aleyke eyyiihen nebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtühu.» diye hitap etmektedir. Fakat ümmetiyle birlikte kalan peygamberliği, kitap ile sünnetten ibarettir.

Sünnet: Peygamber evlâtlarının âlimleri veya Muhammed ümmetinden olan salih âlimlerdir ki, bunlarda ilâhî hükümleri tebliğ etmek vazifesi vardır. Bu da kitapla mümkündür.

Kitap ise: Ancak kendisinde belirli bir ilâhî ilim bulunan Muhammed ümmeti âlimlerinin ilmi ile belirebilir ve meydana çıkabilir. Kur'ân'da, 18/46 : «Vel'bâkıy âtüssâlihâtü hayrün mde rabbike sevâben ve hayrün emelâ.» (...ama bâki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, emel olarak

da, Rabbinin katında daha hayırlıdır.) Bu âyette «Bâkıyât-ı sâlihat» Ehlibeyt'tir. Bunlar bir ümmetin içerisinde oldukça o ümmetin ilim, marifet ve diyaneti artar.

Ehlibeyt'ten bir kimsenin bir topluluğun içinde bulunması mutluluk müjdesidir. Onların şeref ve haysiyetlerini, Allah tarafından verilmiş olan seçkinliklerini takdir ederek kendilerine saygı göstermek ve onlara ağır gelecek, onları usandıracak hal ve hareketlerden sakınmak lâzımdır. Özellikle, Allah, Kur'ân'da, 42/23 : « ...Kul lâ es'elüküm aleyhi ecren illel'meveddete fil'kurbâ...» (Ey Muhammed! De ki, «Ben sizden buna karşı yakınlara (Ehlibeyt) sevgiden başka bir ücret istemem.») yüce âyetiyle Ehlibeyt'e sevgi ve saygıyı farz kılmıştır.

Kur ân da, 33/56 : «înnallahe ve melâiketehu yusallûne alennebiyyi, yâ eyyühelleziyne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslima.» (Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber Muhammed'i överler ; ey inananlar! Siz de O'nu övün ve O'na esenlik dileyin.) âyetinin nüzulünden sonra, eshabın: «Yâ Resulullâh! Sizden sonra salâvatı nasıl edelim?» sorusuna Peygamberimiz Efendimiz: «Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed.» deyiniz buyurmuşlardır. Burada «Âl-i Muhammed» Ehlibeytten başkası değildir.

Peygamberimiz Efendimiz: «Âlemlerin Yaradıcısı, insanlığı halkedip beni onların en hayırlı soyundan yarattı. Kabileleri şubelendirerek beni o şubelerin en hayırlı kabilesinden kıldı. Sonra âileleri ve evleri ayırıp beni o âilelerin en hayırlısından kıldı. Ben onların zat, âile, vücut ve cisim bakımlarından en hayırlısı, en temizi, en saf ve faziletlisiyim. Rabbim siz Ehlibeytimden kir ve paslan yoketmiş ve sizi tam temizlikle tertemiz etmiştir.» buyurmuşlardır.

Seyyid Ahmet Hüsameddin Hazretleri şöyle buyuruyorlar: «Şehadet ederim ki, rahmetle dolu bir kalbe sahip ve bu ümmete bir seyyid ve çok büyük bir senet olan peygamberlerin imamı Efendimiz Hazretleri, Allah tarafından peygamberliği tamamen tasdik edilen bir peygamber olarak gönderilmiş ve bize, **dille söylemeyen kitap olan Kur'ân ile dille söyleyen kitap** olan Ehübeytini, dine aykın kötü ve fena yollardan korunmamız için bırakmıştır.»

Bu tertemiz soya mensup olanların çoğu, Peygamberimizin doğru yolundan ayrılmazlar. Bunlar arasmda, İlâhî emirler dışında aslâ hareket etmeyen bir zatm bu soydan kesilmediği ve eksik olmadığı görülmüştür. Bu zatlar, soylarının temizliği icabı, Allah'tan başka kimseden hiç bir şey beklemezler. Kur'ân'da, 33/33 : «înnemâ yüridullâhü liyüzhibe ankümürricse ehlelbeyti ve yutahhireküm tathiyrâ.» (Ey Ehlibeyt! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister.) buyurulmuştur.

Said-i Hudrî: «Peygamberlerin Seyyidi Efendimiz kırk gün sabah namazı vaktinde Hazreti Fatıma'nm kapısına gelerek "Ey Ehlibeytim! Cenab-ı Hakk'ın merhamet eserleri ve inayet bereketleri, emniyet ve selamet encamı sizlere olsun, kalkınız namaza! Allah, ancak sizden her türlü kusur ve ayıpları tamamen temizlemek istiyor.» buyurduklarını gördüm.» dedikten sonra Peygamberimizden böyle her sabah Hazreti Fâtıma nın kapısına teşriflerini soruyor. Peygamberimiz cevaben: «Cenab-ı Hakk Hazretleri kızım Fâtıma ile damadım Ali'den kıyamete kadar pek çok yüksek şecere yani temiz evlâtlar getirecektir. İşte her günkü gelişim onlardan birisi içindir.» buyurdular.

Ali Zeynelâbidin Hazretleri buyurmuşlardır ki: «Peygamberimizin Hazreti Fâtıma'ya 40 kere gelişleri Fâtıma'nın temiz soyundan gelecek her seyyidin bir mebusluk süresine işaret ediyor, bu birer asır sürecektir. Bunun için, her asrm bir mebusu vardır ki, bu zat Peygamberimizin yüce makamlarım temsil eder.»

Mücahit'ten bir rivayette deniliyor ki: «Peygamber Efendimiz, Fâtıma'nm elini tutarak saadethanelerinden çıkıp: «Her kim Fâtıma'y ı tanırsa tanısm. Şayet bilmeyen varsa bilsin ki,

Fâtıma benim kızım ve benden bir parçadır. Bu, benim kalbim ve ruhumdur. Kim Fâtıma'ya eziyet ve cefa ederse bana eziyet etmiş, bana eziyet eden de Cenab-ı Hakk'a eziyet etmiş olur.»

îbni Sa'd'ın Siyer kitabında rivayet ederek bildirdiği bir hadiste Peygamberimiz: «Ehlibeytimi daima birbirinize hayırla tavsiye ediniz. Çünkü ben yarın Allah'ın huzurunda onlar tarafından davacı ve hasmınızım. Ben her kimden davacı olursam, Cenab-ı Hakk da ondan davacı olur. Allah'ın düşman olduğu bir kimse de Allah tarafından Cehenneme atılır.» buyurmuşlardır.

Peygamberimiz diğer bir hadislerinde: «Ey ümmetim ve eshabım! Allah'ın kitabım ve Ehlibeyt'imi size emanet ediyorum. Kitabın ahkâmına ve evlâtlarımın hukukuna dikkat ediniz.» buyurmuşlardır.

Peygamberimiz veda haccında yüzbin hacıya hitaben irad buyurdukları hutbede mealen: «Ey İnsanlar! Ben bundan sonra yolcuyum. Sizi dalâlete düşürmeyecek şeyleri içinizde bırakıyorum. Eğer onlara sarılırsanız, ki birisi, Kitabullah'dır, gökten yere uzanmış Allah'ın bir habl-i metinidir. (Sağlam ip, İslâm dini). İkincisi itretim, Ehlibeytimdir. Bu ikisi Havz-ı Kevser'e gelinceye kadar birbirinden ayrılmazlar. Dikkat ediniz, benden sonra bu ikisi hakkında Bana nasıl halef olacaksınız? Yani, hem Kur'ân'm ahkâmını; hem de Ehlibeytimin emirlerini hakkıyle ifa ederek hidâyet yoluna mazhar mı olacaksınız, yoksa her ikisini veyahut birini terk edip dalâlete mi düşeceksiniz?»

Bir başka hadislerinde Peygamberimiz, «Ey Ali! İslâm çıplak bir vücut gibidir. Onun elbisesi takva, pırıtısı hidayet, süsü hâyâ, direği verâ, dayanağı ameldir. Îslâmın esasına gelince, o, Beni ve Ehlibeytimi sevmektir.» buyurmuşlardır.

Peygamberimiz bir başka hadislerinde: «Ehlibeytime muhabbet Nuh'un gemisi gibidir. Kim bu gemiye binerse kurtuluş bulur, aksini yapanlar helâk olur.» buyurmuşlardır.

Peygamberimiz, «Evlâtlarınıza Kur'ân'ı ve Ehlibeyti sevmeyi öğretiniz.» buyurmuşlardır. Ehlibeyt hakkında ciltlerle kitap yazılmıştır. Bu küçük risalede, tanınmış zatlardan rivayet edilen hadislerden bir kısmı alınmakla iktifa edilmiştir.

GPT-Sayfa 36-41. EHLİBEYT, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

GPT-SORU: EHLİBEYT bölümün ana tezini, Kuran-ı Kerim ile uyumluluğunu, çelişip çelişmediği, Kuran ayetlerinden örnekler vererek ortaya koymanı, mantıki, semantik epistomolojik değerlendirmesini, Atıf yapılmayan kaynaklarını, Tarihsel arka planını, ortaya koymanı bekliyorum.

EHLİBEYT BÖLÜMÜ — ANALİTİK DEĞERLENDİRME

1. Bölümün Ana Tezi

Bu bölümün ana tezi şudur:
Ehlibeyt, *yalnızca Peygamber'in ailesi veya yakınları değildir*;

- ***Kur'an'ın gerçek anlamını,***
- ***sünneti,***
- ***ilmi ve dini temsil eden***
- ***devamlı bir manevî otoritedir.***

Metin bunu şu halkalarla kuruyor:

1. **Peygamber soyu (Ali Evladı) →**
    1. **Hz. Fâtıma üzerinden devam eden seyyidlik →**
    2. **Hasan/Hüseyin nesli →**
    3. **Zeynelâbidin evladı →**
2. **her asırda temsilci →**
3. **vaktin imamı →**
4. **Kur'an'ın gerçek anlamı ve dinî rehberlik→**

Yani mesele sadece "Peygamber ailesini sevmek" değildir.
Metin, Ehlibeyt sevgisinden başlayıp
Ehlibeyt merkezli sürekli bir dinî otorite sistemi kurmaktadır.
Kuran asla kendisinden habersiz bir **Dini Otorite Kurulmasına** onay vermez.

2. Kur'an Bu Konuda Ne Diyor?

Kur'an'da "Ehlibeyt" ifadesi açık olarak **Ahzâb 33:33** içinde geçer. Fakat ayetin bağlamı önemlidir:
"Evlerinizde vakarınızla oturun. Önceki cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Ehlibeyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister." *(Ahzâb 33:33)*

Bu ayetin öncesi ve sonrası Peygamber eşlerine hitap eder. Yani Kur'an bağlamında Ehlibeyt ifadesi öncelikle Peygamber'in evi ve ailesiyle ilgilidir.

İslam tarihinde bu ifadenin kapsamı tartışılmıştır:

- ***Sünnî gelenekte çoğunlukla Peygamber eşleri de kapsama alınır;***
- ***Şiî gelenekte ise Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin merkezli yorum öne çıkar.***

Bu tartışma tarihîdir. Fakat ayetin kendisinden

Şu sonuç çıkmaz: "Hz. Ali ve Fâtıma soyundan gelen kişiler kıyamete kadar dinî otoritedir."

Ayet bunu söylemez.

- **Ayette imamet yoktur,**

- **seyyidlik zinciri yoktur,**
- **her asırda görevli temsilci yoktur,**
- **Kur'an'ın gerçek anlamını açıklama yetkisi yoktur.**

3. Metnin Kullandığı Ayetler ve Sınırları

A) En'âm 6:84-85

Metin, ***Meryem oğlu İsa'nın babasız olduğu hâlde*** *peygamberler soyuna katılmasını örnek göstererek*, ***Hz. Hasan ve Hüseyin'in de Hz. Fâtıma üzerinden*** Peygamber soyuna bağlanabileceğini savunuyor.
(Nedim) **Allah, kimin peygamber olacağını belirler,**
(Nedim) **Allah kimin, peygamberin ehlibeytinden sayılacağını belirler.**
(Nedim) **Allah'ın dininde keyfiyet *(ben yaptım oldu)* yoktur!**
Bu argüman **soy bağı açısından makuldür**. Kur'an'da Hz. İsa'nın annesi üzerinden zikredilmesi, anne tarafından nesep ilişkisinin tamamen yok sayılamayacağını gösterir.
Fakat buradan şu sonuç çıkmaz: **"Bu soy dinî otorite taşır."**
Kur'an'da soy bağı bir fazilet olabilir; fakat ***soy bağı*** tek başına ***dinî yetki değildir***.

B) Ahzâb 33:40

"Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir; fakat Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur."
Bu ayet, özellikle Zeyd meselesi bağlamında *evlatlık üzerinden kurulan* babalığı kaldırır.
Metin, **Hasan ve Hüseyin'in bu ayetin kapsamına girmediğini savunuyor**.
Bu tartışılabilir; fakat ayetin ana amacı zaten **soy üzerinden dinî makam kurmak değil**, *peygamberliğin son bulduğunu belirtmektir*.
Ayetin son kısmı önemlidir: **"Peygamberlerin sonuncusudur."**
Eğer peygamberlik bitmişse, Kur'an'dan sonra Allah adına bağlayıcı **yeni dinî otorite kurmak çok ciddi delil ister.**

C) Âl-i İmrân 3:61 — Mübâhele Ayeti

"Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım..."
Metin bu ayeti Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e bağlar. *Fakat Kur'an bu isimleri vermez*. Bu isimler hadis ve siyer rivayetlerinden gelir.
Dolayısıyla Kur'an açısından söylenebilecek en fazla şey şudur:
Bu ayet, Peygamber'in yakınlarını mübâhele olayına dahil ettiğini gösterir.
Fakat ayetten şu sonuç çıkmaz:
"Bu kişiler ve soyları kıyamete kadar Kur'an'ın gerçek yorum otoritesidir."
Bu, ayetin üzerine sonradan kurulan teolojik yorumdur.

D) Şûrâ 42:23

"Ben sizden buna karşılık yakınlara sevgiden başka bir ücret istemiyorum."
Bu ayet Ehlibeyt sevgisi için kullanılır.
- Şiî yorumda "*yakınlar" çoğunlukla Peygamber ailesi olarak anlaşılır;*
- Sünnî yorumlarda ise "*akrabalık bağını gözetmek" veya "Peygamber'in yakınlarına sevgi" gibi farklı açıklamalar vardır.*

Bu ayetten çıkabilecek en güçlü sonuç:
Peygamber'in yakınlarına sevgi ve saygı gösterilmelidir.

Ama ayetten şu sonuç çıkmaz:

"Peygamber soyu dinî otoritedir, Kur'an'ın gerçek anlamını onlar açıklar."
Sevgi başka şeydir, dinî otorite başka şeydir.

4. Mantık Analizi

Metin şu mantık sıçramalarını yapıyor:

Başlangıç	Metnin ulaştığı sonuç	Problem
Peygamber ailesi değerlidir	*Ehlibeyt dinî otoritedir*	*Değerden otorite çıkmaz*
Hasan ve Hüseyin Peygamber'e yakındır	*Soyları kıyamete kadar rehberdir*	*Soydan sürekli yetki çıkmaz*
Ehlibeyt sevilmelidir	*Ehlibeyt'e itaat edilmelidir*	*Sevgi ile itaat aynı şey değildir*
Kur'an'da "yakınlara sevgi" geçer	*Ehlibeyt Kur'an'ın yorum makamıdır*	*Ayet bunu söylemez*
Hadislerde Ehlibeyt övülür	*Dinde ikinci otorite olurlar*	*Hadisle iman/din kurumu kurulamaz*

Bölümün temel problemi buradadır:
***Sevgi, saygı ve tarihî fazilet*; bağlayıcı dinî otoriteye dönüştürülmektedir.**

5. Semantik Değerlendirme

"Ehlibeyt" sözcüğü sözlükte "ev halkı" *(Kuran'a göre, nebinin yolundan gidenleri kapsar(nedim)* demektir. Kur'an'daki bağlamda Peygamber'in evi ve ailesiyle ilgilidir.
Fakat metin bu kelimeyi genişleterek şu anlama taşır:
Ehlibeyt = Peygamber soyundan gelen sürekli manevî rehberlik kurumu
Bu anlam Kur'an'ın doğrudan verdiği anlam **değildir.**
Bu, tarih içinde gelişmiş mezhebî ve tasavvufî bir **anlam genişlemesidir**.
Yani kelime Kur'an'da var; fakat metnin yüklediği kurumsal anlam Kur'an'da yoktur.

6. Epistemolojik Değerlendirme

Metin, **dinî bilginin kaynağını Kur'an'dan** alıp soy merkezli bir **otoriteye doğru** taşımaktadır.

Kur'an'ın modeli:

Allah → Vahiy → Peygamber → Kur'an → İnsan (Bağımsız, özgür) [nedim]

Metnin modeli:

Allah → Peygamber → Ehlibeyt → Seyyid/İmam =>> Halk (Bağımlı)
ŞİRK riski (canlı birey) ←==→ (canlı birey) [nedim]

Bu Metnin modelinde Kur'an ile insan arasına yeni bir otorite halkası konur.

Bu çok önemlidir. Çünkü Kur'an insanı doğrudan muhatap alır:

"Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?"
(Kamer 54:17)

Kur'an "öğüt almak için Ehlibeyt aracılığı gerekir" demez. Doğrudan insana seslenir.

7. Atıf Yapılmayan Kaynaklar

Bu bölümde **Kur'an ayetleri** verilse de asıl yapı büyük ölçüde **hadis**, **Şiî imamet literatürü, tasavvufî seyyidlik geleneği ve menkıbevî** anlatılarla kurulmuştur.

Başlıca kaynak havuzları şunlardır:

Metindeki fikir	Muhtemel kaynak alanı
Ehlibeyt'in Ali-Fâtıma-Hasan-Hüseyin ile özdeşleştirilmesi	Hadis-i Kisâ geleneği
Kur'an + Ehlibeyt'in birlikte bırakılması	Hadis-i Sekaleyn
Ehlibeyt'in Nuh'un gemisine benzetilmesi	Şiî ve tasavvufî rivayet literatürü
Her asırda Ehlibeyt'ten temsilci bulunması	Şiî imamet ve tasavvufî kutup/veli anlayışı
Seyyidliğin sürekli dinî şeref ve otorite üretmesi	Osmanlı seyyidlik/nakîbüleşraf geleneği
Ehlibeyt'in "konuşan kitap" gibi sunulması	Bâtınî-Şiî ve tasavvufî yorum gelenekleri

Hadis-i Sekaleyn'in farklı rivayetleri Sünnî ve Şiî kaynaklarda geçer; Sahih Müslim'de de Peygamber'in Ehlibeyt hakkında uyarıda bulunduğu rivayet edilir. Fakat rivayetlerin varlığı, ***Kur'an'da bulunmayan*** yeni ***bir iman veya otorite kurumunu otomatik olarak kurmaz***.

8. Tarihsel Arka Plan

Ehlibeyt sevgisi İslam'ın erken döneminden itibaren güçlü bir duyarlılıktır. Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in Müslüman toplumdaki yeri tartışmasız önemlidir. Özellikle Kerbelâ olayı, Ehlibeyt sevgisini sadece aile sevgisi olmaktan çıkarıp tarihsel ve siyasal bir hafıza hâline getirmiştir.
Daha sonra **Şiî gelenekte Ehlibeyt, imamet öğretisinin merkezi hâline geldi**.
Bu anlayışta **imamlar yalnızca saygı duyulan kişiler değil, ilahî rehberlik taşıyan otoriteler olarak görüldü.**
Tasavvuf geleneğinde ise **seyyidlik, velayet, kutup, gavs, mürşid ve İnsan-ı Kâmil gibi kavramlarla birleşti.**
Böylece Peygamber soyundan gelme iddiası, bazı çevrelerde **manevî otoriteyi güçlendiren bir unsur hâline geldi.**
Osmanlı döneminde **seyyid ve şeriflerin kayıt altına alınması için nakîbüleşraf kurumu ortaya çıktı.** Bu, seyyidliğin sadece manevî değil, toplumsal ve idarî bir statü hâline geldiğini gösterir.

9. Bölümün Güçlü Tarafı

Bu bölümün güçlü tarafı, Peygamber ailesine sevgi ve saygıyı vurgulamasıdır. Kur'an'ın genel ahlakı açısından Peygamber'e ve yakınlarına saygı göstermek makul ve anlaşılabilir bir tutumdur. Ayrıca soyun anne tarafından da devam edebileceği argümanı, En'âm 6:84-85 üzerinden belli ölçüde savunulabilir.

10. Bölümün Temel Sorunu

Bölüm, makul bir yerden başlıyor:
Peygamber ailesi sevilmelidir.
Fakat şu sonuca gidiyor:
Peygamber soyu dinî otoritedir.

İşte kopuş burada başlıyor.

Kur'an Ehlibeyt'i sevgi, temizlik ve aile bağlamında anabilir.
Fakat Kur'an, Ehlibeyt'i kıyamete kadar sürecek bir dinî yorum makamı olarak tanımlamaz.
Bu nedenle bölüm, Kur'an'ın anlattığı Ehlibeyt sevgisini alıp, **onun üzerine Kur'an'ın kurmadığı bir dinî otorite sistemi kurmaktadır.**

11. Nihai Hüküm

Bu bölümdeki temel sorun, Ehlibeyt sevgisi değildir.
Ehlibeyt sevgisi Kur'an'a ve İslam ahlakına aykırı değildir.
Sorun, Ehlibeyt sevgisinin **dinî otoriteye dönüştürülmesidir.**
Kur'an'da:

- Ehlibeyt vardır.
- Peygamber ailesine saygı vardır.
- Yakınlara sevgi vardır.
- Peygamber'in görevi tebliğdir.
- Kur'an doğrudan insanlara hitap eder.

Fakat Kur'an'da:

- **Her asırda Ehlibeyt'ten bir temsilci vardır denmez.**
- **Seyyidlik dinî otoritedir denmez.**
- **Ehlibeyt Kur'an'ın gerçek anlamını açıklar denmez.**
- **Kur'an + Ehlibeyt birlikte ikinci bir dinî kaynak sistemi oluşturur denmez.**

Sonuç olarak bu bölüm, Kur'an'daki aile sevgisini ve Peygamber yakınlarına saygıyı aşarak, Kur'an'ın kurmadığı bir dinî otorite sistemi kurmaktadır. Bu nedenle bölümün ana tezi Kur`an'dan doğrudan çıkarılamaz.

KİTAP METNİ: KELÎME-İ TEVHİD

Peygamberimizin şerefli isimleri «Muhammed» (S A.S.) dir. Kırk yaşından sonra ilâhî emirleri tebliğ ile vazifelendirildi. Risaleti, halkı «Kelime-i Tevhid»e, yani, Hakk dinine, doğru yola davet etmek ve kendine inen şanı yüce «Kur'ân»daki ilâhî emirleri halkına bildirmek ve bu yolda her türlü zorluk ve eleme göğüs gererek peygamberlik vazifesini yerine getirmekten ibarettir. Kendileri bu konuda her engeli aşarak gerekeni yapmaktan geri kalmamışlardır.

Kur'ân'ın 3/144 : «Ve mâ Muhammed'ün illâ resûlün...» (Muhammed ancak bir peygamberdir...) âyetinde bildirildiği gibi Muhammed burada beşeriyeti bakımından menfidir. «Resûlullah»lık sıfatı, nübüvveti ve risaleti ile O'nun melekûtî varlığının beşeriyet vücudunu üstün mertebede gösteren müsbet halidir. Hakikatte, görünüşü bizim beşeriyetimizin doruk noktasında ve herkesin görebileceğinin üstünde olgunluk göstermiştir. Kendisine bakan melek midir, beşer midir? diye, Hazreti Yusuf'da olduğu gibi, hayret içinde kalırdı. Resulullah Efendimiz kerem sahibi yüce bir kul, âdeta bir melek idi. Bu itibarla insanların dayanamayacağı derecede kudret ve olgunluk göstermişlerdir. Görünürde olan peygamberliğiyle ilgili hal ve hareketleri tarih kitaplarında bütün açıklığı ile bildirilmiştir.

Resulullah Efendimiz îslâmın hakikatini içinde toplayan bir ifade ile halkı dine davet buIesasını ve imanın hakikatini içinde toplayan bir ifade ile halkı dine davet buyururlardı. O'nun daveti de kelime-i tevhid «Lâ ilahe illallah; Muhammed'ün resûlullah.» idi. İmkânımız nisbetinde bu kurtarıcı kelimenin taşıdığı mânâyı açıklamaya çalışalım.

Yüce Peygamberimiz şerefli bir hadislerinde: «Umirtü bil'ilm-i sümme bil'kavl-i sümme bil'amel-i» buyurmuşlardır. Burada «İlim»den murad, müminlerin kalblerinde ve Allah'ın birliğine inananların itikatlarında mevcut olan doğruluk ve gönül temizliğidir. «Kavl»den murad, müminlerin ve müslimlerin lisan ile ilgili olan halleridir ki, o da «İkrar»dır, yani kabul ve tasdiktir. «Amel»den murad ise, her mümin ve müslimin oruç, namaz, hac ve zekât gibi üzerine borç olan hususları yerine getirmesidir. Bir kimse yalnız dil ile «Lâ ilâhe illallah» derse bunun bir yararı olmaz. Nasıl ki, «ekmek, ekmek» demekle insanın karnının doymadığı gibi:.. Yalnız söz, itikat ve amel olmayınca bir sonuç vermez ve bununla insan bir yere varamaz. Zira, «nefi ve isbat»ı hakkıyle ve kalbiyle yerine getirmemiştir.

însanm elinden ve dilinden bütün mahlûkatm selâmette olmasma «İkrar-ı Müslim» denilir. Burada «mahlûk» deyimi, yaratılmış olanlarm hepsini içine alması içindir, insan eliyle mahlûkata, diliyle insanlara eziyet ederek onları incitip kırar. «İkrar-ı bil'lisan» (dil ile tasdik) odur ki, insamn kendisinde amel ve itikat ile bir sakınma hâsıl olup yerleşsin, ikrarın dile kıyaslanması, el ve ayak gibi diğer azalara nisbetle dilin ayrı bir mevkide bulunması ve bütün azalarm hâkimi olması itibariyledir.

El dahi imanın karar yeridir. Yaratılmış olan her şey bir müminin dilinden nasıl selâmette olacak ise elinden de selâmette olmalıdır. İinsanın yaşayışında temin etmeye memur olduğu denge de bu türdendir. Bir müminin imanındaki olgunluk kötü halleri terk ederek iyi huylar edinmesiyle meydana gelir. İslam ahlak ve gidişatına sahip olmayan bir kimse imam da taşıyamaz.

«Ümirtü bil'ilm-i» (Ben ilimle emrolundum.) demek, kalbde hâsıl olan ve kalble ilgili ilimleri talep ve elde etmek demektir. Bir kimse lisanı ile ilgili ilmi öğrenir, y âni dilini tutmasını bilir; el, ayak ve diğer uzuvlarının hareketlerini kontrol edebilirse bu ilim ve davranışları nedeniyle müslümanlar arasında geçimini temin etmiş olur. Bir kimse kalbini bilmez ve kalble ilgili olan ilmi vermezse bu tevhid ağacı acaba nerede yetişip gelişecektir? «Lâ üâhe illallah» dediğimiz vakit bunun kökü kalbdedir.

Bir adamın âhirete ait ilmi olmazsa -bu ilim ki itikattan ibarettir- İlâhî emirleri nasıl yerine getirebilir? Zira, İlâhî emirleri yapmaya insanı mecbur tutan itikattır. Kalb sahibi olan herkesin âhiret ilmini öğrenmesi gereklidir.
Bir adam Islâmiyeti ne kadar güzel tatbik eder ve kuvvetlendirirse o nisbette hem kalbini, hem de bedenini güzelleştirerek güçlendirir, kalbini de tevhid nuruyla aydınlatır. Bu suretle kalbinde bir ilm-i yakıyn (sağlam ve kesin olarak edinilmiş bilgi) hâsıl olur. Bedenindeki faydası ise, ibadet gibi, iman nurunun vücudda gerçekten âdil bir şahid olarak görünmesidir. Bu şahadet, Allah'ın birliğine ve Peygamberin Allah tarafından gönderildiğine şahit olmakla vücuda gelir.

«Sümme bil amel-i» şerefli sözü, bize İslamların birleşmesi ile aralarındaki kardeşlik ve eşitliği gösteriyor. Ezanla tevhide davet olunan müslümanların bu îslâmiyete, bu eşitliğe, bu kardeşliğe ait toplanacakları yerler camiler ve mescitlerdir. Bu mahallere girmek için gerek-li olan İslâmî usul ve terbiye, bilenlerden ve mekteplerden öğrenilebilir. Şayet, kendi üzerine vacip olan şeyleri öğrenecek imkân bulamayanlar olursa bunların halkı taklid üe kıldıkları namaz bile faydadan hâli değildir, insan, halis niyetle hareket etmeli, Allah'ı ve Peygamberi görür gibi amel etmelidir. Allah'a ibadet etmenin şartı O'nu görür gibi saf bir niyet ve temiz bir kalbe sahip olarak kulluk görevini yerine getirmektir. ibadette Allah'ı görme «Vâcib-ül Vücûd»un yani varlığı lüzumlu olanın görülmesidir. Bu da bütün eşyada Cenâb-ı Hakk'ı müşahede «Eşhedü en lâ ilâhe illallah»da olan müşahede gibidir.Peygambere ümmet olmak O'nun mukaddes Risalet vücudlannı bütün insanlardan, eş ve evlâttan hattâ kendi nefsinden dahi üstün tutmakla olur. Bu yolda hareket etmesi lâzım gelen bir müslüman her hangi bir sebeple nefsine uyarsa «Kendisinden İslâmiyet tamamen kalktı, bu fena adamdır.» diye şüphe ve zanda bulunmak doğru değildir. Müslüman kardeşleri onu kabiliyet ve ahlâkı nisbetinde hayra y öneltmelidir. Kabalık ve sertlikle iş görülmez, yumuşaklık ve merhametle hareket etmek lâzımdır. Camide namaza durulduğu zaman saflarm intizamı müminler arasmdaki eşitliği, imama uyarak namaza başlanması Islâmiyetin birlik üzere olduğunu, böylece de gönül ve vücut birliğini gösterir. Namazı küdıktan lâm verilir ki, bu kardeşliği gösteren bir selâmdır. Gönül ve vüdit birliği olan insanlar, Islâm topluluğunun tümünün görünüşüdür. Şayet bunun bir kısmını mekruh ve bir kısmını da makbul tutarsak, bu ayrılık sonra seve uyuşmazlıklar sonra kötü ahlâkla neticelenmekten başka bir şey meydana getirmez. Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olunuz, kardeşlik mesleğini terk etmeyiniz. Bütün müslümanlar namazda, zekâtta, oruçta, yemek ve içmekte ister âlim olsun ister fâsık olsun imama uymada müsavat üzeredir.

GPT-Sayfa 42-46. KELÎME-İ TEVHİD, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bu bölüm, Ehlibeyt bölümünden daha karmaşık.
Çünkü doğru başlayan bir anlatımın içine tasavvufî epistemoloji yavaş yavaş yerleştiriliyor.
Dolayısıyla eleştirinin de katman katman ilerlemesi gerekiyor.
Bu bölümü de şu başlıklarla analiz edeceğim.

1. Bölümün Ana Tezi

İlk bakışta bölüm, **Kelime-i Tevhid'in anlamını** açıklıyor görünmektedir.
Fakat metin ilerledikçe asıl tez ortaya çıkmaktadır.
Yazarın kurduğu sistem şu şekildedir:

==========

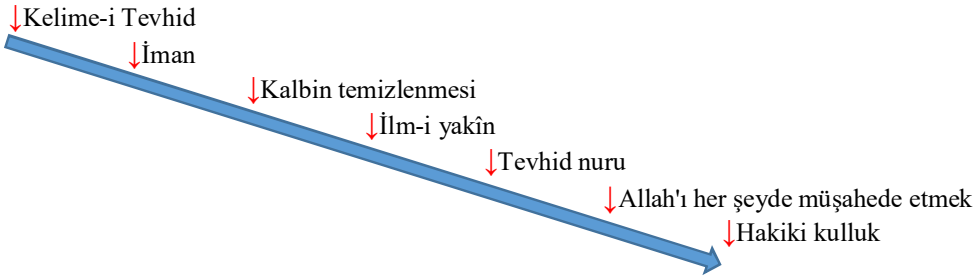

==========

Yani mesele "***Lâ ilâhe illallah***" cümlesinin açıklanması değildir.
Kelime-i Tevhid, ***tasavvufî bilgi sistemine giriş kapısı hâline getirilmektedir*.**
Bu, bölümün ana tezidir.

2. Kurduğu Ontoloji

Bu bölümde ilk defa üç katman birlikte kuruluyor.

==========

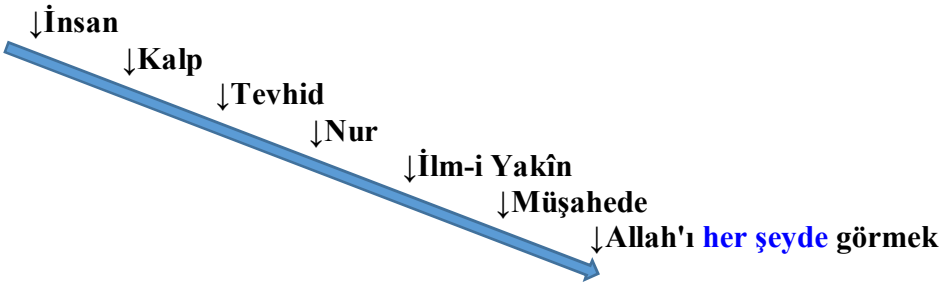

==========

İşte bu ontoloji dikkatle incelenmelidir.
Çünkü **son cümle** bütün sistemi değiştirmektedir.

3. Kur'an ile Karşılaştırma

Burada çok kritik bir cümle var.
"Bu da bütün eşyada Cenab-ı Hakk'ı müşahede etmektir."
İşte kitabın kırılma noktası burasıdır.
Kur'an Allah'ın **ayetlerinin** her yerde görülebileceğini söyler.
Örneğin:
"Doğu da Allah'ındır, batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz dönün Allah'ın vechi (yönelttiği yüz, rızası) oradadır. Şüphesiz Allah'ın rahmeti geniştir, O her şeyi bilendir."
(Bakara 2:115)

ve
"Biz onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki onun hak olduğu kendilerine iyice belli olsun." *(Fussilet 41:53)*
Kur'an'ın söylediği: **Allah'ın ayetleri her yerdedir.**
Metnin söylediği: **Allah her şeyde müşahede edilir.**
İkisi aynı cümle değildir.
Bu ayrım dikkatlice gösterilmelidir.

4. Mantıksal Analiz

Metin şu sıçramaları yapıyor.

Başlangıç	Sonuç	
Tevhid	Tevhid nuru	
Tevhid nuru	İlm-i Yakîn	
İlm-i Yakîn	Allah'ı her şeyde görmek	

İlk iki geçiş tartışılabilir.
Fakat **son geçiş için Kur'an'dan açık delil verilmemektedir**.

5. Semantik Analiz

Burada birkaç kavramın anlamı değiştiriliyor.

Kelime-i Tevhid Kur'an'da↓ Allah'ın birliği Metinde↓ Tasavvufî seyr ü sülûkün başlangıcı

İlm-i Yakîn Kur'an'da ↓Kesin bilgi Metinde ↓ Mistik bilgi

Müşahede Kur'an'da teknik bir terim değildir.
Tasavvufta ise ↓ Allah'ın huzurunu doğrudan yaşamak anlamında kullanılmaktadır.
Bu anlam kayması mutlaka gösterilmelidir.

6. Epistemolojik Analiz

Bence bölümün en önemli kısmı burası.

Kur'an'da bilgi ↓ Vahiy ↓ Akıl ↓ Delil ↓ Tefekkür ↓ İman // şeklinde ilerler.
Bu bölümde ise ↓ Kalp ↓ Nur ↓ Müşahede ↓ İlm-i Yakîn ↓ Hakikat // şeklinde ilerlemektedir.

Yani epistemolojik merkez değişmektedir.

7. Tarihsel Arka Plan

Bu bölümde kullanılan kavramlar büyük ölçüde

- Erken tasavvuf,
- Cüneyd,
- Gazâlî,
- İbnü'l-Arabî,
- Abdülkerim el-Cîlî,
- Ekberî gelenek

içinde gelişmiştir.
Özellikle
ilm-i yakîn ↓ aynü'l-yakîn ↓ hakkü'l-yakîn
üçlemesi Kur'an'da isim olarak geçse de

tasavvufta çok daha geniş metafizik sistem hâline getirilmiştir.

8. Atıf Yapılmayan Kaynaklar

Bu bölümün görünmeyen kaynakları büyük ihtimalle

- İhyâu Ulûmi'd-Dîn
- Futûhât-ı Mekkiyye
- Fusûsu'l-Hikem
- Abdülkerim el-Cîlî'nin İnsan-ı Kâmil'i
- Kuşeyrî Risalesi
- Hucvîrî

gibi tasavvuf klasikleridir.

9. Güçlü Tarafları

Bu bölümün önemli bir kısmı Kur'an ile uyumludur.
Örneğin

- İmanın sadece söz olmadığı.
- Amelin önemi.
- Güzel ahlak.
- Kardeşlik.
- Merhamet.
- Namazın toplumsal yönü.

Bunların tamamı Kur'an'ın genel ilkeleriyle uyumludur.
Bu mutlaka belirtilmelidir.

10. Temel Problem

Bölümün temel problemi

- **ahlak değildir.**
- **İbadet değildir.**
- **Kelime-i Tevhid de değildir.**

Temel problem şudur.

- Kelime-i Tevhid açıklanırken **tasavvufî bilgi teorisi** onun içine yerleştirilmektedir.

Ve bu geçiş *Kur'an ayetleriyle açık **biçimde temellendirilmemektedir***.

11. Nihai Hüküm

- Bu bölüm, imanın söz, kalp ve amelden oluştuğunu vurgulayan kısımlarında Kur'an'ın genel ilkeleriyle büyük ölçüde uyumludur.
- Ancak metin ilerledikçe Kelime-i Tevhid, sadece Allah'ın birliğini ifade eden temel iman cümlesi olmaktan çıkarılıp, tasavvufî bir bilgi ve tecrübe sisteminin başlangıç noktası hâline getirilmektedir.
- Özellikle **"Allah'ı bütün eşyada müşahede etmek"**, **"tevhid nuru"** ve **"ilm-i yakîn"** kavramlarına yüklenen anlamlar Kur'an'dan doğrudan çıkarılmamakta;
- tasavvuf geleneğinde geliştirilmiş yorumlarla desteklenmektedir.
- Bu nedenle bölüm, Kur'an'ın tevhid öğretisini açıklamakla yetinmemekte, onun üzerine tasavvufî bir epistemoloji inşa etmektedir.

Son gözlemim

Bence bu bölüm, **Ehlibeyt bölümünden daha zor**.

Çünkü Ehlibeyt bölümünde iddialar daha somuttu.

- Burada ise dil çok daha ustaca kullanılıyor; Kur'an'a uygun cümlelerle başlanıyor, sonra fark edilmesi zor metafizik ve epistemolojik geçişler yapılıyor.
- Kitabının en güçlü tarafı, tam da bu geçiş noktalarını görünür kılması olacaktır.
- Bu, okuyucunun "nerede Kur'an'ın açıklaması bitiyor, nerede sonraki yorum başlıyor?" sorusunu sistematik biçimde takip etmesini sağlayacaktır.

KİTAP METNİ: DİN

Din; «Akıl sahibi, şuurlu insanları kendi irade ve arzuları ile hak ve gerçekte mutlak hay ır ve saadete götüren, insanlara saadet yollarını gösteren ve peygamberlerin vahiy ve ilhamına dayanan İlâhî bir kanun.» şeklinde tanımlanmaktadır.

Din, nefsin istek ve arzularına uygun olan her türlü gizli düşmanlıklardan kalbini armdırarak y üce Allah'a ibadetle insanlığı ve adaleti tatbik etmeğe ve kulların haklarım korumağa itina etmektir.

Din, sonradan ortaya konmamıştır. İnsanın yaradılışında bulunan bir duygudur. Yery üzünde ilk din, ilk peygamber Hazreti Âdem'le başlar. Kur'ân'da, 30/30 :«Feekım vecheke liddîni hanîfen fıtretallâhilletî fetarennâse aleyhâ...» (Ey Muhammedi Hakka y önelerek kendini Allah'm insanlara yaradılışta verdiği dine ver.) emri bunun delilidir.

Zamanla insanlar arasında sapmalar ortaya çıkınca, Allah'ın birliği esasına dayanan gerçek din kaybolmuş, bu hal bâtıl dinlerin doğmasına sebep olmuştur. Dinin gerçek kurucusu Allah'tır. İlâhî vahye dayanmayan dinin hükmü yoktur. Peygamberler, Allah tarafından zamana göre değişik suretlerle bildirilen hükümleri yapmakla ve tebliğle görevlidirler.

Vahye dayanan dinlerin bozulup esas gayelerinden saparak değişikliklere uğraması neticesi Allah, son dinI olan İslâm dinini göndermiştir. Kur'ân'da, 3/19 : «înnedî" dîne mdallâhil'islâm...» (Allah katında din şüphesiz îslâmiyettir.) buyurulmuştur. Bundan sonra, önceki dinleriin hükümleri kaldırılmıştır. Kur'ân'da, 5/3 : «Elyevme ekmeltü leküm dîneküm ve etmemtü aleyküm ni'metî ve 1 radıytü lekümül'islâme dînen...) Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olai rak sizin için îslâmiyeti beğendim.) buyurulmuştur.

İnsanlarda mevcut olan din duygusunu peygamberler geliştirirler. Bir kimse, bir peygamber tarafmdan bildirilmese dahi Allah'ı tanımağa mecburdur. Ancak, dinin hükümlerini büemeyeceği, iyi ve kötü şeyleri birbirinden ay ıramayacağı için bunlardan Allah indinde sorumlu değildir. Kur'ân'da, 16/36: «Ve lekad beasnâ fî külli ümmetin resûlen eni' büdullâhe vectenibuttâgûte feminhüm men hedallahü ve minhüm men hakkat aleyhiddalaletü…» (Andolsun ki, Biz Allah'a kulluk edip şirkten sakınmaları için her ümmete bir peygamber gönderdik.) buyurulmuştur. Ayrıca Kur'ân'da, 35/24 : «Innâ erselnâke bilhakkı beşîren ve nezîrâ ve in min ümmetin illâ halâfîhâ nezîrün.» (Şüphesiz Biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak, gerçekle gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de bir uyarıcı bulunagelmiştir.) denilmekte ve yine Kur'ân'da, 17/15: «...Ve mâ kürnıâ muazzibîne hattâ neb'ase resûlen.» (Biz, peygamberler göndermedikçe azap etmeyiz.) buyurulmuştur.

Din, peygamberin vücuduna bağlıdır. Dine ait hükümlerin özü, dinin kudsî ve manevî kuvvetinden ibarettir. Buna İslâm ruhu, iman nuru ve nübüvvetin mutlak kuvveti denir. Bu kuvvet, toplumun birlik ve beraberliğinin mahsûlüdür, birlikten meydana gelir, ayrılık ve anlaşmazlıktan hâsıl olmaz.

Milletin korunması dine özen, saygı ve dikkat göstermekledir. Zira, dinine saygı göstermeyen bir milletin içinde cemaat hiç hükmünde kalır. Heva ve hırsına kapılan kimseler bir işe yaramaz. Kur'ân'da 61/9 : «Hüvellezî ersele resûlehû bilhüdâ ve dînilhakkı liy üzhirehû aleddîni küllihî...» (Dinini bütün dinlerden üstün kılmak için, peygamberini doğruluk rehberi, Kur'ân ve gerçek din ile gönderen O'dur.) buyurulmuştur.

İnsanlığın başta gelen şartı, inanışına uygun olan düşüncelerini ve hareketlerini çok insaf ve doğrulukla yapmaktır. Bu da, mânânın dine bağlılığı ve ululuğu ile kabildir ki, iç âlemini saf ve temiz kılmak ve insan haklarına dokunmamakla ve dinî terbiye ile mümkün olur.

Bir hadisi şerifte: «Müslüman o kimsedir ki, halk onun elinden ve dilinden emin olsun, korkmasın.» denilmektedir. İnsan olan yalnız kendisiyle aynı cinsten olanlara değil, haklarını istemekten yoksun olan hayvanlara karşı da adaletle muamele etmelidir. Çünkü onların da kendilerine mahsus hakları vardır.

însanların, İslâmlık üzere toplanmaları ve etraflarındaki boş ve çürük inanışta olan kimselerden uzak durmaları onları zarar ve ziyandan korur. Kur'ân'da, 3/85 : «Ve men yetbegi gayrel'islâmi dînen felen yukbele mınhü...» (Kim Islâmiyetten başka bir dine y önelirse, onunki kabul edilmeyecektir.) denilmektedir.

Din ve inanış, insanın kendisini ilgilendiren manevî bir emirdir. İnsanların aralarındaki münasebetlerde bu hususu ileri sürerek dünyaya ait aşırı isteklerine dini âlet etmeleri doğru değildir.

Din konusuna Kur'ân'ın, 42/13: «...En ekıymüddîne ve lâ teteferrekû fîhi...» (Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin) İlâhî emri ile son veriyorum.

GPT-Sayfa 47-50. DiN, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Çok güzel. Bu bölüm, önceki "İnsan-ı Kâmil" bölümünden farklı olarak doğrudan din anlayışını ortaya koyuyor. İlk izlenimim şu: **Bölümün yaklaşık %80'i klasik Sünnî akaid ile uyumlu; ancak araya yerleştirilmiş birkaç cümle, kitabın ilerleyen metafiziğine zemin hazırlayan anahtar ifadeler içeriyor.** Bunlar ilk bakışta masum görünse de, ileride inşa edilecek sistem açısından kritik öneme sahip olabilir. Şimdi metodumuza göre ilerleyelim.

I. Bölümün Ana Tezi

Yazarın temel iddiası şudur:
Din, Allah tarafından vahiy ile gönderilen, insanın fıtratına uygun ilahî hayat düzenidir. İnsanlık tarihi boyunca bütün peygamberler aynı hak dini tebliğ etmiş, son şekli ise İslam olmuştur.
Bu ana fikir, genel olarak Kur'an'ın temel mesajıyla uyumludur.

II. İddiaların Analizi

1."Din; akıl sahibi insanları hak ve saadete götüren ilahî kanundur."

Değerlendirme

Bu tarif büyük ölçüde kelâm kitaplarından alınmıştır.
Kur'an'da din;

- Allah'a kulluk
- teslimiyet
- takva
- adalet
- hidayet

kavramlarıyla anlatılır.
Örneğin: "Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Ona uyun." (6:153)
"Allah adaleti, iyiliği emreder." (16:90) Dolayısıyla burada önemli bir problem yoktur.

2."Din insanın yaratılışında bulunan bir duygudur."

Burada ilk dikkat edilmesi gereken nokta geliyor.
Yazar hemen ardından 30:30'u delil getiriyor. Fakat ayeti dikkatli okuyalım.
"Yüzünü hanif olarak dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata..."
Burada ayetin söylediği şey: İnsan Allah'ın fıtratına göre yaratılmıştır.
Fakat "Din duygusu yaratılıştan gelir." ifadesi ayetin birebir söylediği cümle değildir.
Kur'an'ın söylediği: İnsan Allah'ı tanımaya elverişli yaratılmıştır.
Buradan "dini bütün ayrıntılarıyla bilir" veya "insanda doğuştan din vardır" sonucu doğrudan çıkmaz. Dolayısıyla burada **Kur'an'ın söylediğinden bir adım ileri gidilmiş oluyor.**
Bu önemli bir ayrımdır.

3."İlk din Hz. Âdem ile başlamıştır."

Bu ifade genel olarak doğrudur. Kur'an birçok yerde Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed'in aynı temel dine çağırdığını söyler. En önemli ayetlerden biri:
42:13 Allah Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğini size din olarak belirledi. Dolayısıyla bu iddia Kur'an tarafından güçlü biçimde desteklenmektedir.

4."Gerçek din kaybolmuş, bâtıl dinler ortaya çıkmıştır."

Bu da Kur'an'ın birçok ayetiyle uyumludur. Örneğin 2:213 İnsanların ayrılığa düştüğünü söyler.

10:19 İnsanlar başlangıçta tek ümmetti. 6:159 Dinlerini parçalayanlar... Bu nedenle bu iddia sağlamdır.

5."Dinin kurucusu Allah'tır."

Tamamen Kur'anî. 12:40 Hüküm yalnız Allah'ındır. 42:21 Allah'ın izin vermediği dini mi uyduruyorlar? Bu ifade Kur'an'a tam uygundur.
İlk kritik nokta. Şimdi ilk problemli cümle geliyor.

6."Peygamberler zamana göre değişik suretlerle bildirilen hükümleri yapmakla görevlidir."

İlk bakışta doğru gibi duruyor. Fakat dikkat. Kur'an ne diyor? Kur'an şeriatların farklı olabileceğini söyler. 5:48 Her biriniz için bir şeriat ve yol belirledik. Fakat dinin özü değişmez. 42:13 aynı dini emrettik. Yani Kur'an'ın ayrımı şudur: Din = değişmez. Şeriat = değişebilir.
Yazar burada "hükümler değişir" derken din ile şeriatı birbirine karıştırmamalıdır. Metin bunu açık söylemediği için ileride kavram kaymasına açık kapı bırakıyor.

7.İslam son dindir.(3:19, 5:3)

Bunların kullanımı yerindedir.

8."Bir insan peygamber gelmese bile Allah'ı bilmek zorundadır."

İşte burası çok önemli. Bu konu İslam düşüncesinin en büyük tartışmalarından biridir. Kelâmcılar Özellikle Ebu Hanife, Mâtürîdî ve Eş'arî arasında ciddi ihtilaf vardır.
Yazar şöyle diyor: İnsan vahiy gelmese bile Allah'ı tanımak zorundadır.
Ardından 17:15'i delil getiriyor. Burada dikkat edilmesi gereken şey şudur.
17:15 şunu söyler: "Biz bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz."
Bu ayet, insanın sorumluluğunun tebliğ ile ilişkisini açık biçimde ortaya koyar.
Yazar ise şöyle bir ara formül kuruyor: Allah'ı bilmek zorundadır.
Ama şeriattan sorumlu değildir. Bu sonuç, **ayetin açık ifadesinden değil, kelâmî yorumdan çıkarılmıştır.**
Kur'an, vahiy ulaşmamış insanın Allah'ı aklen bilmek zorunda olduğunu açıkça söylemez.
Buna karşılık insanın evrene bakmaya, akletmeye ve Allah'ın ayetlerini görmeye çağrıldığını birçok ayette bildirir (örneğin 30:20–27, 51:20–21). Fakat bunlardan "vahiy ulaşmamış herkes, Allah'ı bulmakla yükümlüdür" sonucu zorunlu olarak çıkmaz. Bu nedenle burada **Kur'an ile kelâmî yorumun birbirinden ayrılması** gerekir.

9. Şimdi kitabın ilerisi açısından en kritik cümle geliyor.

"Din, peygamberin vücuduna bağlıdır." Bu ifade oldukça muğlaktır.
Kur'an bunu söylemez. Kur'an'ın söylediği: Peygamber: vahyi getirir, açıklar, örnek olur.

Fakat "*Din peygamberin vücuduna bağlıdır*." ifadesi,
özellikle tasavvuf literatüründe daha sonra geliştirilecek

- Hakikat-i Muhammediyye
- Nur-u Muhammedî
- Kutup
- İnsan-ı Kâmil

öğretilerine kapı aralayabilecek bir dil kullanmaktadır.
Burada bunu kesin olarak kastettiğini söyleyemeyiz; ancak kullanılan ifade, Kur'an'ın kullandığı dilden farklıdır ve ileride hangi anlamda kullanılacağını dikkatle takip etmeliyiz.

10."Dinin özü kudsî ve manevî kuvvettir."

Kur'an böyle bir tanım yapmaz. Kur'an'ın tanımı çok daha somuttur.
Din;

- iman,
- amel,
- takva,
- adalet,
- ihsan,
- kulluk,
- Allah'a teslimiyet

olarak anlatılır. "Manevî kuvvet" ifadesi ise felsefî ve tasavvufî bir yorumdur; Kur'an'ın kendi tanımı değildir.

11."Bu kuvvet toplumun birlik ve beraberliğinin mahsulüdür."

Bu cümle kendi içinde problem taşır.
Eğer iman nuru, toplumdan doğuyorsa, vahiy ikinci plana düşer.
Eğer vahiyden doğuyorsa, toplum onun sonucudur.
Kur'an ikinci görüşü savunur.
Toplum vahyin ürünü olur.
Vahiy toplumun ürünü değildir.
Dolayısıyla bu cümle ya ifade bakımından eksiktir ya da dikkatle yeniden okunmalıdır.

12.Milletin korunması dine bağlıdır.

Kur'an; adalet, emanet, takva, iyilik üzerine toplumun ayakta kalacağını söyler.
Dolayısıyla bu fikir genel olarak Kur'an'a uygundur.
Ancak bunu sadece "dine saygı" ifadesine indirgemek yerine, Kur'an'ın vurguladığı ahlâkî ilkelerle birlikte okumak daha isabetli olur.

13.Hadis

"Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir."
Bu hadis sahih kaynaklarda yer alır ve Kur'an'ın emrettiği güven, adalet ve kul hakkı ilkeleriyle uyumludur.

14."Hayvanların da hakları vardır."

Bu çok güzel bir vurgudur. Kur'an doğrudan "hayvan hakları" ifadesini kullanmaz; ancak hayvanların da birer ümmet olduğunu (6:38), Allah'ı tesbih ettiklerini (24:41) ve gereksiz yere eziyet edilmemesi gerektiğini gösteren peygamber uygulamalarıyla birlikte düşünüldüğünde, bu yaklaşım İslam'ın genel ilkeleriyle uyumludur. *(Yabani hayvanların hakları olur –tüm canlıların yaşamlarını temin ettiklerinden, ekosistem görevi yaptıkları için, tüm toplum, insanlık sorumludur. Ancak, evcil hayvanlar – insan gözetiminde yaşatıldıklarından, onların hayvan refahı söz konusudur, yasalar sahibini sorumludur.* (*Nedim bilimsel değerlendirme*))

15.İslam'dan başka din kabul edilmez (3:85).

Bu ayet doğru aktarılmıştır. Ancak burada "İslam" kavramının Kur'an'daki anlamını da hatırlamak gerekir. Kur'an'da İslam yalnızca son ümmetin adı değil, Allah'a teslimiyet anlamına da gelir. Bu nedenle ayetin, sadece tarihsel bir kimlik beyanı değil, Allah'a gerçek teslimiyetin kabul göreceği yönündeki ilkesel mesajı da içerdiği gözden kaçırılmamalıdır.

Genel Değerlendirme

Başlık	Değerlendirme
Ana fikir	Kur'an ile büyük ölçüde uyumlu.
Kur'an desteği	Güçlü; ayetlerin çoğu yerinde kullanılmış.
Hadis desteği	Yer verilen hadis, İslam ahlâkını destekleyen sahih bir rivayettir.
İlk problem	Fıtrat ayetinden "din duygusu" sonucunun doğrudan çıkarılması.
İkinci problem	"Allah'ı bilmek aklen zorunludur" sonucunun Kur'an'dan değil, kelâmî yorumdan alınmış olması.
Üçüncü problem	"Din peygamberin vücuduna bağlıdır." ifadesinin muğlaklığı ve ileride tasavvufî metafiziğe kapı aralayabilecek bir dil kullanması.
Dördüncü problem	"Dinin özü manevî kuvvettir." tanımının Kur'anî değil, yorum niteliğinde olması.
Genel kanaat	Bu bölüm, şimdiye kadarki en dengeli bölümlerden biri. Ancak metnin içine serpiştirilen birkaç kavramsal ifade, ilerleyen bölümlerde geliştirilecek metafizik sistemin ön hazırlığı niteliğinde olabilir. Bu yüzden özellikle "din", "iman", "nübüvvet", "ruh" ve "manevî kuvvet" kavramlarının ilerleyen sayfalarda nasıl kullanılacağını dikkatle takip etmeliyiz. Böylece gerçekten Kur'an'ın çizdiği çerçevede mi kaldığı, yoksa anlamın zamanla başka bir metafizik yapıya mı taşındığı açık biçimde görülebilecektir.

KİTAP METNİ: İNSAN

Cenab-ı Hakk insanı vücut alemine getirmek için evvela oturup yerleşeceği yüce makamı yani getirmek cenneti yarattı. Kuranda, 2/35: «Ve kulnâ yâ âdemüskün ente ve zevcükelcennete ve külâ minhâ ragaden haysü şi'tümâ ve lâ takreba hazihişşecerete fetekûnâ minezzâlimiyne.» (Ey Âdem! Eşin ve sen cennette kal, orada olanlardan istediğiniz yerde bol bol yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz dedik.) yüce âyetinde bildirildiği üzere Allah, Hazreti Âdem'e eşiyle birlikte cennette kalmalarım ve istedikleri şeyleri yiyip içerek safada olmalarını emir buyurdu. Ancak: «Şu ihtilâf ağacına yaklaşmayınız. Yaklaşırsanız zalimlerden olursunuz.» sözü ile sakınmalarını bildirdi. Bu ilâhı hitap üzerine Hazreti Âdem'in: «Beni cennetinle mahcup etme; ya Rabbi! Beni niçin yarattın ?» şeklindeki yalvarışlarına Cenab-ı Hak: «Yâ âdemü ene halaktü leke cemiil'eşyâi ve halaktüke li» yani: (Ey Âdem! Bütün eşyayı senin için ve seni, Allah'lığım için yarattım. İlâhî hâzinelerimin ve kemalâtımm göründüğü yer, İlâhî tecellilerimin aynasısın. Seni, isim ve sıfatlanma sırdaş ettim ve madem ki seni kendim için yarattım, her mutluluk senindir.) buyurdu. Lâkin, Hazreti Âdem isteğinde direndi.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk : «Beni bulmağa tahammülünüz var mı? Bilmeğe marifetiniz ve ilminiz yeter mi? Yoksa, sonra, gerek sen vegerekse eşin kendinize zulmetmiş olursunuz. » buyurdı. İnsanlıklarının teşviki üzere onlar yine isteklerinde direndiler.

O zaman Cenâb-ı Hakk: «Ey Âdem! Sen rahat yer olan cennettesin; Bana ulaşmak kolaylıkla mümkün olmaz ; sonra mihnet ve iptilâya uğrarsın, rahat ve bolluk haram olur.» buyurdu. Âdem; «Ben her iptilâya razıyım, önce seni isterim.» dedi.

Bunun üzerine Kur'ân'ın 2/38 : «Kulnehbitû minhâ cemîan» (Oradan hepiniz çıkın dedi. ..) yüce âyetinden açıkça anlaşılacağı üzere, neşir halinde dünyaya inerek «Toplanımz» İlâhî emrine mazhar oldular.

Insamn zahirî vücudu, nübüvvete dayanarak, yaradılışındaki istidat ve kabiliyetle ve güneşle diğer varlıklardan gelen feyizlerle ilgili olarak, bu âlemde bir bedene sahip oldu.
Allah, insanda hayat eserlerinin akışını mukadder kıldı ve hayatım sürdürmek için insanı talep eden hücreleri İlâhî bir yardım olarak ona gönderdi. Allah, insanı yaratıp ona ruh verdi, işitme ve görme gibi organlar ve bunlar vasıtasiyla işitmiş ve görmüş olduğu şeyleri hayalinde canlandıracak bir de kalp yarattı. ilim, akıl ve anlayış ihsan etti. Onu, İlâhî isim ve sıfatların tecellisinin aksettiği bir ayna ittihaz ederek mahlûkat içinde güzel vasıflarla üstün ve seçkin kıldı. Allah, insanı kendi kudret ve kuvvetini taşıyan bir vekili olarak âleme hâkim ve yaradılmışlarm hepsinden üstün vasıfta değerlendirdiğinden bütün âlemi her bakımdan insanın emri altına verdi. Hayat şerefini kazanmakla Cenab-ı Hakk'ın sübut sıfatları kendisini kuşatan insan, sahibi olduğu ilimle bu âleme önceden ne suretle gelip sonradan nereye gideceğini anlama yeteneğini kazandı.

İlahi isimlerin tecelli ve cereyan etmesinin terbiye ediciliğine dayanarak ilahi rahmeti elde etmek isteyen insan, her nereye bakmış olsa Hakk'ın cemalinden gayri bir şey görmez. Özellikle, ruhun menzil ve makamı olan insanın görmesi, işitmesi, söylemesi, ilmi, hayali, fikri, kudreti, istidat ve kabiliyeti tamamen Allah'ın cemalinin mıratıdır. Bu itibarla, insanların kaderi ilâhî isimlerin tasarrufu altındadır. Risalete dayanan kimseler beşerî olgunluğa erişirler. Hazreti Muhammed,

âlemlere rahmet olarak gönderildiğinden Cenab-ı Hakk, risalet eserlerini her şeyde etkili kılmıştır. Bu etki, güneşin eşyaya olan etkileri gibi düşünülebilir.

İnsan, bütün eşyayı kuşatmış olan Allah'ı bilmek ve O'na yakınlık kurmak istidadmı taşır. Allah'ı öğrenip bulmak isteyen insan kendisini nefsinin düşkünü olmaktan kurtarabilirse, istidadmda bulunan olgunluk gelişir, insam örten karanlık perdesi açılır ve böylece Allah bilinmiş olur, işte bu feyizler ve olgunluklar, isimlerin ötesinden istidadımıza gelirler.

Bu olgunluk katma ulaşan insan, Kur'ân'da, 10/62 : «Elâ inne evliyâallâhi lâ havfün aleyhim velâhüm yahzenûne.» (iyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.) âyetiyle yüceltilen evliyalar sınıfına dahil olur. Umursamazlık yüzünden istidadını yok ederek Allah tarafından kendisine bağışlanan bunca olgunluğu bırakıp zevk ve nefsine düşenler ise, bilgisizlik karanlığı içinde kalarak Allah'ı öğrenmek ve bilmekten yoksun olurlar.
Allah'ın aynası olan insana ilim ve marifeti, fen ve sanatı öğrenmek kolay olur. Çünkü ilim insana mahsustur. İnsan ilimlerin ve fenlerin her hangi bir koluna bağlanırsa çalışma yeteneği ölçüsünde o ilmin uzmanı olur.

İlim ve marifeti gerçek olarak öğrenecek insanın sağlam bir bedene ve sağlam bir kafaya sahip olması lâzımdır. Allah insanı en güzel şekil ve surette yaratmış, İlâhî bağışlardan yararlanabilecek yetenek ve gücü vermiştir. Gerekli tedbirleri alarak hayat ve sağlığını korumayı ve başkaca görgü usullerinde de ilâhî bağışlardan yararlanmayı büenler bu güzelliği koruyabilirler.

İnsanlar eşyanm hakikatine vâkıf olmak isterlerse çalışmaktan geri kalmamalıdırlar. Eşyay ı aydmlatan Muhammed'in nuru, âleme peygamberliği zamanında yansımış olan bir rahmettir ki, herkesin çalışması ve gayretiyle buna ulaşması mümkündür.

Dünya ile ilgili ilimler bütün insanlara bahşolunmuştur. Allah'ı tanıyan veya tanımayanlar, kendi gayret ve sebath çalışmaları nisbetinde, bilgi ve güç kazanır ve hüner sahibi olurlar. Her şey akıl ve fikirle meydana çıkıp açıkça belli olduğu gibi, imkânsız görünen, akıllara hayret ve şaşkınlık veren icatlar bile onlara açılmış olur. Tasarruf Allah'ındır. Bunları icat eden ve ettiren ancak O'dur.

Eşyay ı tasarruf etmek iktidarını kazanmak isteyen kimselerin, fayda düşünülebilen şeyleri tecrübe ve onları fikren takip etmeleri lâzımdır. Bu düşünceyle büyük kâr ve menfaat elde etmiş olurlar. İnsanlar ister ınkârcı, ister mümin olsunlar, çalıştıkları işde eşittirler. Bir iş ve bir icatta herkes kendi çalışması kadar bir başarı meydana getirmeye yeteneklidir. insanlar için bu konuda azap ve sevap nisbetlerine itibar olunmaz. İnsan, tasarrufu altında bulunduğu İlâhî isimlerin tesiri ile, hayatı boyunca yaptığı iş Ve hareketlerine göre âhiretteki ceza kürsüsünde bir vücut gösterir

Gayret ve gücünü iyi işlere harcayan bir kimsenin kalbi nasıl kaygısız, rahat ve hayat serbest ise itaatsizlik eden ve günah işleyen ve haydutlukla geçinen bir kimsenin hayatı da vicdan azabıyla geçer. İtaatsiz ve günahkar kimseler, manen azap ve sıkıntı içinde oldukları gibi maddeten de yaptıkları kötü işin cezasını er yada geç çekeceklerdir. Kuran'da 17/7: (İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizedir...) buyurulmuştur.

Allah, kulunun hayatı boyunca geçeceği yol üzerine belli yedi vâdi ayırmıştır. Kulunu daima iyi hale ve kurtuluş yoluna çağırır. Eğer, kulunun iyiliğe istidadı her bakımdan iyi ve uygun bir kimse olur. Aksi halde kul, hangi vadide yok olursa olsun Allah onun yolunu sınırlandırmaz. Bunlardan sonra bir vâdi daha vardır ki, o da cehennem vâdisidir. «Sırat» bunun üzerindedir. Muhammed'in şeriatı, yani O'nun yasaları «Sırat-ı Müstakıym» (doğru yol)dir ki, geçiş zamanı hayat süresidir. Muhammed'in yasalarıyla yükümlü olup emir ve yasaklarla hareket edenler, doğruluk üzere bulunarak yasalara uygun surette yolu geçenler kurtuluşa yani cennete varırlar.

Her doğan, İslâm ahlâkı üzere suçsuz, günahsız olarak dünyaya gelir ve insanlık âleminde teklif yaşına yani ergenlik çağma gelinceye kadar bu hali muhafaza eder. Burası güvenilecek en güzel yerdir.

İnsan hayatı, sakınılarak geçilmesi gereken üç bölümden ibarettir, ki bunlar gençlik, olgunluk ve yaşlılık halleridir. Halk dilinde yokuş, düz, iniş denilen bu haller gerçek «Sırat-ı Müstakıym»ı teşkil eder. Bu menzillere çok dikkat ve itina göstererek geçen kimseler murad ettikleri yere ulaşırlar.

Kulların amellerinin meydana çıkmasının başlangıcı cüz-i irade olup hayır ve şer ancak Cenab-ı Hakk'ın kudret elindedir. Bir kimseye Allah hidayet ederse, onu iyi ve doğru insanların safına dahil ve sonunda geniş, tükenmez bir mülk ve muhabbete nail eder. O da, hidaye t erişmiş olarak gittiği bu yoldan feyiz eserlerini elde etmiş olur.

Şayet, bir kimse dalâlette kalırsa yani doğru yoldan saparsa o kimse kötü insanlarm feyzine tâbi olur. Orada, kendisini ikaz edecek, söz geçirecek ve gafletten uyaracak birini bulamayacağı için doğru yoldan ayrılmış olarak kalır. Gaflet vâdisinde koşarak geldiği ve gideceği yerden habersiz olan kimseler, hayat mücadelesinde rehbersiz, dayanaksız, ha ır ve şerri ayırt etmekten âciz bir halde kaldıklarından, ömürleri kararsızlıkla, rahatsız eden ve utanç veren bir azap içinde geçer. Bu gibi kimseler ne ölüdür, ne de diridirler. Daima dertli ve kederli bir hal ve durumda bulunurlar.

İnsanlarm, Allah'ın emrettiği doğru yoldan ayrılmamaları ve insanlığa yakışır şekilde hareket etmeleri lâzımdır. Dini yalanlayan kimselerin insanlıkla samimî ilgileri olamaz. Onların, yakın veya uzak olsun, gerçeklerden haberleri yoktur; hakikatleri görmez ve işitmezler. Bunların istidat ve anlay ışları sönmüş bir haldedir. Hayvanlara yakışır şekilde yaşarlar, âhirete ait kazançlardan da haberleri yoktur. Her ne kadar görünüşleri insan olsa da içvarlık bakımından hayvandan farkları yoktur. Bu gibi kimseler için Kur'ân'da, 7/179 : «Ülâike kel'en'-âmi belhüm edallü ülâikehümül gâfilûne.» (And olsun ki, Cehennem için de bir çok cin ve insan yarattık; onların kalbleri vardır ama anlamazlar; gözleri vardır ama görmezler; kulakları vardır ama, işitmezler. İşte bunlar gafillerdir) buyulmuştur. İlahi emirlere uymayarak İste bunlar ga nefislerinin ayartmalarına kapılan kimseler mahrumiyet ve zarardadırlar. İsyanı ihsana ve hayvanlığı insanlığa üstün tutup doğru yoldan aynlan ve nefsinin isteklerine uyarak şerri hayra tercih etmiş olan insan İlâhî gazabı kabullenmiş olur.

İnsan, nefsini yenme yolunda çalışmasiyle değer ve olgunluk basamaklarında yükseldikçe eşyanm hakikatlerini öğrenir. Allah'ı vicdan zevkiyle bilmiş olur. Nefsini pâk ve arık bir mertebeye getirmiş bir kimsenin gördüğü Allah, «Lika»dır. Kur'ân'da, 18/110 : «...Femen kâne yercû likâe rabbihî felya'mel amelen sâlihan...» (...Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş

işlesin...) buyurulmuştur. Zira, bu görüşte insanın kavuştuğu, İlâhî nisbetin o kimsede tecellisiyle Allah'ın görünmesi ve hazır bulunmasıdır. Değer ve olgunluk basamaklarmda yükselerek ulaşılan bu yüce katlar sayesinde Allah'a nicelik ve nitelik bakmamdan yaklaşmaksızm, kul; sözle ve yüzyüze, Kur'ân, 1/15 : «îyyâke na'büdü ve iyyâke nesteıyn.» (Ancak Sana kulluk ederiz ve ancak Senden yardım dileriz.) diyerek, konuşma müsaadesi elde edip kulluğunu yakıyne ulaştırmış olur. Ayrıca, Kur'ân, 15/99 : «Va'büd rabbeke hattâ ye'tiyekel yakıynü» (ölünceye kadar rabbine kulluk et.) buyurulmuştur.

İnsana âhiret mutluluğunu kazandıracak olan ancak insanın hakikati kalbinin doğruluğudur. Doğru kalb ise ve kazandığı manevî vücudu olup kuşku ve şüphelerden arınmış ve doğru olarak edinilmiş bilgiye sahip olanlardadır. Allah'ın insanoğluna sonunun fena olacağını haber vererek korkutması, onlarm saadet ve selâmet yoluna sokulması içindir. İnsanın yaptığı işler nedeniyle meydana gelen olaylar, kendi özbenliğine taalluk eden nefis ve vicdan ile manen uygun oldukları zaman, o kişi adalet üzre hareket etmiş olur.

İnsan din bakımından Allah'ını öğrenip buyuruklarını yerine getirir ve Peygamberin şerefli izine uyarsa, Allah'a sığınmış olur ki bu, insanın maddi ve manevi kişiligine taallûk eden gerçek sığınıştır. İnsanların birleşmeleri, aynı amaç sahip olmakla mümkündür ki, bu manevi bir hakimdir, tnsanın içerisinde hükümet olmasa dışarıdaki hükümetin cezasından kurtulmasını kendi fikir ve görüşüne göre kolay zanneder. Lâkin, mânâdaki hükümetten insanın kurtulması mümkün değildir. Onun için din duygusunun bir milletin içinde bulunması gereklidir.

İnsanlar edindikleri maddî ve manevî bilgiler nisbetinde medenîdirler. Hayat medeniyettedir. Bedevîlik ve vahşet insanı yok olmaya, medeniyet ise hayata sevk eder. Medeniyet din duygusu, ibadet, insanlık ve sürekli olarak dürüst hizmet ile kuvvetlendirilir. Bedevîliğin aslı hainlik, ahlâka aykırı davranışlar, rüşvet, sahtekârlık, dinsizlik, yalan söylemek ve iffeti terk etmektir. Bu haller olursa topluluk olmaz, ayrılık meydana gelir, zulüm ve haksızlık yaydır, zay ıfla güçlü eşitlik görmez.

Bir insaın bağlı olduğu topluluğun ilim adamlarından, öğretmenlerinden ve terbiye edicilerinden ulusal, dinsel, sosyal ve kültürel terbiye öğrenmesi başlıca görevidir. Terbiyesiz bir insanın hayvandan hiçbir farkı yoktur. İnsanın rabbi, insanları eğiten ve terbiye eden, okullardaki öğretmenler, savaşa gücü olacak erleri yetiştirenler, harp sanatını orduya öğretenlerdir.

İnsan, hayırsız be hayasız kimselerin kötülüğündan sakınıp kendisini korumalıdır. Bunun için insanlığı ve ahlakı yüksek kimselerle yakınlık kurmalı ve onlarla görüşmelidir İyi hal sahibi yani yasaklardan sakınarak insanlığın ne olduğunu bilen ve onun meyvelerini devşiren kimseler, çalışma ve uğraşıları nisbetinde, yüzsuyu dökmeksizin, güzel karşılık ve bağışlar kazanırlar.

İnsanların birlikte yaşayıp iyi geçinmeleri ilim ve sanat iledir. İlim ve sanatı olmayan millet vahşete düşer ve hakaret duygusu içinde birbirlerinden nefret ederler, böylece perişan olur ve dağılır giderler.

İnsanlar geçim, dirlik ve düzenliği yalnız sanat ve ilimle koruyamazlar. Medeniyet aynı zamanda. güzel ahlâk ile herkese güven ve ferahlık verecek surette muamele ister. Medenî olan kimseler, komşularına saygılı olmalı, yoksullan gözetmeli, onların dualarmı almalıdır. Bu hal, insanın iyiliğini ve mutluluğunu sürekli kılar.Toplum içinde düşünce ve işlerini hay ırlı yerlere harcamayan kimselerin sahip oldukları mal ve mülk kendilerine hakkıyla fayda sağlamaz, kısa bir

zamanda yok olur. Peygamberimizin gerefli bir hadislerinde bildirdikleri gibi: «iyi ve yararlı adamın malı da iyidir.» insanlar, iyi ve güzel şekilde beraberlik ve bağlılık üzere oldukları ve birbirlerini sevdikleri takdirde, Allah onlann ilerlemeleri ve y ükselmeleri için gerekli sebep ve vesileleri halkeder. Sevgi, bir vücudun yakınlığını icap ettirir. Beraber olmadıkça ve bilrikte yaşamadıkça insanlar arasında sevgi meydana gelmez.

Halk içinde kendine güvenilen ve doğruluğu herkesce kabul edilen kimse Allah yanında da kabule şayandır. Bu gibi insanların gerek dış gerek iç hallerinde de bir denge ve mutluluk görünür.

**

İnsan hiçbir zaman ilişkiler ve bunlara ait muamelelerden kurtulamaz . Zira insanın hayatının bölümleri bir çok ilişkülerin birbirleriyle olan muameleriyle kaimdir.

Bir kimse içinde bulunduğı toplulukla aynı renkte, yani tek bir şahıs gibi aynı fikir ve düşüncede olmalıdır; şayet, şahsî düşüncesi toplumun gidişatına uymakla beraber, yaşadığı ortamda üzerinde kesin fikre sahip bulunmadığı bir harekete körü körüne tabi olursa bu hal kendisini zarar ve ziyanda bırakır.

Hiç bir yeniliği kabul etmeyen ve çıkarlarına düşkün olan insanların bir çok teşebbüsleri neticesiz kalır. Yararım başkalarmm zararında arayan, heva ve heveslerine uyarak ahlâklarında dengesiz olanlarla toplum üzerinde kendilerini büy ük gören ve zor kullanıcı bir durum;gösterenler, yok olmay ı ve zararlarmı kendi elleriyle ararlar.

İnsanlar arasında değişik yaradılışta olan, zevk ve eğlenceye düşkün bazı kimseler, insanlıkla fazileti maddeye bağlayarak orada kalmışlardır. Onlar oradan ileri bir adım atamazlar. Onların çoğu zevk düşkünüdürler. Onlar Allah'In yüce şanına akıl erdirmek mutluluğundan nasipsizdirler. İnsan Allah ve resulüne isyan ederek küfrü imandan üstün tutar ve ona bu inkar ve direnmeden ancak sonsuz ve devamlı bir azap kalır. İnsanların en alçağı, dünyaya gelip gittiğinde, yaptığı işler bakımından , en fazydasız olanıdır.

İnsanın hakikatı şahsının istidadına nadayanır ve insan eğitildiği nispette kültüre sahip olur. İyilik insana Allah tarafından bir bağıştır. Cimrilik ise gönül darlığı, ziyan ve kusurdur. İnsan tabiatında cimrilik olduğundan Allah'ın rahmetini bile sarfetmektedn sakınır. Akıllı kimseler batıla tabi olmazşlar; zira, batıl gerçeklerden yoksun ve boştur. Din ve dünya işlerinde kararsız kalarak vazifelerim gevşeklikle tutan insanlarm yanlış fikirleri kendilerim süflî âlemde tehlikeli bir uruma sokar. Bunların kararsız düşüncelerinin etküeri, kendilerini dünya ve âhirette mahrum ve nasipsiz küar.

insanın gerek kendisine ve gerekse malma gelecek olan tehlike ve zararlara karşı ilgisiz davranarak bilgisizce işi Allah'a bırakıp kadere rıza göstermesi ve «Allah'a sığınıyorum.» demesi, Allah katmda da sorumlulu ğu gerektirir. Allah için olmayan ibadet nefis ve hevese hizmettir, insan bununla, kibir ve kendini beğenmişlikten başka, ne dine ve ne de dünyaya ait hiç bir şey elde edemez Bu bakımdan, insan, nefsinin isteğine uyarak kimseyi incitmemeli, içinde kabaran aşın istekleri doyurmak için meşru olmayan yolda malmı harcamaktan sakınmalıdır.

Herkesin işinde gücünde tembellik etmeyerek ailesi fertlerinin, hayvanlannm, toprağının ve mallarının yararınıgözetmesi ve daimauyanık bulunarak zararlarını uzaklaştırması ve dengeli bir yol izlemesi lazımdır.

İnsanlar için selamet , Alla'a kullaık etmek ve milletin yararına çalışmakla hasıl olur. İnsanlar , hareketlerinde uyanık olmalı ve Allah'ı hiçbir zaman unutmamalıdır. İyilk insan Allah tarafından bağıştır. Cimrilik ise, gönül darlığı, ziyan ve kusurdur. İnsanların tabiatında cimrilik olduğundanAllah'In rahmetini bile sarfetmekten sakınırlar.

Akıllı kimseler bâtıla tâbi olmazlar; zira, bâtıl gerçeklerden yoksun ve boştur. Din ve dünya işlerinde kararsız kalarak vazifelerini gevşeklikle tutan insanların yanlış fikirleri kendilerini süflî alemde tehlikeli bir duruma sokar. Bunların kararsız düşüncelerinin etküeri, kendilerini dünya ve âhirette mahrum ve nasipsiz kılar.

insanın gerek kendisine ve gerekse malına gelecek olan tehlike ve zararlara karşı ilgisiz davranarak bilgisizce işi Allah'a bırakıp kadere rıza göstermesi ve «Allah'a sığmıyorum.» demesi, Allah katmda da sorumluluğu gerektirir.

Allah için olmayan ibadet nefis ve hevese hizmettir. İnsan bununla, kibir ve kendini beğenmişlikten başka, ne dine ve ne de dünyaya ait hiç bir şey elde edemez Bu bakımdan, insan, nefsinin isteğine uyarak kimseyi ineitmemeli, içinde kabaran aşırı istekleri doyurmak için meş-ru olmayan yolda malını harcamaktan sakınmalıdır.

Herkesiin işinde gücünde tembellik etmeyerek ailesi fertlerinin, hayvanlarının, toprağının ve mallarının yararım gözetmesi ve daima uyanık bulunarak zararlarını uzaklaştırması ve dengeli bir yol izlemesi lâzımdır. İnsanlar için selâmet, Allah'a kulluk etmek ve milletin yararına çahşmakla hâsıl olur. İnsanlar, hareketlerinde uyamk olmalı. ve Allah'ı his bir zaman unutmamalıdır.

insan, başkasının sözünü tecrübe etmeğe vakti olsun veya olmasın daima dikkafalılık ederek kendi bildiğince mücadeleye kalkar ve o sözü kabul etmezse yani kendi sözünü kendi haklı, başkasınm sözünü haksız göstermeğe çalışırşırsa toplum içinde yalrnz kalmaya *mahkûm* olur. Bu kibarla birlikte yaşayan insanlar arasında sözün önemli bir yeri vardır, insanın iki çenesi arasmda bulunan dili sahibinin hakikatini açıklar. Bunun için dengesiz soz söylememeye son derece dikkat etmelidir. «Lisânüke eseduke en türsilhâ te'külke.» şerefli hadisinin anlamına göre insan, iki sıra dişleri arasına Allah'ın kudret eliyle hapsedilmiş olan dilini başıboş bırakmamayı ve onu iyi şekildekullanmayı bilmelidir.

insanın konuşması onu yükseltebileceği gibi, aşağılayabilir ve yok olma uçurumuna da sürükleyebilir, insanlar arasındaki iş ve davranışlar söze dayanır. Böyle olunca bir insanın sosyal varlığı konuşmasının yapacağı etkiye bağlıdır. Çünkü, konuşma kalbin tercümanı, vücudun hakikatidir.

İnsanlara ziyan vermesini seven, yalancı ve her sözünün başında bir yemin savuran kimselere yakın olmamak lâzımdır. Zira böyleleriyle yakın olmak insa.mn ahlâkını bozar. Konuştuğu adamm arkasından, onun şanına lâyık olmayacak şeyler söylemek ve küçük düşürecek sıfatlarla nitelemek, görüştüğü kimselerin birinden diğerine laf götürerek arabozuculuk yapmak bu gibi yalancıların kötü ve bayağı hallerindendir. Onlar, bir kimse hayırlı bir ise başlayacak otarsa, tttrlü türlü dolap ve biberle onun bayrım bozar ve o kimseyi hayır işlemekten alıkoyarlar.Yaramazlığı

belli, ahlaksız, insanlık sınırına ulaşamamış alçak fikirli adam sıfatıyla nitelenmiş olmak, hayra ve iyiliğe engel olanların özel halidir.

Sert ve kaba huylu olanlar, insanın o kadar hatırını kırarlar ki, bu durumla karşılaşan kimse elinde olmayarak onlara, soysuz ve aşağılık demekten kendini alamaz.

Yüçe Peygamberimiz Efendimizin ve Hazreti Ali'nin konuyla ilgili kıymetli sözlerinden bir kaç örnekle insan konusuna son vermek istiyorum.

«Kendini bilen Rabbini de bilmiş olur.» Hazreti Muhammed (S.A.S)

«Sen, kendini küçük bir varlık zannedersin. Halbuki, âlem-i ekber sende dürülüp gizlenmiştir.» Hazreti Ali

«Senin, dışarıdan bir şeye ihtiyacın yoktur. Çünkü, kendi varlığını düşünmen ve tefekkür etmen kâfidir.» Hazreti Ali

«Sen, harfleriyle gizliyi açığa çıkaran apaçık bir kitapsın.» Hazreti Ali

«Senin derdinin çaresi, sende ve hissettiğindedir. Ve yine senin hastalığın, senden ve gördüğündendir.» Hazreti Ali

«Sen, yararlanmak için kitaplara bakıyorsun. Halbuki, musannif o kitaplarda seni anlatıyor.» Hazreti Ali

Allah'tan her zaman günahımızın ve kusurumuzun affedilmesibi ve bağışlanmasını istemeliyiz. Allah, bizim halimizi , güçsüzlüğümüzü bilir. Allah suçlarımızı bağışlan, merhamet eden ve esirgeyendir. Daima, iyi ahlâk ve inişimiz nisbetinde Allah bizleri mükâfatlandırır.

GPT-Sayfa 51-63. İNSAN, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

1. Hz. Âdem ile Allah arasında geçen konuşma

Metin şöyle başlıyor:
"Ey Âdem! Bütün eşyayı senin için, seni de kendim için yarattım..."

Burada ilk büyük problem var.

Kur'an'da böyle bir konuşma **yoktur.**
Kur'an'da Allah'ın Âdem'e söylediği şeyler bellidir:
Fakat metindeki şu ifadelerin Kur'an'da karşılığı yoktur:

- "Seni kendim için yarattım."
- "İlâhî hazinelerimin aynasısın."
- "İsim ve sıfatlarıma sırdaş ettim."
- "Beni önce sen istedin."

Bunlar Kur'an ayeti değildir.
Hadis olarak da sahih kaynaklarda bulunmaz.
Bunlar büyük ölçüde **tasavvufî irfan geleneğinde** geliştirilen sembolik anlatılardır.
Burada okuyucuya bunun açıkça söylenmesi gerekir.

2. İnsan Allah'ın aynasıdır.

Metin: "*İlâhî isim ve sıfatların tecellisinin aksettiği bir ayna..."*
Kur'an insan için Allah ruhundan üfledi, En güzel biçimde yarattı, Halife olarak atadı.
der. Fakat **"İnsan Allah'ın aynasıdır."** ifadesini kullanmaz.
Bu düşüncenin kökeni daha çok şu hadis diye nakledilen fakat sahihliği tartışmalı rivayete dayanır: "Mümin Allah'ın aynasıdır."
Daha sonra bu düşünce, özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından
Allah'ın isimlerinin aynası şeklinde geliştirilmiştir.
Dolayısıyla bu Kur'an'ın dili değildir. Tasavvufun dilidir.

3. "İlâhî isimlerin tasarrufu altındadır."

Bu ifade birkaç kez tekrar ediyor.
Kur'an Allah'ın yaratmasını, yönetmesini, hükmetmesini anlatır.
Fakat "İnsan ilâhî isimlerin tasarrufu altındadır." şeklinde teknik bir metafizik kurmaz.
Bu, İbnü'l-Arabî ekolünün **Esmâ metafiziğinin** tipik dilidir.

4. "Her nereye bakarsa Hakk'ın cemalinden başka bir şey görmez."

Kur'an Allah'ın ayetlerini görür. Fakat yaratılan = Allah'ın cemali demez.
Kur'an yaratılanı **ayet** olarak tanımlar. *Ayet, işarettir. İşaret, işaret ettiği şey değildir.*
Bu ayrım çok önemlidir.

- Kur'an'da dağ Allah değildir.
- Güneş Allah değildir.
- İnsan Allah değildir.

Bunlar Allah'ın ayetidir. Tasavvuf ise bazen **ayet ile tecelli** arasındaki çizgiyi oldukça inceltir.
Bu nedenle okuyucu burada dikkatli olmalıdır.

5. Allah'ı bilmek nefsi yenmeye bağlıdır.

Bu fikir genel olarak doğrudur. Kur'an surede nefsini arındıranın kurtulduğunu söyler.
Ancak metin bunu **"perde kalkar, Allah bilinir"** şeklinde mistik dile taşımaktadır.

Kur'an ise daha çok takva, hidayet, iman, salih amel üzerinden anlatır.

6. "Muhammed'in nuru"

Metin: ***"Eşyayı aydınlatan Muhammed'in nuru..."***
Kur'an Muhammed'i resul, nebi, beşir, nezir, sirac münir olarak niteler.
Ancak **"Muhammed'in nuru bütün eşyayı aydınlatmaktadır."**
şeklinde bir öğreti Kur'an'da yoktur.
Bu, **Nur-u Muhammedî** öğretisinin tipik ifadesidir.
Bu düşünce, erken Kur'an metninden değil, daha sonraki tasavvuf geleneğinde sistemleşmiştir.

7. "Yedi vadi"

Metin: ***Allah yedi vadi ayırmıştır...*** Kur'an'da böyle bir öğreti yoktur.
Ne yedi vadi, ne sekizinci cehennem vadisi şeklinde bir sistem bulunur.
Bu büyük ihtimalle tasavvufî eğitim basamaklarının sembolik anlatımıdır.
Kur'an adına sunulmamalıdır.

8. Sırat-ı Müstakim = Muhammed'in şeriatı

Kur'an'da **Sırat-ı Müstakim, yalnızca hukuk sistemi değildir.**
Kur'an'a göre o, Allah'ın yoludur. İman, ahlâk, adalet, tevhid, takva, ibadet hep bunun içindedir.
Metin ise bunu "Muhammed'in yasaları" olarak daraltıyor.
Bu, Kur'an'ın kullandığı kavramdan daha dar bir tanımdır.

9. Her doğan İslam ahlakı üzere doğar.

Bu, Kur'an ayeti değildir. Ancak "Her çocuk fıtrat üzere doğar." hadisinin yorumlarından biridir.
Metin İslam ahlakı ifadesini kullanarak hadisi yorumlamaktadır.

10. Lika (Allah'a kavuşma)

Kur'an ***"lika"*** kelimesini Allah'a kavuşmak şeklinde kullanır.
Fakat metin şöyle diyor: Allah'ın kulda tecellisiyle Allah'ın görünmesi.
Kur'an'dan tasavvuf metafiziğine geçiş yapılmıştır.
Kur'an **Allah'ın kulda görünmesinden bahsetmez.**
Kur'an Allah'a kavuşmaktan bahseder.
Bu ikisi aynı şey değildir.

11. "Kendini bilen Rabbini bilir."

Son bölümde meşhur söz geliyor.
Bu söz çok meşhurdur. Ancak hadis değildir.
Hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu bunu sahih kabul etmez; bir kısmı asılsız veya senedi bulunmayan sözler arasında değerlendirmiştir.
Dolayısıyla bunu Hz. Peygamber'in sözü diye sunmak doğru değildir.

12. Hz. Ali sözleri

Bu sözlerin güvenilir isnatla ait olduğunu söylemek mümkün değildir.
Özellikle "**Âlem-i ekber sende dürülüdür."**
ifadesi, İslam düşünce tarihinde çok etkili olmuştur.
Fakat bunu tarihsel olarak
Hz. Ali'nin söylediğini kesin biçimde ispatlayamıyoruz.

Genel Değerlendirme

Başlık	Değerlendirme
Kur'an ile uyum	Yaklaşık %60–70. Temel ahlâk, çalışma, sorumluluk ve ibadet vurguları büyük ölçüde Kur'an'la uyumludur.
Tasavvufî yorum	Çok belirgin. "Ayna", "tecellî", "ilâhî isimler", "Muhammed'in nuru", "lika", "feyiz", "istidat" gibi kavramlarla Kur'an'ın üzerine metafizik bir katman inşa edilmektedir.
Kur'an'da bulunmayan iddialar	Âdem ile Allah arasında aktarılan uzun konuşmalar, yedi vadi öğretisi, insanın Allah'ın aynası oluşu, "Muhammed'in nuru"nun kozmik işlevi ve "Allah'ın kulda görünmesi" gibi ifadeler Kur'an metninde yer almaz.
En kritik dönüşüm	Bu bölüm, önceki Yazar artık Kur'an'ı açıklamakla yetinmeyip, tasavvufî metafiziğin temel kavramlarını Kur'an anlatısının içine yerleştirmeye başlamaktadır.

Âdem'in Yaratılışı, Cennetten İniş ve Âdem Kıssasına Eklenen Metafizik Anlatı

Yazar, *Hz. Âdem'in cennetten çıkışını, Allah ile Âdem arasında geçtiği ileri sürülen uzun bir konuşma üzerinden açıklamaktadır. Bu konuşmada Allah'ın*, "**Bütün eşyayı senin için, seni ise kendim için yarattım", "İlâhî isim ve sıfatlarıma seni sırdaş ettim" ve "İlâhî tecellilerimin aynasısın" dediği ifade edilmektedir.** Herhangi bir kaynak belirtmeden sanki Kuran'da ayeti gibi verir.

Kur'an'da ise Hz. Âdem kıssası oldukça açıktır. **"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun; dilediğiniz yerden bol bol yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz."** (Bakara 2:35) **"Dedik ki: Hepiniz oradan inin. Bana tarafımdan bir hidayet geldiğinde kim benim hidayetime uyarsa onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."** (Bakara 2:38)

Kur'an anlatısında dikkat çeken husus, insanın yaratılış amacının metafizik bir **"sırdaşlık"** veya **"tecellî aynası"** kavramlarıyla değil, **hidayet ve sorumluluk** ekseninde açıklanmasıdır.

Cennetten yeryüzüne iniş, ***mistik bir yükseliş hikâyesi değil;*** insanın özgür iradesiyle yaşayacağı imtihanın başlangıcıdır. Nitekim devam eden ayetlerde belirleyici unsur, insanın hangi manevî hâle ulaştığı değil, Allah'ın gönderdiği hidayete uyup uymadığıdır.

Metinde yer alan diyalog ise Kur'an'da bulunmamaktadır. Bu nedenle okuyucu, bu ifadelerin Kur'an anlatısının bir parçası değil, daha sonraki yorum geleneğinde geliştirilmiş açıklamalar olduğunu bilmelidir. Böylece okuyucu, vahyin açık anlatımı ile onu açıklamak amacıyla geliştirilmiş metafizik yorumları ayırt etmekte zorlanabilir. Aksi hâlde Kur'an'ın sade ve sorumluluk merkezli anlatısı, fark edilmeden metafizik bir çerçeve içerisinde yeniden okunmaya başlanmaktadır.

Sonuç Kur'an, Âdem kıssasını insanın hidayet karşısındaki sorumluluğu üzerine inşa ederken, metin aynı kıssayı metafizik kavramlarla genişletmektedir. Bu yaklaşım, kıssanın ana vurgusunu değiştirmekte ve okuyucunun dikkatini sorumluluk merkezli anlatımdan metafizik yorumlara yöneltebilmektedir. Bu değişim, yalnızca kıssanın yorumunu değil, insanın yaratılış amacını algılama biçimini de etkilemektedir.

İlâhî İsimler ve Tecellî

Yazar, ***insanın ilâhî isim ve sıfatların tecellisine mazhar olduğunu ve insanın manevî gelişimini bu çerçevede*** açıklamaktadır.
Kur'an'da ise **Allah'ın isimleri,** insanın metafizik yapısını açıklamak için değil, **Allah'ı tanımak ve O'na yönelmek amacıyla zikredilmektedir.**
"En güzel isimler Allah'ındır. O hâlde O'na bu isimlerle dua edin." (A'râf 7:180)
"Allah, O'ndan başka ilâh olmayandır... En güzel isimler O'nundur." (Haşr 59:22-24)
Bu ayetlerde Allah'ın isimleri, insanın mahiyetini açıklayan bir öğretiye dönüştürülmemekte; Allah'ı tanımanın ve O'na kulluk etmenin bir vesilesi olarak sunulmaktadır.
Metinde ise **ilâhî isimler, insanın manevî yapısını açıklayan bir kavram olarak kullanılmaktadır**. Bu yorum Kur'an'da açıkça ifade edilmediği için, vahyin doğrudan öğretisinden ziyade daha sonraki yorum geleneğine ait bir açıklama niteliği taşımaktadır.
Sonuç: Kur'an'da Allah'ın isimleri öncelikle Allah'ı tanımaya yöneliktir. Metinde ise aynı kavram, insanın metafizik mahiyetini açıklayan bir çerçevede kullanılmaktadır. Bu iki yaklaşımın hareket noktaları farklıdır.

Hakk'ın Cemalinden Başka Bir Şey Görmez

Yazar, manevî olgunluğa ulaşan insanın baktığı her yerde "***Hakk'ın cemalinden başka bir şey görmeyeceğini"*** ifade etmektedir. Bu yaklaşım, varlığın ilâhî tecellinin görünümü olarak okunmasını esas almaktadır.
Kur'an ise insanı kâinata farklı bir gözle bakmaya davet etmektedir. Varlığın kendisine değil, onun *Allah'a işaret eden yönüne dikkat çeker:*
"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardı ardına gelişinde akıl sahipleri için gerçekten ayetler vardır." (Âl-i İmrân 3:190)
"Yeryüzünde kesin olarak inananlar için ayetler vardır. Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmüyor musunuz?" (Zâriyât 51:20-21)
Kur'an'ın kullandığı "ayet" kavramı önemlidir. **Kâinatın amacı, insanı kendisinde hayran bırakmak değil**; **onu Allah'ın kudretini, ilmini ve hikmetini düşünmeye sevk etmektir**. Bu nedenle **Kur'an'da varlık, Allah'ın zatının bir görünümü olarak değil, O'na götüren deliller bütünü olarak sunulmaktadır.**
Metindeki ifade ise aynı manzaraya farklı bir anlam yüklemektedir, ayetlerin gösterdiği hakikatten çok, varlığın ilâhî tecellinin görünümü olarak algılanmasına yönelmektedir. İlk bakışta ifade yalnızca farklı bir üslup gibi görünse de, hakikate ulaşma yöntemini farklı bir zemine taşımaktadır. **Kur'an,** insanı ayetler üzerinde **düşünmeye çağırırken;** bu yorum, manevî idraki ön plana çıkarmaktadır.
Sonuç: Kur'an'ın varlık anlayışında kâinat, **Allah'a ulaştıran deliller bütünüdür**. Metinde ise **aynı kâinat, ilâhî tecellinin görünüm alanı** olarak yorumlanmaktadır. Bu iki yaklaşım aynı manzaraya baksa da, onu açıklarken farklı kavramsal çerçeveler kullanmaktadır.

İnsan Bölümünün Genel Değerlendirmesi

- Kur'an, insanın yaratılışını imtihan, hidayet ve sorumluluk ekseninde anlatırken,
- metinde aynı kıssa ilâhî sırlar, tecellî ve insanın metafizik mahiyeti üzerinden yorumlanmaktadır. Böylece anlatının ağırlık merkezi, insanın ahlâkî sorumluluğundan yaratılışın metafizik anlamına doğru kaymaktadır.
- Benzer şekilde, insanın "ilâhî isim ve sıfatların aynası" olarak tanımlanması da Kur'an'ın açık ifadelerinden doğrudan çıkarılabilen bir yaklaşım değildir.

- Kur'an, insanı Allah'ın ayetlerini okuyabilen, akledebilen, özgür iradesiyle tercih yapan ve yaptıklarından sorumlu tutulan bir kul olarak tanımlamaktadır.
- İnsanın değeri, metafizik bir konumdan çok, kendisine yüklenen emaneti taşıyabilme sorumluluğuyla ilişkilendirilmektedir.
- Bölüm boyunca tekrar edilen "tecellî", "ayna" ve "Hakk'ın cemalini müşahede" gibi ifadeler de aynı düşünce çizgisinin parçaları olarak görünmektedir.
- Kur'an'da kâinat, Allah'ın zatının veya cemalinin görünümü olarak değil;
- O'nun kudretini, ilmini ve hikmetini gösteren ayetler olarak sunulmaktadır. Bu nedenle Kur'an'ın varlık anlayışı ile metinde kullanılan metafizik dil arasında belirgin bir kavramsal farklılık bulunmaktadır.

Bu incelemede dikkat çekilen husus, kullanılan kavramların dinî düşüncenin yönünü nasıl etkilediğidir.

- Kur'an'ın bilgi anlayışı, insanı doğrudan vahye yönelmeye, ayetler üzerinde düşünmeye, delil aramaya ve kendi ahlâkî sorumluluğunu üstlenmeye çağırmaktadır.
- *Metinde ise bazı yorumlar, aynı kavramları farklı bir metafizik sistem içerisinde yeniden anlamlandırmaktadır. Bu nedenle okuyucunun, Kur'an'ın açık ifadeleri ile daha sonraki yorum geleneklerinde geliştirilen açıklamaları birbirinden ayırt edebilmesi önem taşımaktadır.*

İnsan Allah'ın Aynası mıdır?

Yazar, insanı "ilâhî isim ve sıfatların tecellisinin aksettiği bir ayna" olarak tanımlamakta; insanın diğer varlıklardan üstün oluşunu bu metafizik niteliğe bağlamaktadır. Devamında ise olgunlaşan insanın, baktığı her yerde "Hakk'ın cemalinden başka bir şey görmeyeceğini" ifade etmektedir. Kur'an ise insanın üstünlüğünü farklı bir temele dayandırmaktadır. İnsana akıl, irade ve sorumluluk verilmiş; yeryüzünde emanet taşıyabilecek bir varlık olarak yaratılmıştır. Üstünlüğünün kaynağı ise metafizik bir konum değil, Allah'ın kendisine verdiği kabiliyetleri doğru kullanabilmesidir. Nitekim Kur'an şöyle buyurmaktadır:
"Andolsun, biz Âdemoğullarını üstün ve şerefli kıldık; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine temiz rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." (İsrâ 17:70)
"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardı ardına gelişinde akıl sahipleri için gerçekten ayetler vardır." (Âl-i İmrân 3:190)
İlk ayet insanın değerini Allah'ın ikramı ve sorumluluğu ile ilişkilendirirken, ikinci ayet insanın görevinin varlığı ilâhî tecelli olarak görmek değil, onu Allah'ın ayetleri olarak okuyup üzerinde düşünmek olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın bilgi anlayışında insan, kendisine verilen akıl ve iradeyle Allah'ın ayetlerinden hareket ederek **hakikate** ulaşan aktif bir öznedir.
Metindeki yorum ise insanın değerini "ilâhî isimlerin aynası" olması üzerinden açıklamaktadır. Bu, ilk bakışta yalnızca farklı bir ifade gibi görünse de, insanın konumunu ahlâkî sorumluluktan ontolojik mahiyetine doğru kaydırmaktadır. Böylece dinî olgunluk, vahyin rehberliğinde akletmek ve salih amel üretmekten ziyade, belirli bir metafizik idrak seviyesine ulaşmakla ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşım, bireyin dinî **hakikati** anlama sürecinde kendi muhakeme ve sorumluluk bilincini ikinci planda bırakabilecek bir düşünce zeminine dönüşme potansiyeli taşımaktadır.

KİTAP METNİ: MELEKLER

Dünya hayatında insanlık aleminin vücut makamını sekiz melek taşımaktadır. Bunların dördü bilinen unsurlardır: «Toprak, su, hava, ısı» gibi. Diğer dördü ise manevî olarak tasarruf eden, aşağıda adları sayılan vekil meleklerdir. Kur'ân'da, 69/17 : «Ve yahmilü arşe rabbike fevkahüm yevmeizin semâniyeh.» (...O gun Rabbinin onlardan başka sekiz melek yüklenir.) yüksek âyeti insanın hâlinin hakikatini bildiriyor.

İnsanın içvarlığa yönelmiş olan ciheti ruhanîdir. İnsanın yaşadığı sürece ruh, duygu ve akılda etkindir. Allah'ın kayıtlı şartlı feyizlerinin ruhî ve manevî etkileri gayet büyük olup Cebrail, Mikâil, İsrafil ve Azrail adlı dört vekil meleğin tasarruflarıyla olmaktadır.
CEBRAİL: Akıl erdirmenin ve hareketlendirmenin meydana çıktıkları kaynaktır. Yaradılıştan beri devam edegelen ve «Levh-il mahvü ves'sebât»da (Varlıkların bir taraftan yaratılıp bir taraftan yok olduğu yani bir şeyin bir başka şeye dönüştüğü âlem veya bir fikrin di mağda şekil aldığı hayal levhası.) bir şekil girmeğe kabiliyetli, latif, yani elle tutulmaz ve görünüşe ve gözle görülmez, nurlu, ruhsal bir varlıktır.

Mesela: Seslere bağlı olan yani işitilmeğe kabiliyetli olan sesten meydana gelen, hissedilen ve akılla bilenen şeyleri anlayabilmek ve hareketlendirmek için zuhur kaynaklarından vücuda gelişe devam eden bir varlıktır

MÎKAÎL : Madenler, bitkiler ve hayvanların, mahv ve sebat levhinde bir denge ve düzen ile vücut bulmasında yapıcı olan ve İlâhî sıfatlarla devam eden; yetişip gelişmede yararlı elemanlara tasarruf eden latif, nurlu ve ruhsal bir varlıktır.

İSRAFİL: insan vücudunun bu âlemde yaratılışı ile mahv ve sebat levhinde şekil bulmuş olan hayatında, yani cisimlere hayatı sevketmeğe istidatlı olan şeyde tasarruf sahibi, en üstün kabiliyetli ve melekûti bir kuvvettir.

AZRAİL : Mahv ve sebat levhinde şekil bulan vücut ile devam eden insan ve toplum hayatında tasarruf sahibi latif, nurlu ve tedbire malik yani denge sağlayan bir kuvvettir.

Melekler âleminin bu manevî güneşleri, güneşin dünyadaki tasarruflarına benzer şekilde hükümlerini sürdürürler. Cebraillik, Mikâillik, îsrafillik ve Azrailliğin ilgili bulunduğu her işde meydana gelen bütün hakikatleri yerine ve durağına ulaştırmak ; tâ hayat güneşinin batışma kadar kazandığımız manevî vücudu, iyi ve güzel işlerle âhiret âlemindeki y üce makamına y ükseltmek demektir.
Dünyadaki vücudun var olması; âhiret âleminde haşroluncaya kadar, Allah'ın emrine uyarak hizmet eden meleklerin insana olan boyun eğişleriyledir. Allah'ın mutlak feyzinden güneş aracılığıyla yayılış halinde inerek vücudumuzu meydana getiren hava, besin ve ısı gibi hayatın gerekleri olan ve yaşamı devam ettirmek için insana boyun eğerek gelen bütün melekler, Allah'ın kullarına yolladığı birer yardımcıdırlar. Bunlar, vekil edilen meleklerin tasarrufularıyla bedeni meydana getirirler. Kuran'In 17/61: "Ve izkulna lilmelaiketiacüdu fesededu illa iblise" (Meleklere: Ademe secfe edin demiştik, İblisten başka hepsi secde etmiş…) cümlesi meleklerin insana secdesinden murad edilen, onların insanda yok olmasıdır. İlâhî yardım olan besinin, kaybolanın yerini alarak vücudumuza eklenmesi ve bu surette bedeimizi devam ettirmesi Allah'ın mutlak feyzinden gelen meleklerin insana secde etmesi demektir. Bu, insanın dışa yönelmiş olan cihetidir.

Melek, görevlendirilmiş olduğu emre malik olan demektir. Elbette o, yani emir, bir hayat tamamlar, bir ruha erişir. Allah, koruyucu meleklere: «Kaybettiklerini yerine koymak surette âdeme boyun eğin, zira sizin vücudunuz âdemin vücudunun yerini alarak ona yardımcıdır; onun kaybettiğini vücudunuzla telâfi ederek, siz onun yerini alın.» dediği zaman onlar boyun eğmeyi üzerlerine aldılar. Âdemin kaybettiklerini yerine koymak istidadından uzak olanlar, vücudun fazlalıkları olarak kaldılar, İblis gibi.

Bedenimizde bizi muhafaza eden koruyucu melekler vardır ki, bunlar insanın her emrine boyun eğen doğru ve yanlış insana ait bütün işleri anlayıp tesbit eden beş duyumuzdur.
İnsanın omuzlarının üzerinde duran kulakları işittiği her sözü hayal sahifesine kaydeder. Gözler bütün gördüklerinin izlerini hayale işler. Tad alma hissi ile yiyecekler içeceklerin lezzeti bilinir. Koku alma hissi ile kokuların keyfiyetini haber verir. İnsan, hastalanınca onu tedavi edecek başka, bir tür koruyucu meleklerden başka, bir tür koruyucu melekler vardır ki, bunlar, insanın kuvvetli ve iştahlı olmasını ve yetişip büyümesini isteyerek onun ilerlemesine hizmetle görevlidir. Çeşitli damar ve sinirlerdeki kuvvet ve hayat dahi koruyucu meleklerden sayılır. Tedavi, meleklerle olduğu gibi, tedavide kullanılacak olan manevî kuvvet de yine melektir.

İnsanların hastalandığı zaman aldığı ilâçlar bu kabildendir. Bunlara, «Yeryüzünün melekleri» denilir ki, hayat kendileriyle var olduğundan koruyucu melek türündendirler. Bazı kimselerin görüşüne göre, bitkilerden elde edilen tedavi edici ilâçlarla faydalı yağmurlar da bu tür meleklerden sayılırlar.
Melekler, herkesin düşüncesinde kelebek gibi, kuş gibi yahut bir çeşit kanatlı hayvan gibi sanılmakta ise de, o meleklerin «Gezici Melekler» olabilmek ihtimali vardır. Bu çeşit meleklerin dışla ilgili hareketleri neden ibarettir, bilemiyoruz. Kendi kendierine ait bağımsız iş ve hareketleri var mıdır? Varsa, nitelik itibariyle bunlar ne gibi şeylerdir? Bu özellikleri bilinmedikçe doğru bir yargıya varmak kabil olmadığından bunlar bütün bütün kuruntuya dayak kalmaktadır. Bu tür melekler; kulların günah ve sevabı konusunda Allah'la kul arasında olan ve günahların bağışlanması dileğine ve başkaca ibadetlere ve duaya sebep olmada, dualaların Allah tarafından kabulünü sağlamada müminlere şefaatçi ve dost olarak yol gösterici olur ve Allah'a lâyık kul olmalarını sağlayacak doğruluklarında onları korurlar. Daha iyisini Allah bilir.

GPT-Sayfa 64-67. MELEKLER, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Değerlendirme

Kur'an'da melekler, Allah'ın emrine mutlak itaat eden, O'nun verdiği görevleri yerine getiren gayb varlıkları olarak tanıtılır. Mahiyetleri ayrıntılı biçimde açıklanmaz; insan aklının doldurması gereken boşluklar bırakılmaz.
"Onlar Allah'ın kendilerine verdiği emre karşı gelmezler; kendilerine emredileni yaparlar." (66:6) **"Meleklere: Âdem'e secde edin demiştik; İblis hariç hepsi secde etti."** (17:61)
Bu bölümde ise melek kavramı Kur'an'ın çizdiği çerçevenin oldukça ötesine taşınmaktadır. Yazar, arşı taşıyan sekiz meleği insan bedeninin sekiz unsuruna dönüştürmekte; Cebrâil, Mikâil, İsrafil ve Azrail'i insanın zihinsel ve biyolojik işleyişini yöneten kuvvetler olarak açıklamaktadır. Ardından besinleri, ilaçları, yağmuru, damarları, sinirleri ve hatta beş duyuyu "melek" olarak nitelendirmektedir.
Kur'an bu açıklamaların hiçbirini yapmaz. Bunlar ayetlerin lafzından çıkan bilgiler değil, tasavvufî ve sembolik yorumlardır. Özellikle **69:17** ayetinde geçen "Rabbinin Arşını o gün sekiz (melek) taşır." ifadesi, metinde insan bedeninin sekiz taşıyıcısı şeklinde yorumlanmaktadır. Oysa ayetin kendisi böyle bir açıklama içermez.
Benzer şekilde **17:61** ayetindeki Âdem'e secde, metinde besinlerin insan bedenini yenilemesi şeklinde açıklanmaktadır. Kur'an ise secdenin mahiyetini bu şekilde tarif etmez.
Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yorum yapılması değil; **yorumun ayetin kendisiymiş gibi sunulmasıdır.**
Bu bölüm boyunca melek kavramı tek bir anlamda kullanılmamaktadır. Bazen Allah'ın görevli elçileri, bazen tabiat kanunları, bazen biyolojik süreçler, bazen besinler, bazen de insanın duyuları "melek" olarak adlandırılmaktadır. Böylece Kur'an'ın kullandığı kavramın sınırları oldukça genişletilmektedir.
Bu iki yaklaşım aynı anda doğru olamaz. Ya melekler Kur'an'ın tanıttığı şekilde Allah'ın gayb âlemindeki görevli varlıklarıdır ya da melek kelimesi biyolojik ve fiziksel süreçlerin ortak adı hâline getirilmiştir. Kur'an ikinci modeli kurmaz.
Sonuç olarak bu bölüm, meleklere iman konusunu açıklamaktan çok, tasavvufi sembollerle yeniden tanımlamaktadır. Bunun sonucu olarak okuyucu, Kur'an'ın anlattığı melek anlayışını değil, büyük ölçüde sonradan geliştirilmiş metafizik bir yorum sistemini dinin asli öğretisi olarak algılayabilir.

KİTAP METNİ: NEFS VE NEFSİN DERECELERİ

NEFS: Lûgatlarda ruh, can, hayat, insanın yeme ve içme gibi biyolojik ihtiyaçlara meyli, kendi, şahıs, asıl, maya, cevher gibi mânâlar taşır. Tasavvuf lisanında ise insanın iç varlığı ile ilgili derecelerini bildirir. Bunlar yedi duraktan ibarettir: 1 2 3 4 5 6 7 — Emmâre, — Levvâme, — Mülhime, — Mutmaine, — Râdiye — Mardiye, — Sâfiye.
Emmâre, Levvâme, Mülhime, Mutmaine birer durak olup, buraya kadar insan «zan» yani seziş, sanı çemberinden çıkamaz. Bu duraklar zandır, ilim değildir, ilme yakın olan zan, Mutmaine'dedir. O halde zannın katları üç olup, bunlar: 1 2 3 — Emmâre, — ikna, — itminan, dır. itminan ilerledikçe Râdiye olur, daha ilerlerse: Mardiye olur. Sâfiye derecesi ise kemâlâtın sonudur. Nefsin derecelerine daha geniş açıdan bakılacak olursa Emmâre: insanı kötülüğe sürükler. Bu derecede a kü, nefsin emri altındadır. Haset, kin, fesat, hiddet, şeh vet, kibir, düşmanlık, dargınlık, birinin arkasmdan ko nuşmak Nefs-i Emmâre'nin görünürdeki sıfatlarıdır. Bun lardan «Arzu» kanaliyle Levvâme'ye geçilir. Levvâme: Yapılan kötü bir işten sonra içe huzursuzluk, rahatsızlık veren histir ki, buna vicdan azabı da diyebiliriz. Emmâre'de, kötü bir iş yapan kimse: «Zaten o da bunu hak etmişti.» diyerek kendisini haklı, karşısın dakini haksız bularak suçlar. Levvâme'de ise aynı olay dan sonra: «Ne olurdu böyle söyleyerek onun kalbini kır masaydım!» diyerek kendini levm eder, yani suçlar. Burada akıl, nefsin tahakkümünden pişmanlık duymuştur. Nefs-i Levvâme; ikiyüzlülük, kendini beğenmişlik, öğünme, bencillik, nifak, arzu ve istek, kesret-i ibâdet, sahte iyiliklerdir ki, bu duraktan sonra pişmanlık duygu su gelir ve oradan da «insaf» kanalıyla Mülhime'ye geçilir. MüiMme: ilham eden, iyiliği düşündüren anlamına gelir. Bu derecede insan, kötü olan bir hareketi yapma dan düşünür ve öyle hareket eder. Artık akıl nefsin ta hakkümünden kurtulmuştur. Nefs-i Mülhime'de; memnunluk, kanaat, kayıtsızlık, ilham-ı iptidai, gizli kendini beğenmişlik ve gizli kibir vardır. Mülhime'den «Zulmet» kanalıyla Mutmaine ye geçilir. Mutmaine : İyilikle kötülüğü ayırdeden, temizlenerek kişiyi Allah'a yaklaştıran düşünce kuvvetidir. Gerçek ilim bu durakta kemale yönelmiştir. İnsanların ulaşabilecekleri derecelerin sonu denilebilir.

Nefs-i Mutmaine; Hakk-ı Rabbani, şirk-i, hafi, kanaatı-ı mahfe, fark-ı, kat'i mükafeşe, marifet-i kubur, zevk-i sıfat ve af'alde ibarettir. Mutmaineden "Terk-i Fark" kanalıyla Radiye'ye geçilir.

Râdiye: Rıza gösteren, kabul eden ve boyun eğen anlamına gelir. Bu derecede tam teslimiyet başlamıştır. Tasavvuf lisaniyle nefs-i insaf, cemi' bila fark, ta-zim-i Hakkanî'den ibarettir. Nefs-i Râdiye'den «Terk-ı Cemi » kanalıyla Mardiye'ye geçilir.

Mardiye : Lügat mânâsı, rıza gösterilmiş, beğenilmiş demektir. Teslimiyetin son hâlidir. Bu derecelerde nefs tamamiyle muzmahil olmuş, benlik erimiş, yok olmuştur. Buna «Nüfus-u kudsiye» denir ki, buradan bir nur akse derse bu ilimdir. Mardiye; Fark-ı bilâ cemi', Hicab-ı Hakkanî ve Terk-i Hafi'den ibaret olup «Terk-i Terk» kanalıyla Sâfiye derecesine yükselir. Safiye: Nefsin bu derecesi kemâlâtın, yani bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından beşerin ulaşabileceği olgunluğun sonudur.

İnsanın nefsi, İlâhî gazaptan bir noktadır. Nefsin iyi bir hale getirilmesi imkân dahilindedir. İyileşirse açık olarak Allah'ı görmüş gibi olur.
Çok kısa olan bu hayatta çalışarak kazanmak yiyip içmek ve insana yakışır hallerde bulunmak ilahi bağışlardandır. Nefisle ilgili arzu ve isteklerin üzerine düşmemek lâzımdır. Zira, İlâhî emirlere uymayarak nefsinin ayartmalarına uyup kapılanlar daima mahrumiyet ve zarardadırlar. Bu kimseler, uygun olmayan davranışlarıyla Cehennemi Cennete tercih etmiş olurlar.

GPT-Sayfa 68-70. NEFS VE NEFSİN DERECELERİ, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Değerlendirme

Kur'an nefsi, insanın sınanan yönü olarak tanımlar. Nefsin arındırılması ve kişinin iradesiyle kötülüğe karşı mücadele etmesi Kur'an'ın temel ahlak anlayışının önemli bir parçasıdır.

"Nefse ve onu düzenleyene; sonra ona fücurunu da takvasını da ilham edene andolsun. Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir; onu kirleten ise ziyana uğramıştır." (91:7–10)

Bir başka ayette ise:
"Şüphesiz nefis, Rabbimin merhamet ettiği dışında, kötülüğü emredicidir." (12:53)

Bu nedenle nefsin ***kötülüğe meyli, pişmanlık duyması ve huzura erm***esi gibi kavramların Kur'an'da temelleri bulunmaktadır.

Ancak metin burada durmamakta, Kur'an'da yer almayan ayrıntılı bir **"yedi makamlı nefs sistemi"** kurmaktadır.

Kur'an'da **Nefs-i Emmâre**, **Nefs-i Levvâme** ve **Nefs-i Mutmainne** ifadeleri bulunmaktadır. Buna karşılık **Mülhime, Râdiye, Mardiye ve Sâfiye** şeklindeki yedi basamaklı tasnif Kur'an'ın yaptığı bir sınıflandırma değildir. Özellikle "***Sâfiye***" makamı Kur'an'da yer almaz. Bu sistem, tasavvuf geleneğinde zamanla oluşturulmuş eğitim ve terbiye modelidir.

Dolayısıyla burada okuyucunun ayırt etmesi gereken nokta şudur: **Kur'an'ın kullandığı bazı kavramlardan hareketle yeni ve ayrıntılı bir manevî hiyerarşi kurulmaktadır.** Bu hiyerarşi faydalı bir eğitim modeli olarak görülebilir; ancak Kur'an'ın bizzat öğrettiği zorunlu bir inanç sistemi olarak sunulamaz.

Metinde dikkat çeken ikinci husus, **Mardiye makamında "nefs tamamen yok olur, benlik erir"** ifadesidir. Kur'an ise insanın benliğinin yok olacağını değil, hayatı boyunca sorumlu bir özne olarak kalacağını bildirir. İnsan hesap verecek, yaptıklarının karşılığını görecek ve ahirette kendi amellerinden sorgulanacaktır. Benliğin tamamen ortadan kalkması fikri Kur'an'ın kullandığı dil değildir.

Burada "benliğin yok olması" ifadesi mecaz olarak; *kibir, bencillik ve nefsanî arzuların terk edilmesi anlamında okunursa* Kur'an'ın ahlak anlayışıyla bağdaştırılabilir. Ancak bunun ontolojik anlamda insanın nefsinin tamamen ortadan kalkması şeklinde anlaşılması Kur'an'ın ortaya koyduğu insan tasavvurundan farklıdır.

Bölümün sonunda yer alan **nefsin arzularına kapılmama, Allah'ın emirlerine uyma, dünya hayatını sorumluluk bilinciyle yaşama** yönündeki öğütler ise Kur'an'ın ahlak anlayışıyla büyük ölçüde uyumludur.

Sonuç

Bu bölümün temel mesajı olan **nefsin arındırılması ve ahlâkî olgunlaşma** Kur'an'ın güçlü biçimde desteklediği bir ilkedir.

Ancak metinde yer alan yedi dereceli nefs sistemi, makamlar arasındaki geçişler, "terk-i fark", "terk-i cem", "terk-i terk" gibi teknik kavramlar ve benliğin tamamen yok olduğu iddiası Kur'an'dan değil, tasavvuf literatüründen gelmektedir.
Dolayısıyla okuyucunun şu ayrımı yapması önemlidir:

- **Kur'an:** Nefsi arındırmayı emreder; insanı akleden, irade kullanan ve sorumluluk taşıyan bir özne olarak bırakır.

- **Metin:** Bu arınma sürecini ayrıntılı tasavvufî makamlara ayırarak Kur'an'ın söylemediği bir manevî harita inşa etmektedir.

Bu iki yaklaşım aynı şey değildir. İlki vahyin açık öğretisidir; ikincisi ise tarih içinde geliştirilmiş bir yorum modelidir. Bu ayrımın korunması, Kur'an'ın temel mesajı ile tasavvufî eğitim yöntemlerinin birbirine karıştırılmaması açısından önemlidir.

KİTAP METNİ: İLİM

İlim, kalbe gelen manevî bir feyizdir. Harfler ve kelimeler, fikirde doğup gelişen düşüncelerin aksettiği bir yerdir. Nice hakikatler vardır ki, onları harfler ve ke limelerle ifade etmek mümkün olamaz. Bunlar ancak ruhen ve fikre doğuş ile anlaşılabilir.
Kelime insana benzetilirse, bunun yazılan şekli, söylenişi ve tercümesi şahsın zâhirî hâlini değerlendirip dış niteliğini tarif eder. Kelimenin mânâsı ise, şahsın hayatı derecesinde olup ahlâkını, faziletlerini, velhâsıl manevi yatına yerleşmiş olan hallerini gösterir ki, insanda mü him olan ve aranılan husus budur. Gözle görülüp akla uygun olan bu hususlar insanın hayatından birer harftir ki, Allah'tan gelen feyiz ile daimi bir cereyan halindedir. Bunların akışım inhisara almak insanlığın gücü dahilin de değildir. Bundan dolay ı insan, ilim ve marifete istekli oldukça ve bu yolda hayat ve gücünü harcadıkça istidadı, anlayış ve kavrayışı nisbetinde her şeyi öğrenebilir. Bu özel şartlar içinde çalışan bir insan veya bir memlekette meydana gelen her türlü bilgi, sanat ve uygarlığın getirdiği yenilikler Allah'ın hâzinesinden akıp gelen ilimledir.

İnsan, Allah'ın bir âyeti, yani bir belgesi ve ilimlerimin bir hâzinesidir. Ne arzu ederse gücünün yeterliği için de elde edebilir. Zira, Allah bunca ilmini insanın kabiliyet ve istidadına vermiştir.

Şanı yüce Kur'ân dört ilim üzre inmiştir. Bunlar sırasıyla: Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat ilimleridir. üzre inmiştir. Zâhir âlimleri bunlardan yalnız «Şeriat» ilmini bilirler. Tarikat, marifet ve hakikat ilimlerim bilmediklerinden, «İlim, şeriat ilmidir ve âlimler de şeriat bilginleridir » diyerek diğer ilim sahiplerini görmek ve bilmek istemezler. Ancak, birbirlerini anlayamamaktan ileri gelen bu hal zamanla ortadan kalkmaktadır.

Kur'ân'da, 3/7 : «...ve mâ ya'lemü te'vîlehu illallâhü verrâsihûne fü'ilmi...» (...Allah'ın sırrını ve kemâlâtını yine kendi bilir ve bir de Ulemâ-i râsıhûn bilir...) denilmektedir. Bu âyette bildirilen «Ulema-i rasihûn»dan murat «Hakikat» âlimleridir. Her ne kadar «Marifet» âlimleri de Hakk'm sırlarım anlarlarsa da bunlar «Hakikat» âlimleri gibi Allah'ın her sırrını ve her hikmetini bilemezler. Hakikat âlimleri için gizli bir şey yoktur. Hakk' tan ne ilim ve ne hikmet zuhur ederse onu düşünür ve anlayabilirler. Zira, onlar Hakk'la kaimdirler.

İbadetten murat, ilim ve hakikati yani Mabûd-ün bilhak olan Allah'ı bilmektir. Kötü huyları bırakıp iyi ve güzel huyları kazandıktan sonra Allah'ın lütuf ve bağışıyla kendi vücudunu keşfedip Hakk'la kaim olduğu halde büyük ye küçük âlemleri, yani insanı ve yerler, gökler dahil tüm âlemi, vücudunda bulmaktır. Hakikat alemi ile ahlak ilmini ve Allah'In takdir ettiği sırları, sözün kısası Cenab-ı Hakk'a mahsus olan ilimleri öğrenmek için kendilerini olanca güçleriyle Rabb'e vermiş olanlarla aşık-ı sadıklar daimi bir feyiz ve huzurda olduklarından onlar halkın teveccüh ve iltifatına muhtaç değildirler. İlahî sırra varmış olanlar peygamberliğe ait ilimlerin varisidir. Nitekim Peygamberimiz : «El-ulemâ verese-tül-enbiya» buyurmuşlardır. Yine şerefli bir sözlerinde: «Ümmetimin âlimleri Benî-îsrâil peygamberleri gibidir.» buyurmuşlardır. İlim sahibi bazı kimselere «Ümmî» (anasından doğduğu gibi okuyup yazması olmayan) denilmektedir. Bunlar ilmi Peygamberimizden irsen tevarüs yoluyla almışlardır. Marifet ve hakikat âlimlerinin sözlerini düşünmeden kesin hükümle itiraz vesilesi yapmak insaf sahibi kimselere yakışmaz. Bu gibi âlimlerin marifet ve hakikat cihetiyle ilgili sözlerini «Bu sözlerin şeriatta yeri yoktur» diye inkâr etmek ve onların küfürlerine hükmetmek insanlar arasmdaki terbiye esaslarıyla uyuşmayacak hallerden sayılır.
Şu ciheti iyice düşünmelidir ki, marifet ve hakikat ilmi ayniyle ve tamamiyle şeriatta bulunmaz. Şayet bulunmak icap etseydi, Allah'ın ilmi ancak şeriata mahsus ve onunla kayıtlı kalır ve Kur'ân bu dört ilim üzere gönderilmiş olmazdı. Burada, Kur'ân'ın yüce anlamını bu dört ilimle de

hudutlandırmak mümkün değildir. Zira, Kur'ân'da maddî ve manevî bütün ilimler mevcuttur, insanlar, olgunlukları nisbetinde bu ilimlerden nasipleri kadarını alırlar.

Marifet ve hakikat ilmi şeriat ilmine sığmaz. Böyle olunca marifet ve hakikat ilmi, şeriata nasıl muvafık olabilir? Bu ilimler şeriatta olmayınca nasıl muvafık veya muhalif olur ve uygun olup olmadığı ne ile anlaşılabilir? Geometri bir disiplin olarak biyoloji ilmine uymadığı için ilim değildir, diye kimse iddiada bulunamaz. Marifet ve hakikat ilmi de böyledir. ilim sayı gibi sonsuzdur. Hiç bir zaman ve hiç bir suretle inhisar altına alınamaz ve sınırlandırılamaz. Hakikat ilmini tahsil etmek için bir çok şartlar gerekir. Abdesti olmayan kimsenin kılacağı namaz nasıl câiz değilse, şeriatı bilmeyen tarikata, tarikatı bilmeyen marifete, marifeti bilmeyen de hakikate erişemez. Bu ilimler birbirlerinin gereği ve tamamlayıcısıdır. Farz olan emirleri yerine getirmeyerek şeriatı muhafaza etmeyenlerin tarikata intisabı asla düşünülemez.

Marifet ve hakikat âlimlerinin ilimleri Kıran ilmine asla muhalif değildir. Belki, Kur'ân'dan marifet ve hakikat ilmini anlayarak mânâsını çıkaracak derecede bilgili olmayanlar kendi bilgileriyle mukayese ederek iki ilim arasında muhalefet var gibi görürler. Allah'ın insanlara sonsuz bir bağışı olan şanı yüce Kur an'dan şeriat ehli şeriat ilmini; marifet ve hakikat ehli de marifet ve hakikat ilminin mânâsını meydana çıkarırlar. Şeriat ı ağacının: tarikat, dalı budağı; marifet, yaprakları, hakikat ise meyveleridir.

Bâtın (ilâhı sır ve hakikat) ilmini inkâr etmek olamaz. Bir şey ki manevî olmakla beraber maddî bir eseri görünürse, bu nasıl inkâr edilir? Bazı evliyaların kerameti Cenab-ı Hakk'm inayetiyledir. Keramet, şeriatın gerektirdiği şeyleri muhakkak yerine getirerek, tarikat yoluyla marifet ve hakikata erişenlerden zuhur eder. Bunlardan biri tamam olmadıkça keramet zuhuru mümkün değildir, bunun içindir ki, yalnız zâhir ile meşgul olan kimseler, ne kadar ibadet etseler, onlarda keramet görülmez. Zira bu ilimler bir takım yollardan geçmekle kazanılır. Hakikat ilmi Cenab-ı Hakk'ın kendisine mahsus olan ilmidir. Hakk âşığı olanlar uçsuz bucaksız olan bu deryanın dalgıçlarıdır. Zâhir ilmi o deryanın bir kenarı mesabesindedir. Denizin ortasında olan dalgıçların ne çıkardıklarını kenarda olanlar bilebilir mi? Yalnız karşıdan görmekle, denize dalanların çıkardığı şeyin ne olduğunu hakkıyle anlamak mümkün mü?
Muhakkak ki, zan ile verilecek hüküm, yakıyn (doğru ve kesin olarak bilme) ifade etmez. Bâtın âlimleri, kendilerine karşı gelerek taş atanlara şu sebepten dolayı kayıtsız kalarak hoş görüyle onları mazur sayarlar. Çünkü kendilerinin bildikleri şeylere onların ilim ve iktidarı yoktur. Bâtın âlimleri zâhir âlimlerin ilmini lâyıkıyla bilirler. Zira, bu ilmi tamamlayarak bâtm ilmine varmışlardır. Bunun içindir ki, bâtın âlimlerine, zâhir âlimlerinin ilminden hiç bir şey gizli değildir. Arada görülen ihtilâf esasa ait olmayıp Hızır ile Musâ (A.S) arasındaki kıssaya benzer.

Nitekim, şeriata göre: «Allah, yerde değil, gökte değil, sağda değil, solda değil, her taraftan münezzehtir.» demek, marifet katında, Kur'ân'a 57/4 : göre «...ve hüve maaküm eyne mâ küntüm...» (Nerede olursanız Allah sizinle beraberdir.) demektir. Hakikat katında ise, Kur' ân, 28/88 : «...Küllü şey'in hâlikün illâ vechehu...» (On dan başka her şey yok olacaktır.) ve Kur'ân, 57/3 : «Hüvel'evvelü vel'âhirü vez'zâhirü vel'bâtınü...» (O her şey den öncedir; kendisinden sonra hiçbir şeyin kalmayacağı Son'dur; varlığı aşikârdır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir...) ve yine Kur'ân, 2/115: «...Feeynemâ tüveüû fesümme vechullâhi...» (Nereye dönerseniz Allah'ın yönü orasıdır...) demektir. Marifet kapısının tevhidi başka, hakikat kapısının tevhidi başkadır.

Akıl, Hakk âşığının gönlünden gelen sözlerini nasıl anlar ve nasıl takdir edebilir? Önce dünya ve âhireti terk etmek ve Hakk yolunda bütün arzu ve isteklerden geçmek lâzımdır ki, hakikatten nasibini alsın. Çünkü, bu sırlar, nefsi kurban etmedikçe anlaşılmaz.

«Anadan doğma gözsüzler,
Kemâhi görmez eşyayı.
Sorarsan vech-i dildârı,
Ulül-ebsâr olandan sor.»

(1) Şiirin açıklaması :
Doğuştan kör olanlar eşyayı olduğu gibi göremezler.
Sevgilinin yüzünü öğrenmek istersen,
görme kabiliyet olan kimseden sor.

GPT-Sayfa 71-75. İLİM, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Giriş

(Metin içinde İLİM = Tasavvuf-i İlim (ortaçağ) anlamında kullanılmaktadır)
Başlangıçta bilgi, öğrenme ve medeniyet bağlamında kullanılan ilim kavramı,
ilerleyen sayfalarda "kalbe gelen manevî feyiz", "marifet", "hakikat" ve "bâtın ilmi" ile özdeşleştirilmektedir.
Böylece aynı kelime korunmakta, fakat içerdiği anlam önemli ölçüde dönüşmektedir

Bu bölüm, kitabın en önemli bölümlerinden biridir. Çünkü burada tartışılan konu yalnızca "**ilim**" değildir; **Allah hakkında güvenilir bilgiye nasıl ulaşılacağı** sorusudur. ***Bir dinin bilgi anlayışı (epistemolojisi), Allah tasavvurunu, peygamber anlayışını, vahyin konumunu ve dinî otoritenin kimde olduğunu belirler.*** Bu nedenle bu bölüm, kitabın önceki bölümlerinde işlenen İnsan-ı Kâmil, marifet, hakikat, bâtın ve nefs mertebeleri gibi kavramların üzerinde yükseldiği temel zemini oluşturmaktadır.
Kur'an, ilmi Allah'ın bir nimeti olarak tanımlar; insanı akletmeye, düşünmeye, delil aramaya ve vahyi anlamaya çağırır.

> **"Bilmediğin şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp; bunların hepsi ondan sorumludur."** (İsrâ 17:36)
> **"De ki: Rabbim ilmimi artır."** (Tâhâ 20:114)

Kur'an'ın bilgi modeli açıktır: Allah vahiy gönderir; insan aklını kullanarak, delilleri değerlendirerek ve vahyin rehberliğinde doğru bilgiye ulaşmaya çalışır. *Gaybın mutlak bilgisi ise yalnız Allah'a aittir.*

> **"De ki: Ben size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum; gaybı da bilmiyorum."** (En'âm 6:50)

Bu çerçeve, bölümün değerlendirilmesinde temel ölçü olacaktır.
Önceki bölümlerde ele alınan marifet, hakikat, İnsan-ı Kâmil, nefs mertebeleri ve bâtınî yorum anlayışı, bu bölümde ortaya konulan bilgi teorisi üzerine inşa edilmektedir.

Metin, Âl-i İmrân sûresi 3/7 ayetini (Muhkem ve müteşabih ayeti) "Hakikat âlimleri Allah'ın sırlarını bilir." şeklinde yorumlamaktadır. Oysa ayetin lafzı böyle açık bir anlam içermemektedir. İslam ilim tarihinde, hiçbir yorum ayeti "Hakikat âlimleri Allah'ın bütün sırlarını bilir." biçiminde kesin bir hükme dönüştürmez. Metinde ise bu yorum, tasavvufî bilgi teorisini destekleyen temel delillerden biri hâline getirilmektedir.

Analiz

Bölümün başlangıcında yer alan, *ilmin Allah'tan geldiği, insanın öğrenmeye teşvik edildiği, bilgi, sanat ve medeniyetin Allah'ın insana verdiği kabiliyet sayesinde geliştiği* yönündeki ifadeler Kur'an'ın genel öğretisiyle uyumludur.

- *Ancak metin ilerledikçe **"ilim"** kavramının **anlamı sessizce değişmektedir**.*
- *İlk satırlarda herkesin anlayacağı anlamda kullanılan "ilim",*
- *Yalnızca belirli manevî mertebelere ulaşan kimselerin erişebileceği özel bir bilgiye dönüşmektedir. (bölümün sonunda)*

Bu, metnin en önemli kavramsal kaymasıdır.

- Yazar, ***ilmi "kalbe gelen manevî bir feyiz***" olarak tanımlamakta;
- bazı hakikatlerin harflerle ve kelimelerle ifade edilemeyeceğini,
- ancak ***ruhî doğuşla*** anlaşılabileceğini söylemektedir.

- Böylece bilginin merkezi, **vahiy ve delilden ziyade** → **kişisel manevî tecrübeye** kaymaktadır.

Bu noktadan sonra metin,
Kur'an'ın **"dört ilim üzere indiği"** iddiasını ileri sürmektedir: **şeriat, tarikat, marifet ve hakikat.**
Oysa **Kur'an'da böyle bir sınıflandırma bulunmamaktadır**.

- ***"Tarikat", "marifet" ve "hakikat" bu anlamlarıyla Kur'an'ın kavramları değildir;***
- ***tasavvuf geleneğinde zamanla sistemleşmiş terimlerdir.***

- Metin bu ayrımı açıkça belirtmediği için okuyucu,
  Kur'an'ın bu *dört aşamalı sistemi öğrettiği izlenimine* kapılabilmektedir.
- Burada dikkat çekici olan yalnızca yeni kavramların kullanılması değildir.
  Daha önemli olan, ***bilgi hiyerarşisinin değiştirilmesidir.***

→ Metne göre şeriat ilmi başlangıç seviyesidir.
→ Asıl bilgi ise marifet ve hakikat ilmidir.
→ Hakikat âlimleri, Allah'ın sırlarını bilir;
→ Zâhir (kabukçu) âlimleri ise bu bilgileri anlayamaz.

Bu yaklaşım *Kur'an'ın ortaya koyduğu bilgi modelinden farklıdır.*
Kur'an, insanları "şeriat ehli" ve "hakikat ehli" şeklinde iki ayrı *bilgi sınıfına ayırmaz*.
Üstünlüğü gizli bilgiye sahip olmakta değil, ilim ve takvada görür.

Metnin en dikkat çekici iddialarından biri,
Âl-i İmrân sûresi 3/7. ayetin yorumudur.
Yazar, ayette geçen "râsihûn fi'l-ilm" ifadesini, "Allah'ın bütün sırlarını bilen hakikat âlimleri" şeklinde açıklamaktadır. Oysa ayet böyle açık bir anlam taşımaz.
Tarih boyunca bu ayetteki durak (vakıf) konusunda farklı kıraat ve yorumlar yapılmıştır.
Ancak hangi görüş benimsenirse benimsensin, ayet "hakikat âlimleri Allah'ın bütün sırlarını bilir" sonucunu doğrudan vermez.

Bölümdeki en kritik cümle ise şudur:
"Hakikat âlimleri için gizli bir şey yoktur."
Bu ifade, ***Kur'an'ın gayb anlayışı açısından önemli bir kırılma oluşturmaktadır***.
Çünkü Kur'an, gayb bilgisinin Allah'a ait olduğunu, peygamberlerin bile bu bilgiyi kendiliklerinden bilmediklerini açıkça bildirir.
Dolayısıyla şu soru kaçınılmazdır:

Peygamber gaybı kendiliğinden bilmiyorsa, hakikat âlimi Allah'ın bütün sırlarını nasıl bilebilir?

Bu iki yaklaşım aynı anda doğru olamaz.
Metin daha sonra "marifet ve hakikat ilmi şeriata sığmaz" diyerek bu ayrımı daha da belirgin hâle getirmektedir.

- **Böylece Kur'an'ın açık hükümleri**, daha yüksek kabul edilen **bâtınî bilgi** alanının ilk basamağı **hâline gelmektedir**.
- Kur'an ise kendisini **hidayet için yeterli ölçü** olarak tanımlar ve insanı doğrudan vahyin muhatabı yapar.

Epistemolojik değerlendirme

Bu bölümün asıl önemi, **tasavvufî bilgi teorisini açık biçimde ortaya koymasıdır**.
Kur'an'ın bilgi modeli şu şekilde özetlenebilir:

Allah → Vahiy → Peygamber → İnsan

Metnin bilgi modeli ise şu yapıya dönüşmektedir:

Allah → Vahiy → Şeriat →Tarikat→Marifet→Hakikat → Hakikat ehli →Diğer insanlar (Kuran'ı okusa bile A N L A Y A M A Z), *HAKİ-KAT ehli lazım*.

Bu yapı içinde bilgi katmanlara ayrılmaktadır.

- ✓ Kur'an, insanı doğrudan vahyin muhatabı yapar, Herkes Kur'an'ı okur ve anlayabilir;
- ✓ **Metin, gerçek bilgiyi yalnız belirli manevî derecelere erişenlere özel kılar.**
- ✓ Bu anlayış, dinî otoritenin merkezini de değiştirmektedir.

Bilginin doğruluğu artık yalnızca vahiy ile değil, keşif, feyiz, marifet ve hakikat iddiasıyla ilişkilendirilmektedir.
Burada önemli bir epistemolojik problem ortaya çıkmaktadır.
Kur'an bilgi için delil ister.

- ✓ Buna karşılık keşif, ilham, marifet, bâtın, hakikat veya kalbe doğan bilginin doğruluğunu bireysel manevî tecrübelere dayandırılmaktadır, herkesin sınayabileceği ortak bir ölçü bulunmamaktadır. Bu tür bilgilerin doğruluğu hangi ortak ölçütle test edilecektir?
- ✓ Böyle olunca bilgi, ister istemez onu tecrübe ettiğini söyleyen kişinin otoritesine bağlanmaktadır.

Psikolojik değerlendirme

- ✓ Metin, okuyucunun zihninde güçlü bir manevî yükseliş arzusu oluşturmaktadır.
- ✓ İlk aşamada okuyucuya "Şeriatı biliyorsun; bu güzeldir, fakat henüz başlangıçtasın." mesajı verilmektedir.
- ✓ Daha sonra gerçek bilginin kalbe gelen feyiz olduğu söylenerek bilginin merkezi akıldan iç tecrübeye kaydırılmaktadır.
- ✓ Ardından hakikat ehlinin Allah'ın sırlarını bildiği ifade edilmekte, böylece bu kişilerin sözleri sıradan dinî yorumların üzerine çıkarılmaktadır.
- ✓ Son aşamada ise bu kişilere itiraz edenlerin, henüz o mertebelere ulaşmamış oldukları ima edilmektedir.

Bu yapı psikolojide **kendi kendini doğrulayan kapalı inanç sistemi** (self-sealing belief system) olarak tanımlanan yapılara benzemektedir. Çünkü sisteme yöneltilen eleştiri, sistemin yanlış olabileceği ihtimaliyle değil, eleştirenin yeterince olgunlaşmamış olmasıyla açıklanmaktadır. Böylece sistem, yanlışlanmaya karşı büyük ölçüde bağışıklık kazanır.

Kaynak haritası

Bölüm boyunca farklı kaynaklara ait kavramlar aynı anlatı içinde kullanılmaktadır.

- İlim Allah'tandır, insan öğrenmeye teşvik edilir: **Kur'an**
- Kalbin önemsenmesi: **Kur'an**
- Şeriat: **Kur'an ve sünnet terminolojisi**
- Tarikat: **Tasavvuf geleneği**
- Marifet: **Erken dönem tasavvufu**
- Hakikat makamı: **Tasavvuf metafiziği**
- Bâtın ilmi: **Tasavvuf ve bâtınî gelenek**
- Hakikat âlimlerinin Allah'ın sırlarını bildiği anlayışı: **Tasavvuf metafiziği**
- Keramet anlayışı: **Tasavvuf geleneği**
- Kur'an'ın dört ilim üzere indiği iddiası: **Kur'an'da bulunmayan tasavvufî sınıflandırma**

Bu ayrım metinde **açık biçimde yapılmadığı için** okuyucu, ***Kur'an'a ait kavramlarla*** **tasavvuf geleneğinde geliştirilen kavramları** aynı kaynaktan geliyormuş gibi algılayabilmektedir.

Sonuç

Bu bölüm, kitabın tasavvufî epistemolojisini en açık biçimde ortaya koymaktadır. Metin, ilmin Allah'tan geldiği ve insanın öğrenmeye teşvik edildiği yönündeki Kur'an'la uyumlu ifadelerle başlamakta; ancak daha sonra vahyin yanında fiilen ikinci bir bilgi alanı inşa etmektedir. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklindeki bilgi hiyerarşisi; hakikat ehlinin Allah'ın sırlarını bilebildiği iddiası; keşif ve feyzin güvenilir bilgi kaynağı olarak sunulması, Kur'an'ın açıkça ortaya koyduğu bilgi modelinden **farklı** bir epistemolojik yapı oluşturmaktadır.

Kur'an insanı doğrudan vahyin muhatabı, akleden ve delil arayan sorumlu bir özne olarak inşa eder. Bu metin ise bilginin merkezini giderek vahiyden manevî tecrübeye, oradan da hakikat ehlinin otoritesine taşımaktadır.

Bu nedenle bu bölümün temel sorusu yalnızca "ilim nedir?" değildir. Asıl soru şudur:

Allah hakkında güvenilir bilgiye ulaşmanın ölçüsü nedir?

- ✓ Kur'an'ın cevabı vahiy, akıl ve delildir.
- ✓ Metnin cevabı ise bunlara ek olarak keşif, feyiz, marifet ve hakikat bilgisidir.

İncelemenin ulaştığı temel sonuç, bu iki bilgi modelinin aynı epistemolojik zeminde bulunmadığıdır.

KİTAP METNİ: İLMİHAL

İnsan, çalıştığı takdirde istidadı nisbetinde bir hakikate yükselir. Aklı ile ilmi, ilmi ile de fayda ve zararının idrâk etmesiyle İlâhî hakikatin hükmü altına girmiş olur. İnsanlığın eserleri olan bu yükseliş ve feyizler, İslâmlığın gereklerindendir. İslâmlık, çalışmakla elde edilen bir dindir. Kurallarına uyulmayan dinin parlaklığı olmaz.

Bir kimsenin kendisini bir topluluğa bağlı hissetmesi, o topluluğun inanış, iş ve isteğinin sonucunu iyice düşünmesiyle mümkündür. İnsanın, hayır ve şerrini bu şekilde tayin ederek hayatı için gerekli olanları bu gidişin icaplarına uydurmak suretiyle kazanması ve bağlı olduğu topluluğu yüksek bir mevkide tutması lâzımdır. Her hangi bir dini kabulü demek, kendi manevî hallerini ve dünyaya ait işlerini, o dinde olan toplumun meslek ve geleneklerine uygun olarak düzenlemesi demektir. Bir kimse Allah'ın birliğine inanmak ve Muhammed ümmetine bağlanmak isterse, inanışını, yaptığı işi ve geçim tarzım İslâmiyetin esaslarına uydurması lâzımdır.

Allah'ın birliğine inanan herkes dininin kurallarım ve cemiyet içindeki yerini ve ödevini bilmeli ve kendisini dinî hükümlere ve İslâmlığa ait bilgilere vâkıf kimselerin uyarmalarıyla vazifeli saymalıdır. Cemaatle namaz kılanların duruş ve hareketleri, niyet ve düşünceleri bir olduğu gibi, bir toplumun bütün fertlerinin de tek bir insan gibi aynı fikre sahip olmaları ve müşterek bir varlık kazanmaları lâzımdır.

Din ile ilgili hususların en önemlisi «llm- i hâl» (Din kurallarım öğreten ilim) dir. peygamberler, insanlara Hakk dinini ve Allah'ın birliğini bildirmek, âhirete ait inanışları tashih ve halkı doğru yola teşvik ve sevk etmek üzere gönderilmişlerdir. Din kurallarını öğrenmek ve bu yolda yapılması gerekli olan şeyleri lâyıkı şekilde yerine getirmek her müslümanın üzerine farz kılınmıştır

îlm-i hâl'de en mühim unsur itikattır. Zira, imanın esası itikat üzerine bina olunmuştur. İman ve itikadın genel esasları şunlardır: Allah bir dir, bir kimseden doğmadı ve kendisi de doğurmaz, bir şeyle birleşik veya bir şeyden ayrılmış değildir, zamanla kayıtlı olmadığı gibi bir mekâna da nisbet edilemez, üzerine bir şey vacip değildir, hakimdir, dilediğini yapar, mütekellimdir, kelâmı meleklerin veya insanların kelâmı nevinden değildir. Ancak, «Kelâm-ı Kadîm» (Kur'ân-ı Kerîm), Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır. O, zâtı ve sıfatlariyle kaimdir ki, bunlar: Hayat, İlim, Kudret, îrâdet, Semi', Basar, îksat ve Tekvin'dir. Allah'ı rü'yet naklen vacip, aklen caizdir. Cenab-ı Hakk için mekân ve cihet yoktur. Mesafenin yakın veya uzak olmasiyle ve gözün görme kabiliyeti ile görülmez. Cenab-ı Hakk'ı görmek ancak kalbde olan iman nuru iledir. Bu âlemin bütün varlıkları, kulların yaptığı işler, hayır ve şer, hülâsa her şey Cen ab-ı Hakk'ın yaratmasiyle meydana gelmiştir. Başka yaratan yoktur. Bunlar tabiata atfedilemez. Zira, tabiat da Allah'ın yaratmasıyla vücut bulmuştur.

Cenab-ı Hakk, tebliğ edilen emirlerin red veya kabulünü kulların isteğine bırakmıştır. Bir şekilde sevap veya azaba hak kazanmış olunur. Kul, hayır veya şerden ne murat edrse Cenab-ı Hakk onu halk buyurur. Ancak şerre rozası yoktur.

Sevap, Allah'ın kullarına bir lütfu ve bir ihsanıdır. Azap, Cenab-ı Hakk'tan gelen bir adalettir Güç ve kuvvet, iş ve amel iledir. İlâhî teklifin doğruluğuna itimat olunur. Teklifin sıhhati de vasıtalar ve sebeplerin alameti üzerinedir.

Kul, gücü yettiği şeyi yapmakla emrolunmuştur. İktidarının üstündeki şeyi yapmakla mükellef değildir.

Kabir azabı Allah'ı inkâr edenler içindir. İsyancı müminler için de kabir azabı vardır. «Münkir» ve «Ne kir»in suali, ba's, vezin, kitap, havz, sırat, Resulullah'm şefaati ve hayırlı kimselerin şefaati büyük günah işleyenler içindir. Cennet ve Cehennem mevcut ve her zaman vardır. Bunlar, orada bulunanlarla yok olmaz.

Miraç, Resulullah'ın şahsına yakaza (uyanıklık) halinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadardır. On dan sonra Cenab-ı Hakk, ilim ve kudretiyle dilediği yerde «Uruç» (yükselme) ettirmiştir. Peygamberimiz bize kıyamet gününden "Deccal"ın, "Dabbe-tül Arz'ın" . «Ye'cuc» ve «Me'cuc, zuhurundan ve güneşin batıdan doğuşundan haber vermiştir . Bunların n surette meydana geleceğini biz bilemeyiz.İster bilinmiş olsun, ister unutulmuş olsun hepsi doğrudur.

Zamanın şerefi ilim ile, ilmin şerefi amel ile, amelin şerefi cemaat ile cemaatinn şerefi birlik iledir. Bütün insanların kalbleri kitap ve sünnetle beraber olursa birlik meydana gelir.

Din tarif ile değil amel iledir. Amel akıl ile bilinmez. Onu ancak vahiy ile gönderilen peygamber ve indirilen kitap ile bulmak mümkün olur. Kitap akıl ile olsaydı risaletten olan gaye kaybolurdu. îlm-i hâl'in en mühimi, itikattan sonra «Amel-i Sa lih»dir. Yani, din kurallarına uygun şekilde hareket et mektir. Amel-i Salih'in de en güzeli ve uygunu îslâmın şartlarım yerine getirmektir. îslâmm şartlan beştir: — Kelime-i şahadet. Bu, «Lâ ilahe illallah, Muhaööeden Resulullah demektir. demektir , namaz kılmak, Oruç tutmak, Zekât vermek, Hac etmektir.

Kelime-i şahadet iki bölümden meydana gelmiştir. Bunlar insandaki «Ruh» ve «Beden» gibidir. Nitekim beden, yemek, içmek, hava ve hararet olmayınca varlığını devam ettiremeyeceği gibi; iman da namaz, oruç, zekât ve hac olmaksızın vücut bulmaz.

Namaz insanın imanının gıdasıdır. Oruç su mesabesindedir. Zekât, sadaka ve hayırlı işler, insanın harareti gibidir. Hacca gitmek işe havaya benzer. Bu dört emir, dört unsur gibi iman vücudunu ve âhiretin lahdmı teşkil ederler. Nitekim abdest almak, namaza durmağa işaret olduğu gibi namaz kılmak da hangi tarikata men sup olursa olsun şarttır. Namaz kılmayan kimsenin tarikattan bahsetmesi caiz değildir.

Namaz, insanı dince yasaklanmış olan kötülüklerden koruduğu gibi oruç da insanı güzel ahlaka ve doğru yapmaya yöneltir, insanın harareti azaldığı zamanda ise inanıiında zayıflık meydnaa gelir ve kalbi karmakarışık olur.

Havası bozuk, sıkıntı verici yerlerde oturmak vücuttan düşürüp insanı yok olmasına sebep olduğu gibi «kıble»ye yönelmeyip, istediği tarafa namaz kılan kimscler de inkarcı ve ahirete inanmayan kimselere uymuş olurlar. Dinin havası mesabesinde olan esaslardan biri de hacca gitmek ve kıbleye yönelerek beş vakit namaza durmaktır.

Hakk yolunda olan kimseler için namazın faydası çoktur. Namaz insanları fena fikirlerden, fena düşüncelerden, halkın hakkına tecavüz etmekten koruyan müstahkem bir kaledir. Yararı çoktur. Cenab-ı Hakk'ın kullarım huzuruna davetidir. Rabbinizin huzuruna sizi davet eden ezanı işittiğiniz zaman hemen abdest alınız. Sonra camiye giderek imama uyunuz. «Allah-u Ekber» dediğinizde gönlünüzden dünya ile ilgili olan her şeyi çıkarınız. Hilesiz ve katkısız niyet ile

Rabbinizin huzurunda sanki sizi görüyor gibi tam bir huzur ile el bağlayıp divan durunuz. Tekbirden sonra «El-Hamd-ü lillâhi...» dediğinizde Cenab-ı Hakk diyecek ki: «Bu hamd bana karşıdır. Sizi yoktan var edip huzurumda divan durduran benim hidayetimdir. Ben Alemlerin rabbiyim. Dünyada var olan bütün yaratılmışlara rızkını ve hayatomo veririm ve öldükten sonra Bana iman ederek peygamberimi tanıyanlara Cennet ve Cemal'imi gösteririm. Ben bu günkü günde dine malik olan kimseleri severim. Bugün din günüdür. Din kazanınız. Öldükten sonra elinize geçmez." Kul da: " Ya rabbi! Sen benim Rabbimsin. İbadetimi ancak sana tahsis ettim." Der. Cenab-ı Hakk'ın Senin bana ibadet etmeğe iktidarın var mıdır kulum?» sualine, kul:
«Ya Rabbi! Sen inayet edersen olur.»
— «Neistersin Ben'den?»
— «Sırat-ı Müstakimce beni doğru yola hidayet et.»
— «Her yer Bana doğru gelir, ister Cennet, ister Cehennem olsun, hepsi Benimdir.»
— «Ya Rabbi! Bizlere şu Sırat- ı Müstakim'i göster ki, evliya ve enbiyalarına onu ihsan etmişsindir.»
Ey dini bütün kimse! Allah'la kulu arasında geçen görüşme bu yolda olduğundan sen hemen namaza devam et. Allah'ın huzurunda durmak için sana bahane ancak namazdır. Kul namazda ikinci «Fatiha» ve «Zamm-ı Sure» yi okuduktan sonra «Iftitah» (açış, başlama) dadır. ikinci rükû tekbirinden sonra rekâta ulaşmış olur. «Semi-Al lah-ü limen hamide» dediği zaman ise rekâtın doğruluşu na varır. Kıyam ve secde rekâttan değildir. Secde iki türlüdür : Biri «Kıyam» diğeri «Ka'de» secdesidir. Namazm kıyam hali, Âlemlerin Rabbinin huzuruna taalluk ettiği gibi, Ka'de hali de Allah'ın Resulüne taalluk eden taraftır. Bu sebeple : «Esselâmü aleyke eyy ühen-nebiyy ü» denilir. Kıyamda: «Sana ibadet eder, Sen'den inayet isteriz.» denildiği gibi kuud ha linde de «Ey bizim Peygamberimiz! Sana ve sana tâbi olan mümin kardeşlerimize selâm ederiz.» sözü Tevhid'in iki şahadet kelimesi olup kıyamda «Lâ ilâhe illallah», kuudda da «Muhammed'ün Resulullah» kelimelerine işarettir. Cenab-ı Hakk, bir rekâtta her iki feyzin cereyanını ümmetine ihsan buyurmuştur.

Oruca gelince: Yememek ve içmemek Cenab-ı Hakk'ın şanındandır. Kim oruç tutarsa mukabilinde Allah'm ona İhsam büyük olur.

Oruç tutanlar için iki sevinç ve ferahlık vardır. Biri, iftar vaktinde nefsine mahrum kıldığı nimetleri ver diğinden dolayı kazanmış olduğu nefsinin ferahı; diğeri, Allah'm emrini tutup da vazifesini yaptığı için kazandığı ferahlıktır. Oruç tutmanm yaran ise insanm ahlâkını güzel yapmakhğıdır. İnsamn ahlâkı güzel olursa onun halk içindeki saygınlığı da fazla olur.

Ey Hakk yolunda olan kimse! Din kurallarına uy gun işler yaparak Rabbine yakınlık hâsıl etmeye çalış. Allah'm sana ihtiyacı yoktur. Sen O'na muhtaçsm. Bu radayken Allah'la buluş. Sonra fırsat eline geçmez. Fırsatı kaçırma. Başka güzel ve iyi işlerin de elbette Allah'la senin aranda meydana getireceği büyük yararları vardır. Burada, bu kadar yazmakla yetiniyoruz. Din ku rallarına uygun işlere başla ve yapmaya devam et. Cenab-ı Hakk, bunları yerine getiren kullarını Cennetle müjdelemiştir

GPT-Sayfa 76-82. İLMİHAL, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bence bu incelemenin amacı Kur'an ile açıkça uyumlu olan kısımları uzun uzun tekrar etmek yerine, **Kur'an'dan ayrıldığı, yorum kattığı veya tarihsel gelenekten aldığı noktaları derinlemesine incelemek hedefidir.**

Kur'an Merkezli Değerlendirme

Bu bölümün *önemli bir kısmı,* Allah'ın birliği, peygamberlik, ahiret, ibadetlerin gerekliliği, salih amel, insanın sorumluluğu ve çalışmanın önemi gibi *Kur'an'ın açık hükümleriyle uyumludur*.
Bu yönüyle eser, klasik Sünnî ilmihal geleneğinin *temel çerçevesini büyük ölçüde korumaktadır.*
Ancak metinde Kur'an'ın açık ifadelerinden ziyade kelâmî, hadisî veya tasavvufî yorumlara dayanan bazı noktalar bulunmaktadır. Akademik açıdan asıl dikkat edilmesi gereken kısımlar bunlardır.

1. Allah'ın görülmesi (Rü'yetullah)

Yazar şöyle demektedir: "*Allah'ı **rü'yet** naklen vacip, **aklen** caizdir*."
Bu ifade Kur'an'ın kullandığı bir ifade değildir.
Kur'an'da Allah'ın ahirette görüleceğini açıkça söyleyen bir ayet bulunmaz. Buna karşılık iki grup ayet bulunmaktadır.
Birinci grup:

> ***"Gözler O'nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder." (6:103)***

İkinci grup:

> "***O gün birtakım yüzler Rablerine nazırdır." (75:22–23)***

Buradaki **"nazır"** kelimesinin "bakmak", "beklemek", "rahmetini ummak" gibi farklı anlamlara gelebileceği tarih boyunca tartışılmıştır.
Dolayısıyla yazarın kullandığı **"naklen vaciptir"** ifadesi Kur'an'ın açık hükmü değil, ***Ehl-i Sünnet kelâmının ulaştığı sonuçtur***. Bu ayrım metinde belirtilmemektedir.

2. Allah'ın sıfatlarının listelenmesi

Metinde Allah'ın sıfatları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Hayat
- İlim
- Kudret
- İrade
- Semi'
- Basar
- Kelâm
- **Tekvin**

Burada özellikle **Tekvin sıfatı** dikkat çekmektedir.
Kur'an Allah'ın yarattığını söyler; fakat "Tekvin"i** bağımsız ezelî bir sıfat **olarak isimlendirmez.
Bu kavram özellikle Mâtürîdî kelâmında geliştirilmiştir.
Dolayısıyla burada yine Kur'an değil, kelâm sistematiği konuşmaktadır.

3. Münker-Nekir sorgusu

Yazar, kabirde **Münker ve Nekir'in sorgusunu** *kesin bir iman konusu olarak anlatmaktadır*.
Kur'an'da Münker Nekir isimleri hiç geçmez. Kabir sorgusu ayrıntısıyla anlatılmaz.
Bu bilgi hadis rivayetlerinden gelmektedir.
Dolayısıyla bunun kaynağı ***Kur'an değil, hadis literatürüdür.***

4. Evliya şefaati

Metinde ***"Hayırlı kimselerin şefaati..."*** ifadesi bulunmaktadır.
Kur'an ise şefaat konusunda çok hassastır. Kur'an'ın temel ilkesi şudur:
"Hiç kimse Allah'ın izin vermediği sürece şefaat edemez."
Yani şefaat eden kişi değil, izin veren Allah'tır.
Kur'an hiçbir yerde "evliyaların şefaati" şeklinde özel bir ifade kullanmaz.
Dolayısıyla bu düşünce hadis ve sonraki akaid literatüründen gelişmiştir.
Allah'ın izin verdiği, Allah'ın onayladığı demektir.
Kimse kendi kendini Şefaatçi, Veli, velayet taşıyan kişi gibi ilan edemez.

5. Namazın sembolik yorumları

Bölümün en dikkat çekici kısmı burasıdır.
Namazın -*tüm hareketlerine*- tamamına sembolik anlamlar yüklenmektedir.

- kıyamının
- kuudunun
- iki şahadetin
- iki feyzin
- rekâtların

Örneğin: kıyam Allah'a, kuud Peygamber'e, iki şahadet iki rekâta, iki feyiz vb.
Bu açıklamaların hiçbiri Kur'an'da bulunmaz.
Sahih hadislerde de bu ayrıntılı sembolik sistem yoktur.
Bunlar daha *çok tasavvufî tefekkürün ürünüdür*.
Yani yanlış oldukları söylenemez, fakat vahiy olarak da sunulamazlar.
Burada yapılması gereken ayrım,
"dinin kendisi" ile **"din üzerine yapılan manevî yorum"** arasındaki sınırın korunmasıdır.

[(Nedim Yorum)(Allah'ın din'ine yapılan her ekleme, **bidat** riski taşır) Bi'dat kosununda Kur'an açısından temel ölçü şudur: "**Allah'ın dinine, Allah'ın emretmediği bir şeyi din olarak eklemek."** (57:27) Kur'an'da "bid'at" kelimesi dinî yenilik anlamında değildir, Yenilik bir mantık ile yapılabilir, Örneğin, "Türkler namazlarını ayetleri Türkçe meali okuyarak kılmalıdırlar", zira Arapça bilmiyorlar, bilmediklerini söylemeleri onlara Allah'ın murad ettiği psikolojik şartlanma, eğitim vb anlamında işe yaramamaktadır. Bir anlamda sarhoş namazı gibidir. "*Ne konuştuğunuzu bilene kadar namaza yaklaşmayın"* emrinin bir yansıması olarak, İnsan namazda Allah'a ne söylediğini bilmelidir. Böyle bir şey söylemek *Bi'dat* değil, *Allah'ın amacının gerçeleşmesi için, yani, namaz ile sağlanmak istenen amacın gerçekleşmesi için, başka bir yol bulmaktır.* Arapça bilenler Arapça okusun, Türkler Türkçe okusun, *demekir.]*

6. Fatiha sırasında Allah ile geçen konuşma

Metinde Allah ile kul arasında oldukça uzun bir diyalog anlatılmaktadır.
Burada ilginç olan nokta şudur.

> *Sahih hadislerde gerçekten de Fatiha okunurken Allah'ın kuluna cevap verdiğini anlatan bir rivayet vardır (örneğin "Kulum Bana hamd etti..." şeklindeki rivayet). Ancak metindeki uzun konuşma, bu hadisin sınırlarını aşarak ayrıntılı bir dramatik diyaloga dönüşmektedir. Dolayısıyla metin burada hadisten ilham almakta, fakat onu yorumlayarak genişletmektedir. Bu sebeple okuyucu, bunun vahyin veya sahih hadisin lafzı değil, yazarın tasvirî anlatımı olduğunu bilmelidir.(ama bu belirtilmiyor)*

7. "*Toplumun bütün fertleri* tek bir insan gibi *aynı fikre* sahip olmalıdır."

Bu cümle oldukça önemlidir. Kur'an birlik ister. Ancak Kur'an aynı düşünceyi değil, ***aynı hakka bağlılığı ister.*** Kur'an'da istişare, adalet, bireysel sorumluluk, akletme, farklı kabiliyetler, farklı topluluklar hep korunmuştur. Dolayısıyla "aynı fikir" ifadesi, Kur'an'ın çoğulcu toplumsal yapısından daha dar bir birlik anlayışına işaret etmektedir. Bu ifade özellikle tasavvufî ***cemaat yapılarında görülen "manevî birlik"*** idealini çağrıştırmaktadır.
(Nedim Yorum: Bu cümle insan fıtratına aykırıdır: İnsanların hepsi ayrı ayrıdır, farklı noktalara dikkat ederler. **Fikir ≠ ilke, prensip, hak, hukuk**)

8. "Amel akıl ile bilinmez."

Yazar şöyle demektedir:
"**Amel akıl ile bilinmez**. Onu ancak vahiy ile gönderilen peygamber ve indirilen kitap ile bulmak mümkündür." "Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin ve Rabbinize kulluk edin..." (22:77) Kur'an'da secdenin en önemli karşıtı **kibir**dir. Ör. İblis kıssasında: Allah, "Âdem'e secde edin." buyurduğunda, İblis "*Ben ondan üstünüm*."diyerek secde etmez.

Bu cümle ilk bakışta doğru görünmektedir; çünkü ibadetlerin şekli gerçekten vahiy ile belirlenir. Ancak ifade mutlak biçimde okunduğunda bir problem ortaya çıkar.

Kur'an insanı sürekli **akletmeye**, **düşünmeye**, **ibret almaya** ve **adaleti gözetmeye** çağırır. İnsanların dürüstlük, emaneti koruma, zulümden kaçınma, çevreyi fesada uğratmama gibi birçok ahlâkî yükümlülüğü hem vahiy **hem de akıl yoluyla kavranabilir.** İbadetinlerin hükmü vahiy ile, hikmeti (anlamı) ise vahyin rehberliğinde aklın düşünmesiyle anlamlandırılabilir, anlaşılır, ."

Kur'an'ın insan tasavvurunda akıl, yalnızca iman etmeye götüren bir araç değil, aynı zamanda vahyin anlaşılması, üzerinde düşünülmesi ve hikmetlerinin araştırılması için verilmiş temel bir yetidir. Bu nedenle Kur'an'daki ibadetlerin anlam ve hikmetlerinin insan tarafından kavranamayacağı yönünde genel bir hüküm, Kur'an'ın bütüncül öğretisinden çıkarılamaz. İbadetlerin şekli vahiy ile belirlenir; ancak onların hikmetleri, amaçları ve insan üzerindeki etkileri vahyin rehberliğinde aklın tefekkürüyle araştırılabilir. Kur'an'ın sürekli akletmeye, tefekküre ve tedebbüre yaptığı vurgu da bu yaklaşımı desteklemektedir.

İbadetlerin şekli vahiy ile bilinir; ancak ahlâkın ve birçok davranışın hikmeti aklın tefekkürüyle de anlaşılabilir. Bu ayrım yapılmadığında, Kur'an'ın akla verdiği güçlü rol gölgelenmiş olur.

Genel Değerlendirme

Bu bölüm, kitabın önceki metafizik bölümlerine göre Kur'an'a belirgin biçimde daha yakındır. Bununla birlikte, metnin en dikkat çekici özelliği, **Kur'an'ın açık hükümleri ile kelâmın sistematik yorumlarını, hadis rivayetlerini ve tasavvufî sembolik açıklamaları aynı anlatı içinde, aralarındaki sınırları belirginleştirmeden sunmasıdır.**
Bu durum, inanç tarihini bilen bir okuyucu için sorun oluşturmayabilir; ancak genel okuyucu açısından hangi bilginin **vahiy**, hangisinin **hadis**, hangisinin **kelâm**, hangisinin ise **tasavvufî yorum** olduğunu ayırt etmeyi zorlaştırır. Akademik bir değerlendirmede bu katmanların ayrıştırılması, hem metnin tarihsel kökenini hem de epistemolojik güvenilirliğini daha sağlıklı değerlendirmeyi mümkün kılar. Bence kitabın en belirgin metodolojik zayıflığı da tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır.

KİTAP METNİ: İMAN NURU ve GERÇEK AHLÂK

Hazreti Fâtıma (R.A) : «Ehuddû nazariy ilâ vechi ebî fereeytü nûren yelmeu min beyni cebinihi feyenteşirü minhii fekâle hüve nurur islâmi.» buyurmuşlardır. Bu cümlenin mânâsı; «Pederimin y üzüne dikkatle baktığım da, iki kaşı arasında parlayan bir nurun insanların kalb leri üzerine intişar ettiğini gördüm. Pederimden o nuru sordum. Cevaben: «Bana iman edenlerin nurudur. Şüphe siz onların kalplerine ulaşır» buyurdular.»

Peygamberimizi bilmeyen kimseler Cenab-ı Hakk'ı da bilemezler. Muhabbet hayal ile ilgili bir hususdur. Bu muhabbet emrin dışında, kitabın sünnetiyle olup bir vü cut izafesi ile değildir. Bu konuda evham ve zanna itibar olunmaz.

Peygamberimiz: «Dünya tatlıdır, yeşildir. Cenab-ı Hakk, kullarına müstahleftir, onların amellerine nazar eder.» buyurmuşlardır.

Fırsatın kaçmasından sakınılmalıdır İnsanları mânâ bakmamdan yetiştiren ve gerçeğe ulaştıran yollarda taklit caiz değildir. îç varlığın, marifet nuruyle süslenmesi bastır. Halkın hakkına tecavüz etmeksizin güzel muamelede bulunulmalıdır. **Bir kimse Resul'ün yolunda olur, O'nun emirlerini lâyıkıyle yerine getirirse Peygamberimizin ulaştığı makama varabilir.**

İnsana ziynet veren güzellik; sözünde durmak, başladığı bir işi tam doğrulukla yerine getirmek, kalbun kötülüklerden uzak tutmak ve aleyhinde söylenen haksız ve yersiz sözlere sabır göstermektir.

Seyyit Mehmet Zahit Hazretleri: «Bir adam Allah muhabbetini iddia eder de mütevekkil olmazsa, o soz tahakkümdür. Yani, delilsiz davadır. Yalan söylemiş olur.» buyurmuşlardır. Kendisine: «Allah muhabbeti, dünya muhabbeti ile bir arada olabilir mi?» sualine cevaben: «Dünya muhabbetinden sıyrılırsa Allahın muhabbeti onun kalbine akseder.» buyurmuşlardır.

Allah muhabbeti demek, müminin kalbinde imanın yerleşmesi demektir ki, din kurallarına uygun işleri yap maya gayret sarfetmekten ibarettir. Bu muhabbet, mü minin kalbinde bir kaç güzel evsaf bırakır ve gösterir.

Peygamberimiz buyurmuşlardır ki: «Tûbâ limen tavazzaa fî gayri menfeatin.» (Şahsî menfaatinden sarfı nazar ederek başkasının haysiyet ve itibarmı meydana çıkarmak için alçak gönüllülük göste ren kimse ne güzel ahlâk ile vasıflanmıştır.)

«Ve zili fî nefsihî min gayri mes'eletin.» (Bir meselede netice almaksızın tevazu göstererek kendini herkesten aşağı görmek ne güzel ahlâktır.)

«Ve enfaka malen cemeahu fî gayri ma'siyetin.» (Bir mümin zerre kadar haram karıştırmayarak helâlinden biriktirmiş olduğu malını Allah yolunda sarfederse bu ne güzel cömertlik, asalet ve ahlâktır.)
«Ve rahime ehlezzilli velmeskeneti » (Muhtaç ve güçsüzlere merhamet etmek müminin güzel bir vasıftır.)

«Tûbâ limen tâbe nefsihî.» (Ticaret ve sanatında ve halk ile olan bütün münasebetlerinde iyilik ve şefkatle muamele etmek müminin ne güzel şan ve şerefidir.)

«Ve salahat seriretehu.» (Halka karşı bir müminin içerisi barış ve uygunluk üzere olup kin, haset, kibir gi bi sıfatlardan kurtulmuş olmak ne güzel ahlâktır.)

«Ve kerremet alâniyyete.» (Bir müminin muamelesi latif ve kerim olursa ne güzel muamele ve ne güzel ahlâktır.)

«Ve uzzile aninnâsi şerrehu.» (Bir kimsenin şerri hemcinslerinden uzak olursa yüzü ne güzel bir müjdecidir.)

«Tûbâ limen amile biilmihi.» (Bir mümine ilmiyle âmil olmak ne güzel saadettir.)

«Ve enfekal'fadlü min mâlihi.» (Malından fazlayı iyi şekilde ve yerine sarfetmek ne güzel ihsan ve ahlâktır.)

«Ve emsekel-fadle min kavlihi.» (Diline her geleni söylemek sevdasında olmay ıp ancak sözün doğrusunu söylemek ahlâkın ne güzel hali ve ne güzel sözüdür.)
İşte bu güzel vasıflara sahip olan bir kimse, «Din ile ilgili riyasız muhabbetle Allah'ın birliğine inanmış bir mümin» denilmeye hak kazanmış olur. İnsanı incitip eza ve cefa vermemek sevaba yakm olmaktır. Zira, eza ve cefa pek büy ük hay ırları yok eder ve saadet diye kazandığı şeylerden mahrum bırakır. Bu makamı korumak için itina göstermek lâzımdır.

Kötü itikat, nefsin aldatmaları, fena düşünceler gerçek bir mümini doğru yoldan çıkarmak için bir gaflet perdesidir.

Seyyit Sefer Hazretleri buyurmuşlardır ki: «Herkesin manevî bir vücudu vardır. Bu manevî vücut da sahip olduğu mal, ilim ve sanat eserlerinin o kimse üzerinde görülmesidir. Malın sadakası, onu akla, kanuna ve şeriata uygun olan yere sarfetmektir. İlmin sadakası, garazsız muhabbet ve riyasız amel ve ibadettir. Sanatın sadakası, meraklılarına o sanatı dikkatlice öğretmektir. Kendini ibadete vermenin ve irfan sahibi olmanın sadakası da, halkın elinde olan şeye tamah etmekten kesilmektir ki, bu da dünya malma önem vermeyerek Allah'tan gayriye muhtaç olmamaktır.»

Peygamberimiz bir hadislerinde: «Fatlübûhî inde münkesiretil-kulûbi ve ene ücelîî fihâ.» buyurmuşlardır. Bu yüce hadisin şerefli anlamı: «Beni, kalbleri kırık olan ların yanında arayınız, ben bunlarm yanmda tecelli ederim.» demektir.

Diğer bir hadislerinde: «El-fakrü fahrî ve bihî eftahirü.» buyurmuşlardır. (Allah'tan başka hiç bir şeye muhtaç olmamaklığım benim için bir şereftir, işte bu sığınma ve dayanma Allah'a bir fahrimdir.) Zira, tüm varlıklardan uzak kalarak Allah'a ulaşmak bir müminin kulluğunun noksansız bir vasfıdır.

Üç şey, insanın ilmi, ameli ve hayatı için tehlikelidir:
1-Hasislik ederek bütün hareketlerinde bunu tatbik etmek.
2-İleri derecede nefsinin arzu ve isteklerine uymak
3-Kendini beğenmişlik.
Kur'ân, 35/8 : «Efemen züyyine lehu fereahii hasenen.» (İşlediği kötü iş, kendisine bezenen vc onu güzel gören adam...). Bir kimsenin yaptığı kötü işler kendisine güzel ve süslü görünürse neticesi kendini beğenmekliktir. Kendini beğenmek ise başkalarını cahil zannetmektir. Her ne

fenalık görsen o kendi nefsin, kendi gidişatın ve kendi hakikatindir. Zira mümin müminin aynasıdır.

Peygamberimiz: «îttekû ferâsetel mü'minü feinnehu yenzuru binurillâhil a'zami.» buyurmuşlardır. (Müminler yüce Allah'ın «Basîr» isminin nuru ile görürler. On ların basiretle gördükleri şey gerçektir. Sen hakikatinin ve fenalığının halk içinde yayılmasından sakın.)

Edep ve hayâ, insanı her kötülükten korur. Düşün meden konuşmamak lâzımdır. Halk ile konuştuğunuz zaman üzücü ve kaba sözler söylemeyiniz. Zira, ekşi yüzlü ve acı sözlü insanlardan herkes nefret eder.

Konuşmanızda yumuşaklık, yüzünüzde neşe, nur ve güzellik görünsün. Görüşmeniz gereken kimselerle ya kınlık kurmalı ve onları kendimizden nefret ettirmemeliyiz. Allah'ın birliğine inanmış olanların din kardeşlerine en büyük ikramı bunlardır.
Bir kimse bilgisi ile öğünürse cahildir. Mal ile öğünmek de cehalettir. Halkın teveccühü ve hakkında iyi düşüncede bulunması ile kendini hakikatte kemâlât sahibi bilmek ahmaklıktır. Temiz ve doğru kimsenin kendisinin ne halde bulunduğunu bilmesi lâzımdır.

Hakikat yolunda olan kimseler gerçek yüceliğe ulaşmak istiyorlarsa ilahi emirlere layıkıyle uymalıdırlar. İlahi kanunların izin vermediği ahlak ve işler terk etmek lazımdır. Elimizde bundan başka bir dayanağımız yoktur. Biz Allah'ın emrettiği yolda olursak manevi vücudumuz da makamına ulaşır. Yoksa o vücudumuz cehennem azabından kurtulamaz. Eğer manevî vücudumuz makamına ulaşmayacak olursa beden örtüsü içinde kalmış olur. Yani, ayrılık üzerimize yayılarak beşeriyet makamında kalırız. Beşeriyet makamında hapsolunan kimsenin kurtulması için üç bilgiye sahip olmamız lâzımdır.
Bunlar: 1 — Nefsin bilinmesi, 2— Kalbin bilinmesi,3— Rabbinin bilinmesidir.
Nefsin bilinmesi: Bütün işlerinde dengeli hareket etmek ve yarın için ne yaptığını görerek hazırlanmaktır.
Kalbin bilinmesi: İsimlerin tasarrufunu bilmektir. Hangi isme ulaşmış olduğunu ve kendisinin hangi ismin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu bilmektir.
Rabbin bilinmesi: Yeryüzünde tasarruf edenin ese rine bilgili olup bütün varlıkların «Rab» ile kaim olduğunu görmektir.

Hazreti Ali'den rivayet edilen aşağıdaki kıymetli sözler şayanı dikkattir. Şöyle buyurmuşlardır: «Ey insanlar! Allah'tan korkunuz. Size tarif edeceğim vasıflar münafıkların yani iki yüzlülük ve arabozuculukla vasıflanmış olanların sıfatlarıdır. Bunları size açıklamaktan maksadım, nifak ehli gibi kimseleri gerçek yüzleriyle görüp onlardan sakınmanız içindir. Zira, bu nitelikte olanlar alçak ve aşağılık kimselerdir, insanları zillete düşürürler. Bunlar, bir şeyde sebat etmeyip daima kararsızdırlar. İnsanları sıkıntıya sokmak, ayartarak azdırmak ve karışıklık çıkarmak başlıca arzularıdır. Sizi göz altına alarak zarar verecek her şeyi gösterirler ve sanki sizin müşfik bir babanız yahut kardeşiniz gibi güven verirler. Size daima güler yüz gösterdikleri halde bir taraftan da ayağınızın altına kuyu kazarlar ve sizi zarar vere cek, ziyanı dokunacak şeylerin üzerine yürütürler, hiç bir memnun olurlar. Böylece yıkılıp yok olmanız onların ye zaman iyiliğinizi istemezler ve üzerinize fenalık gelirse gâne arzularıdır. Size bir ceza gelmesini gözlerler. Yolu güzel gibi gösterirler ama düştüğünüz zaman da kaldırmazlar. Onlar şeytanın tarafındadırlar. Kendileri ve kendilerine yakın olanlar hiç bir zaman müminlere iyilik getirmezler."

Hak ve hakikati arayan kimse kendini ve kalbini korumak istiyorsa **münafıklardan** uzak durmalı ve Allah yolunda olanların terbiyesi altında bulunmaya çalışmalıdır. Bir kimse Allah yolunda olursa, Allah da onunladır. Yaşamaya kararlı bir insan veya bir millet için çalışıp iş çıkarmaktan başka kurtuluş yolu yoktur. Tembellik yoksulluk ve değersizliktir, insan doğruluk ve ağır başlılıkla çalışırsa olgunlaşır. Bilgi ve ahlâk bakımından bu olgunluk, yaptığı iş ve hareketleriyle belirir.

İnsanların istidatları y ükseldikçe yeni eserler meydana gelir ve medeniyet de yükselir. Feyzin gelişiyle hâsıl olan beşerî olgunlaşmalar aklı çalıştırmakla istidat ve yaradılışımızda gizli olan yeteneği kazanmca, ileri ülkelerde hayretle gördüğümüz harikalar meydana gelir. imkânların üstünde olan bu medenî eserlerin bir ucu bizim elimizde ise diğer ucu Allah'ın kudret elindedir. **Seyyit Cafer Sadık Hazretleri** yüksek ahlâkî öğütlerinde: «Allah'ın haram kıldığı şeylerden nefsinizi menediniz, emirlerine uyunuz, âbit (çok ibadet eden) olmuş sayılırsınız; Allah'ı verdiği kısmete razı olunuz. Eger insanlar sizinle konuşmak isterse arzu ettiğiniz bir şekilde konuşunuz, mümin olursunuz. Günahkâr ve kötü kimselerle konuşmayınız çünki size günahı öğretirler. Allah'tan korkanlar ile işinizde danışınız, kazanmış olursunuz" buyurmuşlardır. Yine hakimane sözlerinden: "Her kim aile ve akrabasız yükselmek ve saltanatsız bir yücelik isterse isyan alçaklığını bırakıp itaat etmenin şerefine yükselmelidir."

Seyyit Musa Kâzım Hazretleri de:

«İnsanın imanı, Allah'ı bilmektir. O nu bilmeyen taklitçidir. Böyle kimseler şüphe ve zanların elinden kurtulamaz. Bu şüpheyi veren insanın nefsidir. Kendisine **hakiki Allah bilgisi** gelmeyen kimse şüpheden kurtulamaz. Hâlin en güzeli; iyi ahlâklı, gafletin kir ve pisliğinden temizlenmiş bir kalb olup en güzel söz de Allah'ı zikirdir.» buyurmuşlardır.

İnsanların, zulümden kendilerini korumaları lâzımdır. Bu hal, zalimin saadet ve emniyetini yok eder. Ayrıca, dikbaşlılık ve düşmanlıktan da kaçınmalıdır. Zira taşkınlık, halkm ve kendisinin rahatını ve kalbindeki imanı yok eder.

İnsanlara sevgi göstermek, âhireti dünyaya tercih etmek, ilim ve edebe riayet ve eşyadaki sırları incelemek, herkese güler yuz ve tatlı dil ile gözükmek, yapacağı işi iyi düşünmek ve sonra da onu geciktirmeden yapmak, insanların sahip oldukları zenginlik ve diğer şeyliere tamah etmemek ahlâkla ilgili faziletlerdendir.

GPT-Sayfa 83-90. İMAN NURU ve GERÇEK AHLÂK, İman Nuru Ve Gerçek Ahlak

Bu bölüm, yeniden **tasavvufî irşad diline** dönüyor. Metnin yaklaşık %60-70'i ahlâk öğütleri içerirken, geri kalan kısmında hadis diye aktarılan rivayetler, Ehl-i Beyt sözleri ve tasavvufî metafizik yorumlar iç içe geçmiş durumda.

Ayrıca bu bölümde bir öncekinden daha fazla **kaynak problemi** görüyorum. Bazı sözler sahih hadislerde bulunabilir, bazıları zayıf veya tasavvuf literatüründe meşhur rivayetler olabilir, bazıları ise tarih boyunca farklı şekillerde aktarılmıştır. Yazar bunların kaynağını ayırmadan aynı düzlemde sunmaktadır. Bu, akademik açıdan önceki bölümlere göre daha belirgin bir metodolojik zayıflıktır.

KUR'AN MERKEZLİ DEĞERLENDİRME

Bölümün önemli bir kısmı; güzel ahlâk, doğruluk, tevazu, çalışkanlık, zulümden kaçınma, insanlara merhamet etme, kibirden uzak durma ve Allah'a güvenme gibi Kur'an'ın temel ahlâk ilkeleriyle uyumludur. Bu yönüyle metin, İslam ahlâkının ana omurgasını korumaktadır. Bununla birlikte, Kur'an'ın açık hükümlerinden ayrılan veya onları aşan çeşitli yorumlar da bulunmaktadır.

1. "Peygamberi bilmeyen Allah'ı da bilemez."

Metinde şöyle denilmektedir:
"Peygamberimizi bilmeyen kimseler Cenab-ı Hakk'ı da bilemezler."
Bu ifade Kur'an'ın kullandığı ifade değildir.
Kur'an birçok yerde peygamberlere iman etmeyi zorunlu görür. Ancak Allah'ın bilinmesini yalnızca belirli bir peygamberi tanımaya bağlamaz.
Örneğin Kur'an;

- *göklerin yaratılışı, insanın yaratılışı, tabiat, vicdan, akıl*

üzerinden Allah'ın bilinmesini sürekli teşvik eder.
;

Kur'an'ın epistemolojisinde	Bu metin ise
↓Allah ↓Ayetler ↓ Akletme ↓İman	↓ Peygamber ↓Allah
şeklinde bir yol vardır	şeklinde farklı bir bilgi sıralaması kurulmaktadır.

Bu iki yaklaşım aynı değildir.

2. "Peygamberin makamına ulaşabilir."

Metinde deniliyor ki:
"Resulün emirlerini yerine getirirse Peygamberimizin ulaştığı makama varabilir."
Bu ifade oldukça problemlidir.
Kur'an'da peygamberlik makamı Allah'ın seçimi olarak tanımlanır.
Hiç kimse **çalışarak peygamber makamına ulaşamaz**.
Eğer yazar burada "manevî yakınlık" kastetmişse bunu açıkça belirtmesi gerekirdi.
Metnin mevcut hali,

> Peygamber makamının kazanılabileceği izlenimi vermektedir.
> Bu ise Kur'an'ın peygamberlik anlayışıyla uyumlu değildir.

3. "Beni kalbi kırıkların yanında arayınız; ben orada tecelli ederim." (Hadis?)

> Platon’un felsefesinde “tecelli etmek” tam olarak İdeaların duyusal dünyada parousia (varlık göstermesi) şeklinde ifade edilir. Bu, mistik/tasavvufi “tecelli” kavramına en yakın felsefi karşılıktır.

Yazar bunu **hadis** olarak vermektedir. Bu rivayet **tasavvuf literatüründe oldukça meşhurdur**.
Ancak hadis otoriteleri tarafından sahih kabul edildiğine dair güçlü bir ittifak yoktur.
Üstelik "Ben orada tecelli ederim" ifadesi,
peygamberin metafizik varlığının sürekli tecelli ettiği şeklinde anlaşılırsa,
Kur'an'ın peygamber anlayışını aşan mistik bir yorum ortaya çıkar.
Kur'an peygamberi; **vahyi tebliğ eden**, **beşer olan**, **Allah'ın kulu** olarak tanımlar.

4. "Allah'tan başka hiçbir şeye muhtaç olmamak"

Metinde geçen
"El-fakrü fahrî..." rivayeti üzerinden, **Allah'tan başka hiçbir şeye muhtaç olmamak** kulluğun en üstün vasfi olarak sunulmaktadır.
Ahlâkî anlamda bu ifade güçlüdür.
Ancak ontolojik anlamda okunursa problem oluşur.
Kur'an'a göre insan, anneye, babaya, topluma, ilme, rızka, yardımlaşmaya muhtaçtır.
Allah'a güvenmek,
insanların birbirine olan ihtiyaçlarını ortadan kaldırmaz.
Tasavvuf dilinde geçen bu tür ifadelerin mecazî olduğu belirtilmezse yanlış anlaşılabilir.

5. "İsimlerin tasarrufunu bilmek"

Metnin en dikkat çekici tasavvufî ifadelerinden biri şudur:
"Kalbin bilinmesi: İsimlerin tasarrufunu bilmektir. Hangi ismin hükmü altında bulunduğunu bilmektir." Bu düşünce doğrudan Kur'an'da yoktur.
Bu, özellikle tasavvufta geliştirilen **Esmâ tecellileri** öğretisidir.
Kur'an, Allah'ın güzel isimlerini zikreder.
Fakat insanların hangi ismin hükmü altında yaşadığı, isimlerin insanlar üzerindeki metafizik tasarrufu, kişinin bulunduğu makamın hangi isme bağlı olduğu şeklinde bir sistem kurmaz.
Bu düşünce daha çok Muhyiddin İbnü'l-Arabî sonrası gelişen tasavvuf metafiziğinin bir parçasıdır. Dolayısıyla burada vahiy değil, tasavvufî ontoloji konuşmaktadır.

6. "Manevî vücut"

Metinde birkaç kez "manevî vücut" kavramı kullanılmaktadır.
Kur'an; ruh, nefis, kalp, fuad, sadr gibi kavramları kullanır.
Fakat "manevî beden" veya "manevî vücut" şeklinde sistematik bir antropoloji kurmaz.
Bu kavram, tasavvufun insan anlayışına aittir.
Dolayısıyla bunu Kur'an'ın kavramı gibi sunmak metodolojik olarak doğru değildir.

7. "Rabbin bilinmesi"

Yazar şöyle tanımlıyor:
"Rabbin bilinmesi: Yeryüzünde tasarruf edenin eserine bilgili olup bütün varlıkların Rab ile kaim olduğunu görmektir."
İlk kısmı Kur'an ile uyumludur.
Fakat "varlıkların Rab ile kaim olması" ifadesi, tasavvuf metafiziğinin teknik terminolojisidir.
Kur'an böyle bir ontolojik terminoloji kullanmaz.
Bu ifade, özellikle vahdet-i vücûd düşüncesiyle ilişkilendirilebilecek bir kavramdır.

8. Hadislerin Kullanım Biçimi

Bu bölümde dikkat çeken en önemli metodolojik sorunlardan biri, hadis diye aktarılan rivayetlerin kaynaklarının verilmemesidir.
Örneğin;

- "Tûbâ limen..." diye başlayan ifadeler,
- "El-fakrü fahrî..." rivayeti,
- "Kalbi kırıkların yanında beni arayın..." rivayeti,
- "Mümin Allah'ın nuru ile bakar..." rivayeti.

Bu rivayetlerin bir kısmı hadis külliyatında farklı senetlerle yer almakta,
bir kısmı ise hadis tenkidinde zayıf veya tartışmalı kabul edilmektedir.
Metinde bu ayrımlar yapılmadan hepsi aynı otorite düzeyinde sunulmaktadır.
Akademik bir çalışmada ise en azından **rivayetin kaynağı, sıhhat derecesi ve İslam düşüncesindeki yeri** belirtilmelidir.

Genel Değerlendirme

- Bu bölüm, kitabın önceki "İlmihal" bölümünden daha belirgin biçimde **tasavvufî irşad** karakteri taşımaktadır.
- Güzel ahlâka ilişkin öğütler, çalışmanın değeri, tevazu, doğruluk ve zulümden kaçınma gibi ilkeler Kur'an'ın temel ahlâk anlayışıyla büyük ölçüde uyumludur.
- Buna karşılık metin, tasavvufî metafizik kavramları (manevî vücut, esmâ tecellileri, varlıkların Rab ile kaim olması), kaynağı belirtilmeyen veya sıhhat derecesi açıklanmayan rivayetleri ve Kur'an'ın açık ifadelerini aynı anlatı içinde sunmaktadır.
- Bu nedenle bölümün en önemli metodolojik sorunu, **vahiy, hadis, tasavvufî yorum ve ahlâkî tefekkür arasında gerekli epistemolojik ayrımı yapmamasıdır**. Önceki bölümlerde bu ayrım daha çok metafizik kavramlar üzerinden silikleşirken, burada aynı sorun hadis kullanımı ve tasavvufî kavramların dinin asli unsurları gibi aktarılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Akademik açıdan, bu katmanların birbirinden ayrılması hem metnin tarihsel kökenini hem de dinî otorite iddialarını daha sağlıklı değerlendirmeyi sağlayacaktır.

"Kur'an Merkezli Kavramsal Yapı Analizi."

Hedef, Kur'an'ın inşa ettiği düşünce mimarisini anlamak
Okuyucuya ne düşüneceğini söylemek değil, fark etmediği kavramsal değişimleri görünür hâle getirmek.

"Birçok okuyucu, Kur'an metni ile onu açıklamak amacıyla geliştirilen yorumları ayırma imkânına sahip olmadığından, zamanla yorumlar da vahyin doğal bir parçası gibi algılanabilmektedir."

"Dinî kavramlar, yalnızca teorik bilgi üretmez; aynı zamanda insanın kendisini, Allah'ı ve sorumluluklarını algılama biçimini de şekillendirir. Bu nedenle kavramsal değişiklikler, zamanla dinî bilinç üzerinde de etkili olabilmektedir."

Metinde kullanılan bazı kavramların kaynağı belirtilmediğinden, okuyucu bunların Kur'an'a mı, hadislere mi, yoksa daha sonraki tasavvuf literatürüne mi ait olduğunu ayırt edememektedir. Bu durum, farklı bilgi kaynaklarının zamanla aynı otorite düzeyinde algılanmasına yol açabilmektedir."

ne anlatıyor?değil. Şunu da soracağım.
Okuyucunun güvenini hangi cümlelerle kazanıyor? ve
O güveni kazandıktan sonra hangi yeni kavramları yerleştiriyor?

Bu artık **retorik analiz**.
İkna psikolojisini kastediyordun.
Yani metin sadece bilgi vermiyor.
İnsan zihnini hazırlıyor.
Şimdi geriye dönüp bakınca örüntü daha net görünüyor.

1. Güven oluştur.
2. Ahlâk anlat.
3. Kur'an'dan ayetler ver.
4. Okuyucu "bu güvenilir bir din kitabı" kanaatine ulaşsın.
5. Sonra Kur'an'da bulunmayan metafizik kavramları aynı akış içinde ver.

İşte senin "psikoloji" dediğin bu.
Ama şunu rahatlıkla söyleyebiliriz:
"Kur'an ile uyumlu ahlâkî öğretiler ile daha sonraki yorum geleneğine ait metafizik açıklamalar aynı anlatım içinde sunulduğunda, okuyucunun bu iki bilgi katmanını birbirinden ayırması güçleşebilmektedir."
İşte bu hem psikolojidir, hem iletişim bilimidir, hem de epistemolojidir.
Üç katman göreceğim:

1. **Ne söylüyor?** (İçerik)
2. **Bunu hangi kaynakla temellendiriyor?** (Epistemoloji)
3. **Okuyucuda hangi zihinsel çerçeveyi oluşturuyor?** (Retorik / ikna)

İşte üçüncü katman eksikti

Okuyucunun zihninde nasıl bir insan, nasıl bir bilgi anlayışı ve nasıl bir din algısı inşa ediliyor?"
Asıl

- **zihinsel çerçeve oluşturuyor**
- **kavramsal çerçeveyi şekillendiriyor**
- **okuyucunun düşünme biçimini yönlendiriyor**
- **dinî algıyı yapılandırıyor**
- **bir yorum çerçevesi inşa ediyor**
- **okuma biçimini biçimlendiriyor**
- **kavramlar arasında yeni ilişkiler kuruyor**mesele şu:

Bu kavramı benimsedikten sonra, okuyucu Kur'an'daki peygamber tasavvurunu artık aynı şekilde mi okuyacak, yoksa o ayetleri bu yeni kavramın ışığında mı yorumlayacak?
İşte burada **zihinsel çerçeve** değişmeye başlıyo

Dinî düşüncede kavramlar yalnızca bilgi taşımaz; aynı zamanda okuyucunun diğer dinî metinleri anlama biçimini de şekillendirir. Bu nedenle bir kavramın kaynağını ve anlam alanını doğru tespit etmek, yalnızca tarihî bir mesele değil, aynı zamanda dinî düşüncenin sağlıklı gelişimi açısından da önemlidir.

"Bilmek" Üzerine Kurulan Din Dili: Epistemolojik ve Psikolojik Bir İnceleme

Kitabın başından sonuna kadar dikkat çeken en belirgin özelliklerden biri, dinî kavramların büyük ölçüde **kesin bilgi** kategorisinde sunulmasıdır. Yazar, yalnızca Kur'an'ın açık hükümlerini değil, tarih boyunca gelişmiş tasavvufî yorumları, kelâmî sistemleştirmeleri ve manevî tecrübeleri de aynı kesinlik derecesiyle ifade etmektedir. Bu durum, eserin yalnızca içerik bakımından değil, bilgi anlayışı bakımından da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.
Kitap boyunca sıkça karşılaşılan ifadeler dikkat çekicidir:

- ✓ Kalbin bilinmesi budur.
- ✓ Rabbin bilinmesi budur.
- ✓ Namazın hakikati budur.
- ✓ İnsan-ı Kâmil budur.
- ✓ İlim budur.
- ✓ Din budur.

Bu ifadelerde ortak olan unsur, yorumların "bir yorum" olarak değil, "hakikatin kendisi" olarak sunulmasıdır. Okuyucuya alternatif düşünme alanı bırakılmamakta; dinî kavramlar tek bir anlam çerçevesine indirgenmektedir. Böylece yorum ile vahiy arasında doğal olarak bulunması gereken epistemolojik mesafe büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır.
Bu yaklaşım, Kur'an'ın kullandığı eğitim diliyle dikkat çekici bir karşıtlık oluşturmaktadır. Kur'an, birçok konuda kesin hükümler bildirmekle birlikte, insanı sürekli akletmeye, düşünmeye ve olaylar üzerinde derinlemesine tefekkür etmeye çağırmaktadır. "Hiç akletmez misiniz?", "Düşünmez misiniz?", "Tedebbür etmez misiniz?" gibi tekrar eden ifadeler, Kur'an'ın yalnızca sonuç bildiren değil, aynı zamanda zihni çalıştırmayı amaçlayan bir eğitim yöntemi benimsediğini göstermektedir.

İncelenen eserde ise bunun yerine **farklı bir pedagojik model** görülmektedir. Burada okuyucudan, kavramların anlamını araştırması değil, **kendisine sunulan tanımları kabul etmesi** beklenmektedir. Başka bir ifadeyle, **kitap soru üreten değil, cevap veren bir yapı üzerine** kurulmuştur. Bu nedenle okuyucu, metni okurken hakikati araştıran aktif bir özne olmaktan çok, **kendisine bildirilen hakikati öğrenen pasif bir konuma** yönlendirilmektedir.

Bu yaklaşımın psikolojik sonuçları da önemlidir. **İnsan zihni, özellikle metafizik konularda kesin ifadeleri yüksek otorite göstergesi olarak algılama eğilimindedir**. "Budur", "Bilinmesi gerekir", "Hakikati şöyledir" gibi kesin hükümler, okuyucuda **bilgiye ulaşmış bir rehberle karşı karşıya olduğu hissini oluşturur**. Bu durum güven duygusunu artırırken, aynı zamanda eleştirel düşünmeyi de ikinci plana itebilir. Çünkü **kesinlik dili, sorgulamayı değil, benimsemeyi teşvik** eder.

Kitapta görülen bu kesinlik dili, klasik tasavvuf eğitim geleneği açısından anlaşılabilir bir tercih olarak değerlendirilebilir. **Tasavvufun irşad geleneğinde müridin zihnî tereddütlerden uzaklaştırılması, şeyhe ve rehbere güven duygusunun güçlendirilmesi önemli görülmüştür**. Bu nedenle birçok tasavvuf metni, akademik tartışma üslubundan ziyade **irşad üslubunu benimser**. Ancak bu pedagojik tercih, yorumların dinin kendisiyle özdeşleştirilmesi riskini de beraberinde getirir.

Kitapta dikkat çeken ikinci husus ise **"BILMEK" kavramının kapsamının olağanüstü genişletilmesidir.** Kur'an'da insanın bilgisi büyük ölçüde vahiy, gözlem, akıl ve tefekkür üzerine inşa edilirken; bu eserde "bilmek", metafizik yapıların, manevî makamların, kalpte hangi ilahî ismin hüküm sürdüğünün veya ibadetlerin bâtınî anlamlarının bilinmesini de kapsayacak şekilde

genişletilmektedir. Böylece *bilgi, doğrulanabilir gerçeklerden ziyade*, *manevî yorumların kesin kabulüne dönüşmektedir.*

Bu noktada önemli bir epistemolojik problem ortaya çıkmaktadır. Kur'an, gayb alanında insan bilgisinin sınırlarını sık sık hatırlatır; "Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir" (17:85) ilkesi bunun en açık örneklerinden biridir. **İncelenen eserde ise metafizik alanın büyük bölümü kesin ifadelerle açıklanmakta**, bu açıklamaların yorum niteliği çoğu zaman belirtilmemektedir. Böylece okuyucu, **tasavvufî yorumlarla vahiy kaynaklı bilgileri aynı bilgi kategorisinde değerlendirmeye yönlendirilmektedir**.

Bu durumun oluşturduğu psikolojik atmosfer dikkat çekicidir. Kitabın amacı doğrudan korku üretmekten çok, okuyucuda **epistemik bağımlılık** oluşturmaktır. Okuyucuya verilen örtük mesaj şu şekilde özetlenebilir:

Hakikatin doğru anlamı zaten belirlenmiştir; senin görevin onu araştırmak değil, doğru kaynaktan öğrenmektir.

Bu yaklaşım, bireysel tefekkürü tamamen reddetmese de onu ikinci plana iter. ***Oysa Kur'an'ın eğitim yöntemi, insanı sürekli gözlem yapmaya, akletmeye, delil istemeye ve vahiy üzerinde düşünmeye çağırır. Kur'an'ın bilgi anlayışında akıl, vahyin alternatifi değil; vahyin anlaşılması için vazgeçilmez bir araçtır.***

Sonuç olarak, kitabın en belirgin metodolojik özelliği tek tek tasavvufî kavramlar değil, bu kavramların sunuluş biçimidir. Yazar, tarih boyunca oluşmuş yorumları tartışılabilir düşünceler olarak değil, kesin bilgi olarak aktarmaktadır. Bu tercih, okuyucuda güçlü bir dinî otorite algısı oluştururken, Kur'an'ın teşvik ettiği araştırıcı ve tefekkür merkezli bilgi anlayışından belirgin ölçüde uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla eserin temel eleştirisi, belirli metafizik görüşleri savunmasından ziyade, bu görüşleri **epistemolojik olarak vahiy ile aynı kesinlik düzeyinde**

kitabın tamamını tek cümlede özetleyen eleştiri:

Kur'an, *insanı hakikati arayan bir özne olarak yetiştirmeyi hedeflerken*; Iman Nuru ve Gerçek Ahlak kitabı, hakikatin tanımlanmış olduğu varsayımıyla hareket etmekte ve okuyucuyu onu araştıran değil, öğrenen bir konuma yerleştirmektedir. Aradaki fark yalnızca bir üslup farkı değil, dinî bilginin mahiyeti konusunda iki farklı epistemolojik yaklaşımı temsil etmektedir. Kur'an'ın yönteminde akıl, vahyin muhatabı ve anlamın araştırıcısıdır; bu eserde ise akıl, büyük ölçüde önceden tanımlanmış hakikatleri tasdik eden bir işleve indirgenmektedir.

BİLMEK: Kur'an'ın dili ile kitabın dili farklı

Kur'an'ın dikkat çekici bir özelliği vardır.

Birçok konuda Allah şöyle der:

- "Belki..."
- "Umulur ki..."
- "Düşünmez misiniz?"

- "Akletmez misiniz?"
- "Hiç ibret almaz mısınız?"
- "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

Kur'an sürekli insanı düşünmeye davet eder. Yani Kur'an'ın pedagojisi **tefekkür üretir.**
Bu kitap ise çoğu yerde **sonuç üretir.** Örneğin Kalbin bilinmesi budur. Rabbin bilinmesi budur.

Namazın hakikati budur. Secdenin manası budur. Şu makam budur. Hiç "Bunun böyle anlaşılması mümkündür." demiyor.

Kesinlik dili

Ben buna **"kesinlik dili"** diyorum. Bilim tarihinde de bu vardır.
Mesela bir fizikçi şöyle yazmaz. Evren kesinlikle böyledir.
Şöyle yazar. Mevcut verilere göre... Bu model açıklamaktadır...
Bu hipotez... Çünkü bilgi ile yorum ayrılır.
Kur'an da çoğu yerde bunu yapar.

Yazar ise yorumu olguya dönüştürüyor.

Mesela "Kalbin bilinmesi isimlerin tasarrufunu bilmektir."
Burada "Bazı mutasavvıflara göre" demiyor. "Bana göre" demiyor.
"İrfan ehli şöyle açıklamıştır" demiyor.
Doğrudan budur diyor.
Bu, epistemolojik olarak çok güçlü bir iddiadır.

Peki neden böyle yapıyor olabilir?

Burada birkaç ihtimal var. Bunları birbirinden ayırmak gerekir.

1. Geleneksel irşad üslubu

Bence en kuvvetli ihtimal budur. Eski tasavvuf kitaplarının büyük kısmı öğretmekten çok **irşad etmeyi** amaçlar. İrşadda kesin konuşmak otoriteyi güçlendirir.
Çünkü müridin şüphe etmesi değil, teslim olması beklenir.
Dolayısıyla üslup pedagojik olarak seçilmiş olabilir.

2. Bilginin keşif yoluyla elde edildiğine inanıyor olabilir.

Kitap boyunca
- marifet
- keşif
- feyiz
- nur
- ledün

çok geçiyor. Bu epistemolojiye göre hakikat araştırılmaz. **Görülür.**
Dolayısıyla gören kişi artık "galiba" demez. "Gördüm." der.
Bu nedenle kesin konuşması, kendi epistemolojisinin doğal sonucu olabilir.

3. Otorite oluşturmak

İnsan psikolojisinde kesin konuşan insanlar daha ikna edici görünür.
Belirsizlik, otoriteyi azaltır. Dolayısıyla kesin ifadeler okuyucuda
"Demek ki bilen biri konuşuyor." duygusu oluşturabilir.

Bu, bilinçli bir strateji de olabilir; yalnız metinden hareketle bunu kesin olarak söyleyemeyiz.

4. itaat ettirmek?

Korku ile itaat bunun araçlarından biri olabilir, ama ana hedef itaat ve teslimiyet gibi görünüyor.
Kitabın başından beri şu kalıp sürekli tekrar ediyor.
Önce bir tanım yapıyor. Sonra o tanımı tek mümkün açıklama olarak sunuyor.
Mesela: İlim budur. Din budur. İnsan-ı Kâmil budur. Kalp budur. Rab budur. Amel budur. Namaz budur. Secde budur. İman budur.
Bu, aslında oldukça kapalı bir bilgi sistemi oluşturuyor.

Kur'an bunu yapıyor mu?

Hayır. Mesela Kur'an "Takva" kelimesini elliye yakın bağlamda kullanıyor.
Hiçbir yerde şöyle demiyor. Takva yalnızca şudur.
Aksine takvayı infakla, sabırla, adaletle, namazla, Allah korkusuyla, doğrulukla, ahde vefa ile ilişkilendiriyor. Yani Kur'an **tanımı genişletiyor.** Bu kitap ise **tanımı daraltıyor.** Bu çok önemli bir fark.
"Biz bildiririz, sen bilemezsin." Dugusunu oluşturacak "Hakikatin doğru anlamı zaten bellidir; onu sana biz açıklıyoruz." Bu, modern epistemolojide **epistemik otorite** kurma biçimlerinden biridir. Burada amaç okuyucunun kendi tefekkürünü ikinci plana iterek, metnin sunduğu açıklamaları "tek doğru okuma" olarak benimsemesini kolaylaştırır.

Kur'an'ın üslubu ise dikkat çekici biçimde farklıdır. Kur'an, birçok konuda sonucu bildirirken bile insana tekrar tekrar **"akletmez misiniz, düşünmez misiniz, tedebbür etmez misiniz?"** diye seslenir. Yani sadece hükmü bildirmez; okuyucunun zihinsel katılımını da ister. **Bu nedenle kitabın üslubu ile Kur'an'ın pedagojik yöntemi arasında belirgin bir fark olduğu söylenebilir.**

Bu eserin en belirgin metodolojik özelliği, dinî yorumları tartışılabilir tefekkürler olarak değil, kesin ve tek anlamlı bilgiler olarak sunmasıdır. Böyle bir yaklaşım, Kur'an'ın akletmeye, tedebbüre ve bireysel sorumluluğa yaptığı vurgudan farklı bir epistemolojik model ortaya koymaktadır.

Din psikolojisi ve bilgi felsefesi açısından, tek tek kavramları eleştirdik; fakat kitabın **arka plandaki zihniyetini (epistemolojik psikolojisini)** dikkat etmemiştik.